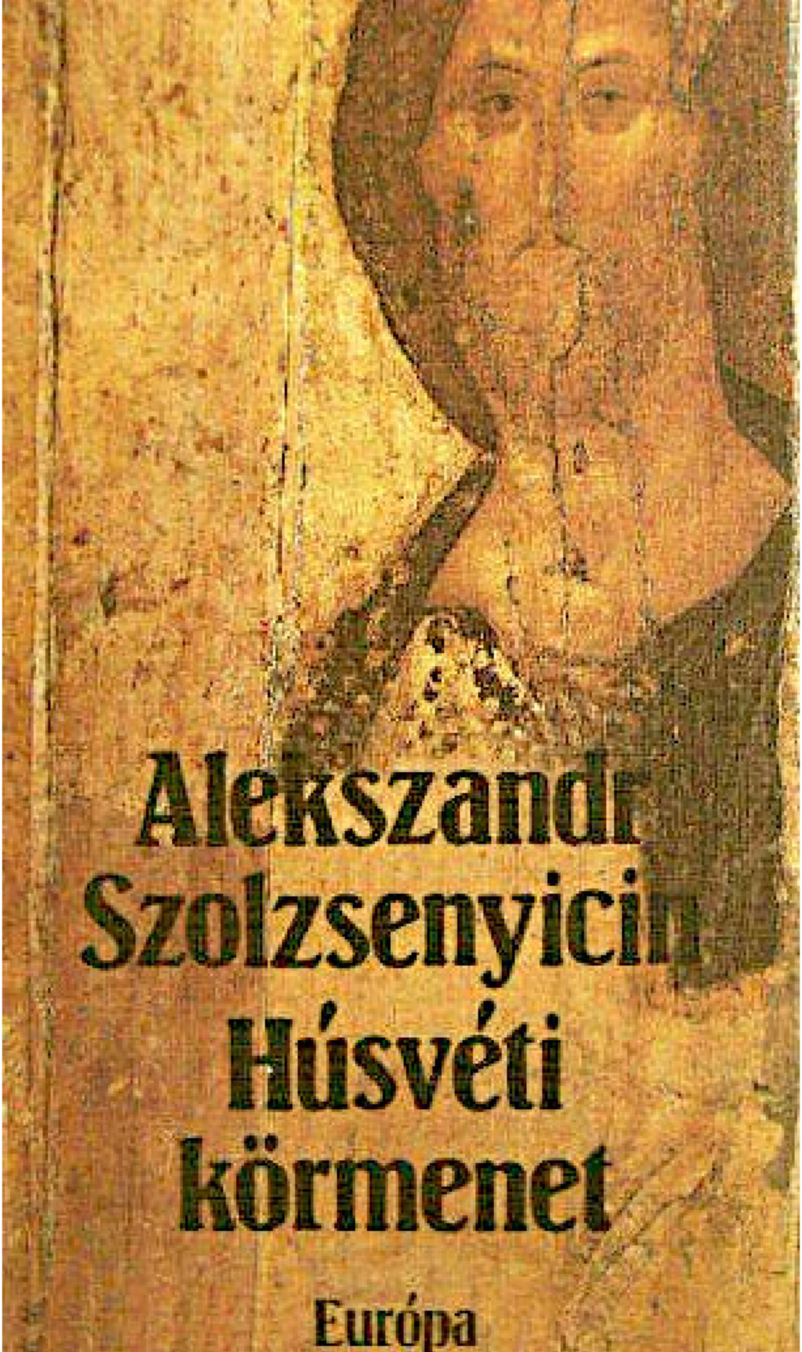

Alekszandr Szolzsenyicin

Húsvéti körmenet

Európa

Alekszandr I. Szolzsenyicin

HÚSVÉTI KÖRMENET

MORZSÁK

Lélegzés

Éjszaka szemerkélt az eső, és most felhők vonulnak az égen, s ritkán még cseperészik.

Elvirágzó almafa alatt állok, és lélegzem. Nemcsak az almafa, hanem körös-körül a fű is csuromvizes az eső után, és nem lehet megnevezni azt az édes illatot, amely átitatja a levegőt. Teli tüdővel szívom magamba, s aromája betölti egész mellemet, lélegzem, egyre lélegzem, egyszer nyitott, másszor csukott szemmel, nem tudom, hogy jobb.

Igen, azt hiszem, ez az a szabadság, az az egyetlen, de a legdrágább szabadság, amelytől a börtön megfoszt bennünket: attól, hogy így lélegezzünk, s itt lélegezzünk. A föld semmilyen étele, semmilyen itala, de még az asszony csókja sem édesebb ennél a levegőnél, ennél a virágzással, nedvességgel és frissességgel átitatott levegőnél.

Nem számít, hogy ez csak egy négyemeletes ketrecházak közé szorított tenyérnyi kis kert. Most nem hallom a motorkerékpárok pufogását, a rádiók üvöltését, a hangszórók dörmögését. Amíg lehet lélegezni eső után az almafák alatt – addig élni is lehet!

A Szegden-tó

Erről a tóról nem írnak, és hangosan nem beszélnek. Mintha valami elvarázsolt kastély volna, a hozzá vezető valamennyi utat lezárták, és valamennyi út fölött ott a tiltó jel: egy egyszerű, néma piros vonal. Ember vagy állat, ha ezzel a jelzéssel szembekerülsz, fordulj vissza! Földi hatalom tiltja, hogy tovább hajts, repülj, sétálj vagy kússz.

Az út közelében, a fenyves sűrűjében őrök ülnek a leshelyükön rádióadókkal és pisztolyokkal.

Járhatod a néma erdőt körbe-körbe, hogy a tóhoz vezető útra lelj, de mindhiába, és nincs, akit megkérdezhetnél: a népet elijesztették, ebben az erdőben nem akadsz senkire. El-elered az eső, s végre déltájt, a tompán kongó tehénkolomp nyomán, a marhacsapáson eljutsz a tóhoz. Amint a szálfák közt eléd csillan a hatalmas tó, még oda se futottál hozzá, már tudod: ezt a helyét a földnek örök életedre megszereted.

A Szegden-tó olyan kerek, mintha körzővel rajzolták volna meg. Ha az egyik partján elkiáltod magad (de nem kiáltasz, hogy ne vegyenek észre), csak az elmosódott visszhang jut el a túlsó partra. Messze van. A tavat parti erdő öleli körül. Fa fa mellett sorakozik, az erdő egyetlen törzsnyire sem enged a szorításból. Ahogy a vízhez kiérsz, az egész tiltott part kitárul előtted: itt sárga homoksávocska látszik, ott szürke nádas berzenkedik, amott zöld pázsit nyújtózik. A víz tükör sima, fodortalan, itt-ott a partnál békalencsés, különben áttetszően tiszta, még a fehér tófenék is látszik.

Titkos erdőben titkos tó. A tó az égre bámul, az ég a tóba. És hogy van-e másvalami is a földön, nem lehet tudni, az erdő főlőtt semmit se látni. S ha van is valami, az ide nem kell, fölösleges.

Itt kéne letelepedni örökre. Itt úgy áradna a lélek az ég és a víz között, mint a borzongó levegő, és tiszta, mély gondolatokat szülne.

De nem lehet. Egy gonosz herceg, egy sanda gonosztevő megkaparintotta a tavat: Íme, ott a nyaralója, a fürdőháza. A gazember-csemeték horgásznak, és csónakból lövik a vadkacsákat. Először egy kis kékes füstgomoly látszik a tó fölött, aztán egy pillanat múlva a dörrenés is hallható.

Az erdőn túl az egész környék görnyedezik.

Itt pedig, hogy senki ne zavarja *őket*, le vannak zárva az utak, itt a halat és vadat külön az *ő* számukra tenyésztik. Lám csak, nyomok: valaki tábortüzet rakott, a tüzet eloltották, őt meg elzavarták.

Drága, elhagyott tó. Hazám…

A kiskacsa

Fehér hasával mókásan a vizes fűbe tottyanva s bizonytalanul billegve vékony lábacskáin apró, sárga kiskacsa futkos előttem, és azt hápogja: „Hol van a mamám? Hol vannak a testvéreim?”

Pedig egyáltalán nem a mamája az a tyúkanyó, amelyik alá berakták a kacsatojásokat, s ő kikeltette őket a sajátjaival együtt, egyformán melengetve valamennyit. Most a rossz idő elől a házukat, egy felfordított, feneketlen kast bevitték a szín alá, és letakarták egy zsákdarabbal. Ott vannak a többiek valamennyien, ez meg elcsellengett. Nosza, te csöppség, gyere ide a tenyerembe.

Lám csak, miben is lakik a lélek? Súlya semmi, a szeme feketén csillog, mint a gyöngy, a lába, akár a verébé, ha kicsit megszorítanám már nem is létezne. Jó meleg. Pici esőre halvány rózsaszínű, mintha be lenne lakkozva. És a lába már úszóhártyás, a tolla fajtájára jellemzően sárga, s pelyhes szárnyai is kiütköznek. És lám, a jellemét illetően máris különbözik a testvéreitől.

Mi pedig, mi hamarosan a Vénuszra repülünk. Mi most, ha valamennyien nekiveselkedünk, húsz perc alatt felszántjuk a világot.

De mit ér atomkorszakunk minden hatalma? Soha! – soha, még ha megkapnánk hozzá mindent: csontokat és tollakat, akkor se tudnánk lombikban előállítani ezt a súlytalan, apró, sárga kiskacsát.

A költő hamvai

Ahol most a Lgovo nevű falu van, ott valaha Olgov ősi városa állt az Oka folyó fölötti magas meredélyen. A korábbi oroszokat a sebes folyó iható vize mellett a hely szépsége is itt marasztalta. Hálaadásul, hogy csodával határos módon megmenekült bátyja testvérgyilkos keze közül, Ingvar Igorevics alapította meg itt a Szűz Mária Mennybemenetele kolostort. Tiszta időben messzire ellátni innen, az ártéren túlra, s vagy harmincöt versztányira egy hasonló meredélyen áll az Aranyszájú Szent János kolostor magas harangtornya.

A babonás Batu kán mindkettőt megkímélte.

Jakov Petrovics Polonszkij is magáénak vallotta e tájat, és úgy rendelkezett, hogy itt temessék el. Az ember hajlamos hinni abban, hogy lelke ott lebeg majd a sírja fölött, és szemmel tartja a békés vidéket.

De ma már nincsenek kupolák, és nincs templom, a kőfalnak is csak a fele maradt meg, szögesdrótos deszkapalánkkal pótolták ki, és az egész ősi vidéket őrtornyok uralják, ezek a jól ismert, nagyon is jól ismert ronda madárijesztők. A kolostorkapuban őrbódé áll, rajta egy plakát „Éljen a népek közötti béke!” felirattal – egy orosz munkás néger kisgyereket tart a karjában.

Úgy teszünk, mintha semmit se tudnánk. Az őrség barakkjai közt egy szolgálaton kívüli, atlétatrikós felügyelő magyarázza:

– Kolostor volt itt, a világ második legnagyobb kolostora. A legnagyobb Rómában volt, úgy hiszem, Moszkvában meg csak a harmadik. Amikor gyerekkolónia volt itt, a kölykök persze nem tudták, hova kerültek, összerondították a falakat, az ikonokat meg összetörték. Később a kolhoz mind a két templomot megvette negyvenezer rubelért, a tégla miatt, hatsoros tehénistállót akart építeni. Magam is elszegődtem a bontási munkára: egy egész tégláért ötven kopeket adtak, a töröttért meg húszat. Csak nagyon nehéz volt a téglákat kibontani, mindegyikreráragadt a malter. A templom alatt kriptát fedeztünk fel, egy püspök feküdt benne, persze csak a csontváza, de a palástja ép volt. Ketten próbáltuk széttépni, hiába…

– Mondja, a térkép szerint egy Polonszkij nevű költőt itt temettek el. Hol van a sírja?

– Oda nem mehetnek. A zónában van. Tilos odamenni. Meg aztán mi néznivaló is lenne ott? A málladozó síremlék? De várjunk csak… – A felügyelő a feleségéhez fordult. – Nem ástuk ki azt a Polonszkijt?

– Aha. Rjazanyba vitték – bólogatott az asszony a tornácról, napraforgómagot rágcsálva.

Maga a felügyelő is nevet rajta, úgy mondja:

– Akkor hát szabadlábra került.

A szilfarönk

Fát fűrészeltünk, és amikor egy szilfarönk került sorra, felkiáltottunk: tavaly vágták ki a törzset, azóta traktorral elvontatták és darabokra fűrészelték, bárkára meg teherautókra hajigálták a rönköket, aztán oszlopba rakták vagy a földre dobálták, és ez a szilfarönk nem adta meg magát! Friss zöld hajtást növesztett ki magából, amelyben ott duzzadt egy jövendőbeli szil, egy susogó ág ígérete.

Úgy raktuk fel a fűrészbakra, mintha vérpadra fektetnénk, de sehogy sem tudtuk rászánni magunkat, hogy nyakát szegjük a fűrésszel. Hogyan is fűrészelhetnénk el? Hiszen ő is élni akar! De még mennyire hogy élni akar, jobban, mint mi!

Tükörkép a vízen

A gyors futású folyó felszínén nem lehet jól kivenni sem a távoli, sem a közeli tükörképeket: még akkor se, ha a víz nem zavaros, ha nincs rajta tajték – az állandó, sugaras fodrozódás, a víz szüntelen villódzása miatt a tükörképek bizonytalanok, elmosódottak, érthetetlenek.

Csak amikor a víz a folyókat maga mögött hagyva a nyugodt, széles torkolathoz ér, a kanyarulatban lelassul, vagy kis tavat alkotva megáll, s már meg sem rezzen, csupán ott láthatjuk a víz tükörben a parti fák minden kis levélkéjét, a felhőfoszlányok aprócska pelyheit és az ég elömlő, mély kékségét.

Életünkkel ugyanígy van. Ha mindeddig képtelenek voltunk tisztán kivenni vagy tükrözni a halhatatlan, veretes igazságot, nem azért-e, mert még törekszünk valahová – mert még élünk?

Vihar a hegyekben

A hágó lábánál kapott el bennünket a vihar egy koromsötét éjszakán. Kimásztunk a sátrainkból, és elrejtőztünk.

A hegygerincen át zúdult le ránk.

Minden sötétbe merült, nem látszott sem a magasság, sem a mélység, sem a látóhatár. De szívet tépő villám lobbant, és a sötétség elvált a világosságtól, előbukkantak a gigászi hegyóriások, a Belalakaja, meg a Dzsuguturljucsat, és a hegynyi termetű feketefenyők. Egyetlen pillanatra éreztük úgy, hogy már szilárd föld is van körülöttünk, aztán ismét minden feneketlen, sötét mélységbe veszett.

A villanások közeledtek; sötétség és fény, fehér, rózsaszínű és lila ragyogások váltogatták egymást, és egyre ugyanazokon a helyeken bukkantak elő a hegyek meg a fenyők, mint szörnyűséges óriások – aztán amikor eltűntek, el sem lehetett hinni, hogy léteznek.

A mennydörgés hangja betöltötte a hegyszorost, a folyó állandó bömbölését sem lehetett már hallani. A villámok úgy záporoztak a csúcsokra, mint a Seregek Urának nyilai, és apró tűzkígyókká, parázsló pászmákká hullottak szét, mintha szertepattantak volna a sziklákon, vagy mintha szétfröcskölték volna valami élőlény forró testét.

Mi pedig már nem féltünk a villámoktól, a mennydörgéstől és a felhőszakadástól, hasonlóan a tenger cseppjéhez, amely nem retteg az orkántól. E világ csöppnyi, hálatelt részecskéivé váltunk. Egy olyan világ részecskéivé, amely először született meg ma – a szemünk láttára.

Város a Néván

Lámpást tartó angyalok térdelnek az Izsák-székesegyház kupolája körül. Három csiszolt aranycsúcs szólongatja egymást a Néván és a Mojkán keresztül. Oroszlánok, griffek és szfinxek őrzik a kincseket, vagy éppen szunyókálnak. A Győzelem hatos fogata vágtat Rossi furfangos diadalíve felett. Sok száz kis oszlopcsarnok, több ezer oszlop, ágaskodó lovak, izmaikat megfeszítő bikák…

Milyen szerencse, hogy itt már semmit sem szabad építeni! – se cukrásztortaszerű felhőkarcolót bepréselni a Nyevszkij proszpektre, se négyemeletes dobozt odabarkácsolni a Gribojedov-csatornához. A leghivatalnoklelkűbb vagy a legtehetségtelenebb építész minden befolyását latba vetheti, akkor sem kap építési telket a Csornaja Recskánál vagy az Ohtánál közelebb.

Talán idegen számunkra, mégis ez a város a mi legnagyobb dicsőségünk! Milyen élvezet bolyongani most ezeken a sugárutakon! Pedig fogcsikorgatva és átkozódva, komor mocsarakban rohadva építették az oroszok ezt a szépséget. Elődeink csontjai belekeveredtek, beleforrtak, belekövesedtek ezekbe a sárga, szürke, csokoládébarna és zöld palotákba.

Iszonyú elgondolni: talán a mi szerencsétlen, hitvány életünket, elhamvadt lázadásainkat, a kivégzettek hörgését és az asszonyok könnyét ugyanúgy elfelejtik majd? Mindez ugyanilyen befejezett, örök szépséggé változik?

Gombóc

Az udvarunkon egy fiú a kutyusát, Gombócot egészen kicsi kölyökkutya korától kezdve láncon tartja.

Egy ízben csirkecsontot vittem neki, még meleg, illatozó csontokat, a fiú meg éppen elenged te szegényt a láncáról, hogy egy kicsit futkosson az udvaron. Az udvart vastag, puha hótakaró fedte, Gombóc vidáman ugrándozott benne, mint egy nyúl, hol a hátsó, hol a mellső lábairól rugaszkodott el, az udvar egyik sarkából a másikba rohant, majd vissza, orrát a hóba dugva.

Odafutott hozzám – bundája tiszta csatak –, körülugrált, megszaglászta a csontokat, aztán újból eliramodott, és hasig merült a hóba!

Nem kell nekem a csontotok, mondja, ha szabad lehetek!

Közlekedési eszköz

Milyen volt a ló? Játékos, ívelt hátú, acélos patájú, lobogó sörényű, okos, égő szemű! Milyen volt a teve? Kétpúpú hattyú, megfontolt bölcs, kerek ajkán a tudás mosolyával! Milyen volt még a fekete pofájú öszvér is a maga türelmes makacsságával, eleven, mókás fülével!?

Mi pedig mit választottunk?… – a földnek ezt a legrondább teremtményét a maga hat gyors gumimancsával, halott üvegszemével, tompa, bordás pofájával, púpos vasdobozával. Ez nem nyerít a puszták örömeiről, a füvek illatáról, a kanca utáni vágyáról vagy a gazdájáról. Ez örökké csak a vasát csikorgatja és köpködi, köpködi a büdös, kékesszürke füstöt.

Mit tehetünk, amilyenek vagyunk, olyan a közlekedési eszközünk is.

Öreg vödör

Hej, de szomorú dolog is a volt frontharcosnak a kartuni fenyvesben bolyongani. Itt valahogy olyan a föld, hogy megőrződtek a tizennyolc évvel ezelőtti nyomok, csupán egy kicsit beomlottak a lövészárkok és a lövegek tüzelőállásai, és még az a magányos kis lövészgödör is megmaradt, amelyben egy ismeretlen, tagbaszakadt Iván meghúzódott kurta, elkoszolódott köpenyében. A fedezékek födémgerendáit azóta természetesen széthordták, de a gödrök tisztán kivehetően megmaradtak.

Bár itt nem jártam a háború alatt, de a közeli, ugyanilyen fenyvesben harcoltam magam is. Egyik fedezéktől a másikhoz ballagok, és elképzelem, hol mi lehetett. És ekkor váratlanul, az egyik fedezék kijáratánál egy tizennyolc éve ott heverő, és már tizennyolc évvel ezelőtt is kiszolgált, öreg vödörbe botlom.

Már azon az első háborús télen is igencsak rozzant lehetett. Talán egy felperzselt faluból hozta magával egy találékony kiskatona, aztán a vödör oldalát az alja felé kúposan még jobban összenyomta, és a bádogkályhához erősítette csőtoldatként. Azon a félelmetes télen, amikor megmerevedett itt a front, kilencven vagy talán százötven napon át ez az ócska vödör engedte át magán a füstöt ebben a fedezékben. Alaposan átizzott, az emberek fölötte melegítették a kezüket, meggyújtották róla a cigarettájukat, és a kenyeret is meg tudták pirítani rajta. S amennyi füst kiáradt ezen a vödrön keresztül, annyi ki nem mondott gondolat, meg nem írott levél keringett körötte az emberek fejében, akik talán már rég a sírban nyugszanak.

Aztán egy verőfényes reggel megváltoztatták a harcrendet, a fedezéket elhagyták, a parancsnok sürgette a beosztottjait – „nyomás! nyomás!” –, a küldönc szétszedte a kályhát, az egészet fölrakta a gépkocsira a kályhacsővel együtt, – az ócska vödörnek már nem jutott, hely. „Dobd el azt a vacakot! – kiáltotta a törzsőrmester. – Majd találsz másikat!” Messzire kellett menni, meg az idő is már tavaszba fordult, s a küldönc egy darabig csak állt az öreg vödörrel, majd felsóhajtott, és letette a bejárat mellé. Mindenki nevetett rajta.

Azóta a fedezék tetejéről elhordták a gerendákat, odabentről meg a priccseket és az asztalt, de a hűséges öreg vödör ott maradt a fedezék mellett.

Nézem, s emlékek tolulnak föl bennem. Derék legények, frontbarátaim! Ami éltetett bennünket, amiben reménykedtünk, és önzetlen barátságunk is eltűnt, füstté lett, és soha többé nem lesz már szükség erre a rozsdás, elfeledett emlékre.

Jeszenyin szülőföldjén

Négy falu nyújtózik egyhangú sorban az országút mentén. Por. Kertek sehol. A közelben erdő sincsen. Csenevész kis előkertek. Imitt-amott rikító színekre mázolt tokborítások. Egy koszos malac az utca közepén a vízvezetékkúthoz dörgölődzik. A méltóságteljes libacsapat egyszerre fordul meg egy tovairamló kerékpár árnyéka után, és közösen harcias kiáltást küld utána. Szorgos tyúkok kapirgálnak az utcán meg az udvarokon, táplálékot keresve maguknak.

Konsztantyinovo falu szatócsbódéja is rozzant tyúkólhoz hasonlít. Van hering. Meg mindenfajta vodka. Ragacsos csomagolt cukorka, amilyet már tizenöt éve sehol sem esznek. Fekete téglakenyerek, amelyek kétszer olyan súlyosak, mint a városban, és inkább fejsze kell hozzájuk, mint kés.

Jeszenyinék parasztházában a hitvány válaszfalak nem érnek fül a mennyezetig, ezeket a kamrákat, kuckókat nem is lehet szobának nevezni. A kertben sötét fészer, itt állt valaha a fürdőház; alkonyattájt ide vette be magát Szergej, s itt írta első verseit. A sövénykerítésen túl a szokásos mező.

Járom ezt a falut, amely ugyanolyan, mint számtalan másik, s ahol a falubeliek legfőbb gondja most is a megélhetés, a pénzszaporítás és a szomszédok előtti nagyzolás, s izgalom vesz rajtam erőt: az égi tűz megperzselte egyszer ezt a tájat, és ez a tűz mintha ma is égetné az arcomat. Kimegyek az Oka meredek partjára, a messzeségbe nézek és elcsodálkozom: valóban erről a távoli, sötét, nyamvadt erdősávról lehetett ilyen titokzatos szavakat mondani: „A fenyvesben fajd zokog rekedt siratót…”, és a csendes Oka folyó lapályos partkanyarulalairól ezt: „Rézarcú nap villan a pocsolyán…”?

A tehetség micsoda villámát hajította a Teremtő ebbe a kis kunyhóba, ennek a verekedős falusi legénynek a szívébe, hogy az megrendülten rácsodálkozott a sok szépségre – a kemence mellett, az istállóban, a szérűn, a mezőn –; a szépségre, amelyen ezer éve tipornak, és nem veszik észre?

Kolhozputtony

Amikor a helyközi autóbuszon kemény sarkával fájdalmasan mellbe, vagy oldalba böknek, ne szitkozódj, inkább nézd meg alaposan ezt a széles, rojtos vitorlavászon vállpántú, fonott háncskosarat. A tulajdonosa tejet, túrót, paradicsomot szállít benne a városba – a magáét meg két szomszédét is, aztán a városból félszáz fehér cipót visz haza a három családnak.

Öblös, tartós és olcsó ez az asszonyoknak való puttony, össze sem lehet hasonlítani vele színes sporttáska-testvéreit a különböző zsebekkel és csillogó csatokkal. Ez a puttony annyi terhet elbír, hogy a vállpántja még a lélekmelegítőn keresztül is agyongyötri az edzett paraszti vállat.

Ezért is vezették be az asszonyok a következő módszert: a puttony t a hátuk közepére helyezik, a pántokat pedig a mellükre feszítik, mint valami hámot. Ily módon a súly egyenletesen oszlik el a vállakon és a mellen.

Tollforgató testvéreim! Nem mondom azt, hogy ilyen puttonyt vegyetek a hátatokra. De ha kellemetlen, hogy oldalba böknek benneteket, inkább taxival utazzatok.

A tábortűz és a hangyák

A tűzbe dobtam egy reves rönköt, nem vettem észre, hogy a belsejét népes hangyasereg lakja.

A rönk pattogni kezdett, a hangyák meg kiözönlöttek belőle, és elkeseredetten futkosni kezdtek, fölszaladtak a rönk tetejére, majd összepöndörödve elégtek a lángokban. Megakasztottam a rönköt, és félregörgettem a tűz szélére. A hangyák közül így most sokan megmenekültek – kiszaladtak a homokra, a fenyőtűkre. De ami furcsa: nem futottak el a tábortűztől. Amint legyűrték rémületüket, visszafordultak, s ott köröztek a tábortűz körül, valamilyen erő visszavonzotta őket elhagyott otthonukhoz! – és sokan közülük ismét visszamásztak az égő farönkre, futkostak rajta összevissza, és ott pusztultak el.

Mi aztán nem halunk meg

Leginkább a halottaktól és a haláltól félünk mostanában.

Ha egy családban valaki meghal, igyekszünk elkerülni a levélírást és a látogatást – nem tudjuk, mit is mondhatnánk a halálról…

Még azt is szégyellnünk kell, hogy a temetőt valami komoly dolognak tartjuk. A munkahelyén nem mondja azt az ember: „vasárnapi műszakra nem tudok jönni, mert a halottaimat kell meglátogatnom a temetőben”. Ugyan miféle dolog ez, azokat meglátogatni, akik nem kérnek enni?

Átszállítani az elhunytat egyik városból a másikba? – micsoda badarság, ehhez senki nem ad szállítóvagont. És mostanság a városban sem kísérik őket zenekarral, ha kisemberek, hanem gyorsan elszállítják őket teherautóval.

Valamikor az emberek vasárnaponként kijártak a temetőbe, sétálgattak a sírok között, énekeltek, és illatos tömjént égettek. A szív megbékélt, az elkerülhetetlen halál okozta seb már nem nyomasztotta oly fájdalmasan. Mintha az elhunytak kicsit ránk mosolyogtak volna a zöld sírdombok alól: „Nyugodjatok meg! Nincs semmi baj!”

Most viszont, ha van is temető, csak kilógatnak egy táblát: „Sírtulajdonosok! A büntetés elkerülése végett takarítsák el a tavalyi szemetet!” De gyakran egyszerűen felszámolják a temetőket, buldózerrel simára gyalulják, hogy sportpályát vagy parkot építsenek a helyén.

És olyanok is vannak, akik a hazáért haltak meg, ami még veled vagy velem is előfordulhat. Volt idő, amikor az egyház fenntartott egy emléknapot a csatamezőn elesetteknek. Angliában a pipacs napján emlékeznek meg róluk. Minden nemzet szentel egy napot azoknak, akik mindannyiunkért pusztultak el.

Értünk többen pusztultak el, mint bármely más népért, még sincs ilyen emléknapunk. Ha megállsz, és a holtakról merengsz, ki fogja a téglát rakni? Három háborúban mennyi férjet, fiút, vőlegényt vesztettünk el – maradjatok csak ott, nyomorultak, a festett fejfák alatt, ne zavarjátok az életünket! Mert mi aztán sose halunk meg!

Reggeli torna

Napkeltekor harminc legény kiszaladt a tisztásra, és térközöket tartva felsorakozott, arccal a nap felé. Aztán hajladozni kezdtek, guggolásokat, törzshajlításokat, fekvőtámaszokat, kézgyakorlatokat, karhajlításokat, térdhajlításokat végeztek egy negyedórán keresztül.

Távolról azt képzelhette volna az ember, hogy imádkoznak.

Manapság senki sem csodálkozik rajta, hogy az ember mindennap türelmesen foglalkozik a testével.

De mennyire meg lenne sértve mindenki, ha látná, hogy valaki ugyanígy foglalkozik a lelkével.

Nem, ez nem imádság. Ez reggeli torna.

Utazás az Oka mentén

Ahogy Közép-Oroszország falvait járja az ember, lassanként megérti, miért hat rá olyan megnyugtatóan az orosz táj.

A titok a templomokban rejtezik. Ahogy felszaladnak a dombokra, odahúzódnak a halmok tetejére, hófehér, gyönyörű cárleányokként kisietnek a széles folyókhoz, s karcsú, hegyes, faragott harangtornyaikkal a szalma- és zsindelytetős hétköznapiság fülé emelkednek már messziről, nagyon messziről integetnek egymásnak; távoli, magányos falvakból nyújtóznak ugyanabba az égbe.

S bárhol vándorolj is a mezőn, a réteken, távol minden emberlakta helytől – sosem vagy egyedül: az erdő fala és a rakott kazlak, de a láthatár domborulata fölött is mindig csábítón hívogat egy harangtornyocska csúcsa, vagy Loveckij-Borokból, vagy Ljubicsiből, vagy talán Gavrilovkából.

Aztán bemégy a faluba, és megtudod, hogy már nem élnek, megölték őket, halott templomok üdvözöltek a távolból. A keresztek megdőltek vagy régen leverték őket, a tépett kupolának csak rozsdás csontvázbordái ásítanak; a tetőn és a falrepedésekben gaz tenyészik; temető is ritkán maradt épségben a templom körül, a kereszteket kidöntötték, a sírokat kiforgatták, esők mosták le az oltárképeket az évtizedek alatt, vagy durva kezek trágár feliratokat firkáltak rájuk.

A templomtornácon nehéz gázolajos hordók, épp egy traktor fordul oda hozzájuk. Vagy egy teherautó farol be a kapun, és zsákokat hajigálnak rá. Az egyik templomban szerszámgépek zúgnak, a másik templom csendben, lelakatolva áll. Némelyiket klubbá alakították át. „Előre a magas tejhozamért!” „Dal a tengerről”. „A nagy hőstett”.

*

Az emberek mindig kapzsiak és gyakran gonoszak voltak. De amint megszólalt az estharang, és szava végigömlött a falu, a mező, az erdő felett, emlékeztette az embereket: ideje fölhagyni apró-cseprő földi dolgaikkal, hogy egy órácskára az öröklétnek szenteljék gondolataikat. Ez a harangszó, amely ma már csak egy régi dalban őrződött meg számunkra, fölemelte az embereket; nem engedte, hogy négykézláb másszanak.

Ezekbe a kövekbe, ezekbe a harangtornyokba építették bele elődeink mindazt, ami a legjobb volt bennük, minden élettapasztalatukat.

*

Bontsad, Vityka, verd szét, ne sajnáld! Este hatkor mozi lesz, nyolckor meg tánc…

1958-1960

Árvay János fordítása

MATRJONA HÁZA

Moszkvától száznyolcvannégy kilométernyire, a muromi-kazanyi vasúti elágazásnál még jó fél esztendő múltán is lassított minden vonat, és szinte tapogatva kereste az útját. Az utasok az ablaküvegre nyomták orrukat, némelyik még a peronra is kijött a kocsi belsejéből: talán a vágányt javítják? Vagy nem szabad a pálya?

Dehogy. Mihelyt a vonatok elhagyták a vasúti átjárót, ismét nekiiramodtak, az utasok pedig visszatelepedtek a helyükre.

Csak a mozdonyvezetők tudták, csak ők emlékeztek rá, mi miatt van ez az egész.

Meg én.

1

1953 nyarán hazafelé igyekeztem az izzó homoksivatagból, csak úgy találomra – valahova Oroszországba. Se nem hívott, se nem várt senki, mert megkéstem én azzal a hazatéréssel vagy tíz évet. Nekem csak az volt a fontos, hogy eljussak valahova Közép-Oroszországba, ahol nincs akkora hőség, és zúgnak az erdők. Szerettem volna meghúzódni, begubózni abban a legeslegbelső Oroszországban – ha még találok ilyet egyáltalán.

Egy esztendeje még az Urál innenső oldalán legfeljebb saroglyát hordani szegődhettem el. Nem vettek volna fel még villanyszerelőnek se valami jobbfajta építkezésre. Én meg a fejembe vettem, hogy tanítani akarok. Mondták is a tapasztaltabb emberek: kár a jegy áráért, úgyis hiába megyek.

Pedig azért lassan-lassan megmozdultak a dolgok. Amikor felbaktattam az N.-i területi oktatási osztály lépcsőjén, és megkérdeztem, merre találom a személyzetiseket, nagy megrökönyödéssel tapasztaltam, hogy a káderesek nem ülnek már párnázott fekete ajtók védelmében, hanem üvegfal mögött dolgoznak, akár a patikusok. Félénken léptem oda a kisablakhoz, illendően köszöntem, aztán megkérdeztem:

– Bocsánat, nincs szükség matematikatanárra valami eldugott fészekben, távol a vasúttól? Szívesen letelepednék ott örökre.

Szinte morzsolgatták a betűt a papírjaimban, szobáról szobára jártak velük, még telefonoztak is valahová. Persze, ilyen ritka madarat se láttak: mindenki városba menne, abból is nagyvárosba. Addig-addig, míg csakugyan elküldtek egy csöpp faluba: Magasmezőre. Már a puszta nevétől is megvidámodott bennem a lélek.

Nem is csalt meg az a név. Dombon állt a falu, vízmosta völgyek és újabb dombok között, rengeteg erdő szorítójába fogva, kis tóval, gáttal. Egyszóval olyan hely volt, ahol az életet is, a halált is szívesen vállalja az ember. Elüldögéltem egy tuskó n az erdőszélen, és eltűnődtem arról, hogy szívem szerint nem is kívánok én egyebet a reggelinél meg az estebédnél, csak itt maradhassak, és éjszakánként hallgathassam, mint karmolásszák az ágak a tetőt a nagy-nagy csöndben, amikor a rádió sem harsog, amikor körös-körül hallgat a világ.

Csak éppen kenyeret nem sütöttek a faluban.

Egyáltalán nem árultak itt élelmiszert. Az élelmet úgy cipelte zsákban az egész falu, a területi központból.

Visszamentem hát a személyzeti osztályra, és könyörgőre fogtam a dolgot a kisablak előtt. Eleinte szóba se akartak állni velem. Aztán

mégiscsak szobából ki, szobába be, tárcsáztak, körmöltek, gépeltek, és végül elkészült a kinevezés: *Tőzegért*-be.

Tőzegért? Turgenyev nem is sejtette, hogy ilyet is tud a mi nyelvünk.

Tőzegért állomáson egy megrokkant, megfeketedett, ideiglenes fabarakk oldalán szigorú felirat hirdette: „Beszállás kizárólag az állomás felőli oldalon!” Alatta a deszkára szöggel odakarcolta valaki: „És jegy nélkül.” A pénztárnál ugyanilyen borongós bölcsességgel hirdette a késsel faragott felirat minden koroknak: „Jegy nincs.” A két kommentár mélyebb értelme csak később világosodott meg előttem. Tőzegértbe csupán megérkezni volt könnyű. Elutazni nem.

Azelőtt a kis telep helyén is áthatolhatatlan ősrengeteg állott, kivárta még a Forradalmat is. Aztán fejsze alá kerültek a fák – a szomszédos kolhoz meg a tőzegkitermelő munkások elbántak velük. A kolhoz elnök – Gorskovnak hívták – szép darab erdőt kiirtott, és nagy haszonnal eladta az odesszai területnek, és ezzel a saját kolhozának az anyagi helyzetén is nagyot lendített.

A tőzeges lapályok között elszórt házacskáival lapult a telep: a harmincas években összerótt egyhangú barakképületek, meg az ötvenes években ácsolt, faragott homlokzatú, üveges verandájú kis házak. Csakhogy ezekben a házacskákban sem találtam mennyezetig érő választófalat – nem bérelhettem itt igazi négyfalú szobát magamnak.

Gyárkémény teregetett füstöt a telep fölé. A házak között itt is, ott is kibukkant a keskeny vágány, és az apró mozdonyok sűrű füstöt köpködve, fülhasogató füttyögetéssel vonszolták rajta a barna tőzeggel, nagy tőzegkockával, kis tőzegtéglával megrakott kicsiny vagonokat. Esküdni mertem volna, hogy este a klub bejárata fölött üvölteni kezd a gramofon hangszórója, részegek hőbörögnek az utcán – s a kés is előkerül a zsebből vagy a csizmaszárból.

Hát idehozott engem az a nagy vágyakozás egy csendes kis oroszországi zug után. Pedig ott, ahonnan jöttem, vert falú kunyhóban lakhattam, a pusztaságra nézett az ablakom. Arrafelé tiszta, fagyos szél fúj éjszakánként, és csillagok hálója borítja az égboltot.

Nem jött a szememre álom az állomási kispadon, és alig virradt, máris ott lézengtem a telepi utcán. Végre észrevettem a csöpp piacot. Ilyenkor hajnalban még csak egyetlen asszony árválkodott – tejet kínált. Vettem tőle egy üveggel, mindjárt fel is hajtottam.

A beszédén elámultam. Nem is beszélt, inkább kedveskedve kántált, és minden szava olyan volt, hogy az ilyen szókért hozott ide engem a szívem Ázsiából:

– Igyál, csak igyál, te szomjú lélek. Nem idevalósi vagy te, ugyi?

– Hát maga, néném? – tudakozódtam én is. És megtudtam, hogy ez itt körös-körül csupa tőzegkitermelés, hogy a vasúti töltésen túl egy

domb van, a dombon túl egy falu, azt a falut Talnovónak hívják, itt lapul az ősidőktől fogva, még a híres „cigánygrófnéé” volt. Haj, micsoda erdők voltak akkor még errefelé! Aztán amarra, távolabb mind újabb falvak következnek:

Csaszlici, Ovinci, Szpudnyi, Severtnyi, Sesztymirovo – de egyre isten háta mögöttibbek, ahogy távolodik az ember a vasúttól, és megyen a tavak felé.

Már a nevek csendülése is melengette a szívemet. Azt a régi, tősgyökeres Oroszországot ígérte mind.

Megkértem hát újonnan szerzett ismerősömet, mutassa meg piac után az utat Talnovóba, és segítsen találnom egy házat, ahol megszállhatnék.

Jól fizető lakónak ígérkeztem: a lakbéren felül az iskola még egy teherautó tőzeget is fizetett értem télire. Az asszonynak ezer ráncba futott az arca a töprengéstől. Őnála nincs hely (ketten vannak a férjével, meg az öreg édesanyját is ők *nevelik*), így hát vitt az egyik rokonához, aztán a másikhoz. Külön szoba azonban itt sem akadt, szűken is laktak, lármásan is.

Így értünk el végre a kiszáradófélben levő patakig, annak a hídjáig. Ennél kedvesebb helyet nem láttam az egész faluban; két-három szomorúfűz, egy megdöccent kis faház, a tavon kacsák úsztak, libák sereglettek ki a partra nagy szárnycsapdosással.

– Talán még megpróbálkozhatnánk Matrjonánál – mondta a kísérőm; lassan torkig volt már velem. – Csak hát nem valami nagy a rend nála, el van az már nyámmulva, sokat betegeskedik.

Matrjona háza ott volt mindjárt nem messze, az utcai falán négy apró ablak meredt a világba, a forgáccsal fedett csúcsos tető alatt díszes padlásablak ékeskedett. Elég magas ház volt. Korhadozott már a forgács, megszürkült a vénségtől a valaha csoda erős rönkfal meg a kapu, itt-ott hiányzott a léc a kaputetőből.

A kiskaput csak reteszre csukva találtuk, nem is kopogott a kísérőm, becsúsztatta a kezét, és már nyitotta is – együgyű zár volt: a jószág és az idegenek ellen. A kisudvart nem védte fedél, de a tágas tető alatt több építmény is össze volt szerkesztve. Az ajtó mögött belső lépcső vitt a magas tetővel védett tornácra. Balra újabb lépcsőfokok vezettek a tisztaszobának őrzött nagyházba – itt nem volt kemence – egy másik lépcső pedig levitt a földszintre. Jobbra nyílott a lakószobául szolgáló kisház, afölött a padlás, alatta a pince.

Az egész ház jó erős, régi építkezés, nagy családra számíthatták, most pedig egy hatvanéves-forma asszony lakta egyedül.

Amikor beléptem a kisházba, a kemencén feküdt, mindjárt az ajtó mellett, valami meghatározhatatlan rendeltetésű, sötét rongyba takarózva, az efféle condra a leghasznosabb darabja a munkásembernek.

A tágas szobában, s főként az ablak felé eső részén, kádakban és cserepekben fikuszok sorakoztak a lócákon és zsámolyokon. Néma, de eleven sokaságuk benépesítette a gazdasszony magányát. Rendetlenül nyújtották szerte leveleiket, elnyelve az északra néző ablakok gyér fényét. A maradék fényben s ráadásul a kémény árnyékában a gazdasszony kerek arcát sárgának, beteg-fakónak láttam. De a zavaros szeme is elárulta, hogy elgyötörte a betegség.

Amíg velem beszélt, tovább feküdt a kemencén, csak úgy párna nélkül, fejjel az ajtónak, én meg a lábánál álltam. Nem mutatott nagy örömet amiatt, hogy lakót kaphat, a nehézkórságra panaszkodott, amelyikből éppen most lábadozott: minden hónapban elővészi a kórság, akkor pedig:

– …kettő napig, háromig is fogva tart, olyankor aztán se felkelni, se kiszolgálni senkit nem tudok. A helyet én nem sajnálom, lakjék itt kedvére.

Mindjárt mondott is egy sereg más házat, ahol nyugalmasabban és kényelmesebben ellakhatnék, biztatott, járjam csak sorra őket. De én akkor már tudtam, a sors diktálja így, hogy itt telepedjem meg, ebben a homályos szobában, ahol a vaksi tükör már nem mutat képet, a falat meg két rikító rubeles plakát ékíti – a könyvkereskedelmet propagálja az egyik, az aratást a másik –, a nagyobb díszesség kedvéért.

Jobb volt itt nekem azért is, mert Matrjona szegénysége folytán nem tartott rádiót, és minthogy egyedül élt, nem volt kivel beszélgetnie.

Matrjona Vasziljevna addig nyaggatott, míg újra nyakamba nem vettem a falut, de csak visszatértem hozzá, és akkor megint hosszasan ódzkodott:

– Ha nincsen, aki főzzön rád, gondodat viselje, mire jutsz? – Hanem azért akkor már fölkelt a tiszteletemre, és mintha egy kis öröm is villant volna a szemében, hogy visszatértem hozzá.

Megegyeztünk a lakbér dolgában, meg a tőzeget illetően, amit az iskola szállít.

Csak később tudtam meg, hogy esztendőről esztendőre, hosszú évek óta, egy árva rubel nem sok, annyi jövedelme se volt Matrjona Vasziljevnának. Merthogy a nyugdíját nem fizették. A rokonai is alig segítették. A kolhozban nem pénzért dolgozott – csak vonásokért. A munkaegységeit jelölték vele a zsíros fedelű kiskönyvében.

Egyszóval, megtelepedtem Matrjona Vasziljevnánál. Nem állítottunk válaszfalat. Az ő ágya ott húzódott meg az ajtó melletti zugban a kemence mellett, én meg a magam tábori ágyát az ablak előtt ütöttem fel, és hátrébb szorítva a fényből Matrjona néni kedves fikuszait, egy másik ablak elé meg odaállítottam egy kis asztalt. Villany volt a faluban – még a húszas években húzták idáig a drótot Saturából. A lapok akkoriban „Iljics lámpásai”-ról írtak: a muzsikok

pedig szemüket meresztve beszéltek a „Tűz cár”-ról.

Lehet, hogy a falu tehetősebbjei még csak lakhatónak se mondták volna Matrjona szobáját, de mi ketten a gazdasszonnyal egész jól megvoltunk benne azon az őszön meg télen: az eső még nem áztatta be, a fagyos szelek se egy szuszra fújták ki belőle a kemencemeleget, csak reggel felé, de inkább csak olyankor, ha a rozzantabbik falát rohamozta a szél.

Matrjonán meg rajtam kívül még ott lakott a macska, az egerek meg a csótányok.

A macska öreg volt már, s ami a legfőbb: sánta. Szánalomból szedte fel Matrjona, aztán megmaradt a háznál. Mind a négy lábát használta, mégis bicegett erősen: az egyiket fájdította. Amikor leszökkent a kemencéről a padlóra, nem olyan macska puhán huppant a földre, mint a társai, hanem csak úgy koppant a három lába – topp! – de akkorát, hogy nem is tudtam megszokni eleinte, mindannyiszor összeborzongtam tőle. A három lábát széjjelvetette ugráskor – úgy óvta a negyediket.

Az egerek a szobában nem amiatt szaporodlak el, hogy a bicebóca macska nem bírt velük: mint a villám csapott le rájuk, és már hozta is az áldozatát a szoba sarkából a foga között. Csak azért találtak menedéket előle, mert valaha, a régi jómód idején Matrjona szobáját zöldes színű préselt tapétával vonták be, nem is egy rétegben, mindjárt ötben. Szépen rá is simult egyik réteg a másikra, hanem a faltól sok helyütt kidudorodott – szinte bőre lett a szobának. A gerendák meg a tapéta-bőr között aztán vígan közlekedtek az egerek, és pimaszul surrogtak mögötte, sokszor még a mennyezeten is.

A macska csak figyelte a surrogásukat sanda szemmel, de meg nem foghatta őket.

Olykor-olykor a csótányokból is bekapott egyet-egyet a macska, de menten rosszul lett tőlük. Hanem azért egy határt azok is tiszteletben tartottak: a választófalat, amelyik elrekesztette a nagy kemence nyílását meg a kicsi konyhát a szoba lakórészétől. Ebbe a részbe nem merészkedtek. Hanem a kis konyhában csak úgy nyüzsögtek éjszakánként, s ha késő este kiment az ember egy pohár vízért, és felcsavarta a lámpát – az egész padló, de még a nagy lóca meg a fal is csak úgy feketéllett tőlük. Vittem én haza bóraxot a vegytanszertárból, elkevertük tésztával, úgy irtottuk őket. A csótányok meg is fogyatkoztak, de Matrjona attól tartott, hogy még megmérgezzük a macskát is. Így aztán felhagytunk a hadjárattal, és a csótányok elszaporodtak újra.

Éjjelente, amikor Matrjona már aludt, én pedig az asztal fülé görnyedtem, az egerek sebes-ritka surrogását a tapéta mögött elnyomta az egyenletes, távoli óceánzúgás – a csótányok zsümütölése a válaszfalon túlról. De hamarosan megszoktam ezt a neszezést, hiszen

nem volt benne semmi rossz, semmi hazugság. Nekik ez volt az életük.

Megszoktam én a vastag derekú plakát-szépséget is, aki Belinszkijt, Panfjorovot, meg egy rakás másféle könyvet kínált nekem a falról, némán. Megszoktam én Matrjona szobáját mindenestül.

Matrjona reggel négy-öt körül kelt. A falióráját még huszonhét éve vette a népboltban. Az óra mindig sietett, de őt ez nem bántotta az a fő, hogy ne késsen, mert még elkésne miatta az ember. Felgyújtotta a villanyt a konyhán, és halkan, figyelmesen, vigyázva, nehogy zajt csapjon, begyújtotta a kemencét, kiment megfejni a kecskét – minden jószága az a piszkosfehér, görbe szarvú kecske volt –, aztán vizet hozott, és megfőzött három vaslábasban: az egyikben nekem, a másikban magának, a harmadikban a kecskének. A kecske számára a legapróbbját válogatta ki a pincében őrzött krumplinak, magának a kisebbjét, nekem olyan tyúktojás nagyságúakat. Nagyobbat nem termett az ő homokos földű kiskertje, hogy is termett volna nagyobbat, hiszen a háború kitörése óta nem látott trágyát, és Matrjona szüntelenül krumplit meg krumplit ültetett bele.

Én jóformán nem is hallottam a reggeli sürgölődését, sokáig aludtam, a késői téli napfényre nyitottam ki a szememet, nyújtózkodtam, óvatosan kidugtam a fejemet a takaró meg a bunda alól. Mert ezzel takaróztam, meg a lágerből hozott lélekmelegítőt raktam a lábamra, alulról a szalmazsák tartotta a meleget, nem fáztam még olyan éjszakákon sem, amikor északról zúdult a fagy a mi gyatra ablakainkra.

Amint meghallottam az óvatos motozást a válaszfal mögött, minden reggel odaköszöntem csöndesen:

– Jó reggelt, Matrjona Vasziljevna!

És a válaszfal mögül minden reggel ugyanazok a nyájas szavak feleltek nekem. Mély hangú, furcsa, meleg mormogással indult a szó, ahogy az öreganyó szól a mesében:

– Mmmmm… magának is, fiam! Aztán kisvártatva:

– Megfőtt a reggeli.

Hogy mi a reggeli, azt nem közölte, de nem volt nehéz kitalálni: hajába főtt *kolompér* vagy *kolompérleves* (így mondták faluszerte), esetleg árpakása (másféle darát abban az esztendőben nem lehetett kapni Tőzegértben, de árpadarát is csak nagy harc után – az volt a legolcsóbb étel, így hát azzal etették a disznókat, vitték zsákszámra). Néha sótlan maradt az étel, gyakran odakozmált, rátapadt az ember szájpadlására, ínyére, a gyomor is égett tőle.

Mindebben nem Matrjona volt a hibás: Tőzegértben nem lehetett vajat kapni, a margarint szétkapkodták, jószerivel csak vegyes-zsírhoz juthattak a falusiak. Meg aztán ez az orosz kemence, amennyire megnéztem magamnak, nem is nagyon alkalmas a főzésre: a szakácsnő nem látja, amit főz, és a meleg sem egyenletesen fogja körül a fazekat.

Inkább azért tarthatták meg az őseink a kőkorszakból, mert ha egyszer még virradat előtt tüzet raknak benne, álló nap melegen tartja a jószágnak is, meg az embernek is az ételét, italát, és még jó meleg alvás is esik mellette.

Én szófogadóan megettem az utolsó kanálig, amit főzött nekem, zokszó nélkül tettem félre, ha valami oda nem való került a kanalamra: egy hajszál, egy csipet tőzeg vagy egy parányi csótányláb. Nem vitt rá a lélek, hogy felrójam Matrjonának, hiszen ő maga figyelmeztetett:

„Ha nincsen, aki főzzön rád, gondodat viselje, mire jutsz?”

– Köszönöm – mondtam mindig tiszta szívből.

– Minek köszöni? Hiszen a magáé – fegyverezett le tiszta fényű mosolyával, és bágyadt kék szemének nyílt pillantását rám vetve, kérdezte:

– Hát ozsonnyára mit főzzek?

Az *ozsonnya* – a vacsorát jelentette. Kétszer ettem napjában, akár a fronton. Mit is rendelhettem volna ozsonnyára, megint ugyanazt: *kolompér*t vagy *kolompérleves*t.

Mindezzel jól megvoltam, mert az élet megtanított rá, hogy ne az evésben keressem a mindennapi lét értelmét. Annak a kerek arcnak a mosolya kedvesebb volt nekem, és amikor összespóroltam egy fényképezőgépet, egyre azon igyekeztem, hogy lekapjam. Hanem Matrjonának ünnepélyesen szigorú lett az arca, mihelyt magán érezte a lencse hűvös tekintetét.

Egyszer sikerült csak lekapnom, amint éppen elmosolyodott valamin az utcára kitekintve.

Azon az őszön sok sérelem érte Matrjonát. Akkoriban jelent meg az új nyugdíj törvény, és a szomszédasszonyai kiokosították, hogy harcolja ki a nyugdíját. Olyan egyedül volt, akár az ujjam, és amióta súlyos beteg – a kolhozból is kirekesztették. Sok igazságtalanság esett vele: beteg volt, de nem százalékolták le; negyedszázadot ledolgozott a kolhozban, de merthogy nem gyárban dolgozott, *maga végett* nem járt neki nyugdíj, legfeljebb azért viaskodhatott, hogy a *férje végett*, vagyis a családfenntartó elvesztése címén kiutalják neki. Csakhogy a férje meghalt már tizenkét esztendeje, még a háború elején, és nem volt könnyű megszerezni a mindenféle igazolást a különféle munkahelyeiről, meg a *szolgálatidőről*, meg hogy mennyi volt a fizetése itt meg ott. Mindez sok vesződséggel jár: a sok iratot megszerezni, meg aztán legalább havi háromszáz rubel fizetést kimutatni, aztán lakbizonylatot szerezni, hogy egyedül él, és senki sem támogatja, meg arról is kell papír, hogy mikor született, aztán elvinni mindezt a társadalombiztosítóba, aztán elvinni megint és megint, mindezt kijavítva, mert eredetileg nem úgy írták, ahogy kell; aztán megint elvinni az egészet, aztán tudakozódni: vajon megadják-e?

A sok vesződséget még csak növelte, hogy a nyugdíjintézet Talnovótól húsz kilométernyire keletre esett, a falusi szovjet viszont tíz kilométernyire nyugatra, a telepi tanács meg északon volt, az is egy órajárás. És küldözgették Matrjonát hivatalból hivatalba kerek két hónapon át – hol egy pontért, hol egy vesszőért. És egy ilyen út – egy nap. Mert például bemegy a falusi szovjetbe, a titkárt nem találja, aznap már be se jön, falun így szokás. Akkor hát másnap tessék jönni megint. Akkor a titkár ott is van, csak éppen a pecsét nincs nála. Harmadnap tessék eljönni újra. De negyedik nap is el kell menni megint, mert a nagy sietségben nem azt a papírt írták alá, amelyiket kell, Matrjonánál annyi a papír, egész paksamétára való.

– Csak sanyargatnak engem, Ignatyics – panaszkodott nekem az efféle eredménytelen lótás-futás után. – Belefáradtam én már ebbe.

De nem sokáig maradt borús a homloka.

Megfigyeltem: volt egy biztos szere, hogy visszaszerezze a jókedvét – a munka. Ha efféle bajba jutott, mindjárt fogta az ásót, és ment kolompért ásni. Vagy a zsákot csapta a hóna alá, és indult tőzegért. Máskor meg a vesszőkosarat fogta, és ment bogyót szedni a távoli erdőbe. És most, hogy nem a hivatali asztalok előtt hajlongott, hanem az erdei bokrok tövében, és bogyók terhe görnyesztette a hátát, derűsen, elégedetten tért haza, arcán szokott nyájas mosolyával.

– Ördögöm van, Ignatyics, tudom ám, hol szedjem – mondta a tőzegről. – Olyan helyet leltem, hogy no!

– Ugyan már, Matrjona Vasziljevna, hiszen elég lesz a tőzeg. Egy egész autórakományt kapott utánam.

– Pfű! Köpök a tőzegedre! Ha még egyszer annyit küldenek, meg még egyszer annyit, akkor tán kitartana. Ha itt befütyül a tél, úgy megzörgeti az ablakot, hogy fűthetsz, amennyit akarsz, mind kifújja a szobából. Mennyi tőzeget összehordtunk mi régen! Azt hiszed, nem hordanék össze most is három autóra valót? Csakhogy lekapják ám az embert. Egy asszonyt már pörbe is citáltak a faluból.

Ami igaz, az igaz. A tél már meglegyintette a falut riasztó leheletével. Rengeteg erdő magasodott körös-körül, mégse akadt tűzrevaló. Bőgve tépték a tőzeget az exkavátorok a lápon, de a lakosoknak nem adtak el belőle, csak a főnökségnek hordták, meg azoknak, akik közel álltak a főnökséghez, meg aztán egy-egy teherautóval a tanítónak, orvosnak, a gyár munkásainak. A talnovóiaknak nem járt tüzelő – még csak szóba hozni se illett. A kolhozelnök járta a falut, keményen vagy nyílt tekintettel szemébe nézett a falusiaknak, és szívesen ejtett szót akármiről – kivéve a tüzelő dolgát. Neki magának megvolt már a télirevaló. A többiek sem várták a telet karba tett kézzel.

Hát aztán – régen is lopták a fát az uraságtól, most a tröszttől hordták el a tőzeget. Ötösével, tízesével mentek az asszonyok, hogy a

merszük nagyobb legyen. Nappaljártak. Nyáron sok tőzeget kibányásztak itt körös-körül, az most ott száradt nagy rakásokban. A tőzegnek ugyanis megvan az a jó tulajdonsága, hogy nem lehet mindjárt elszállítani. Szárad őszig, sőt hóhullásig is, ha feláznak az utak. Az asszonynép meg csak hordja, hordja hazafelé. Egyszerre hat kocka is belemegy a zsákba, ha nedves, ha meg szikkadt – tíz is. Egy ilyen zsákra való – olykor három kilométerről kell cipelni (és nyom vagy harminc kilót) – éppen elég egy befűtésre. Egy télben pedig kétszáz nap van. Fűteni pedig kétszer kell napjában: reggel az orosz kemencét, este a cserépkályhát, a „hollandit".

– A keserves mindenségit! – dohogott Matrjona valami láthatatlan haragos ellen. – Mióta lovunk nincs, azóta csak az van, amit maga cipel haza az ember. Soha meg nem gyógyul a hátam. Télen a szánkót húzhatom, nyáron a rőzsét cipelhetem, nahát, uramisten!

Az asszonyok többször is fordultak napjában. Jobb napokon Matrjona hat zsákkal hazahozott. Az én tőzegemet jól látható helyen tartotta, a magáét a lépcső alá rejtette, és a bejárati rést minden este elfödte deszkával.

– Még kiszimatolná az ellenség – mondta elmosolyodva, miközben a verítéket törölte a homlokáról – aztán nincs maradása tőlük az embernek.

A tröszt ugyan mit tehetett volna? Arra nem volt státus, hogy minden mocsárhoz őrt állítsanak. Bizonyára úgy jártak el, hogy miután a jelentésekbe már beírták a magas kitermelési adatokat, később leírtak belőlük – a porlódásra, az esőre fogták. Olykor-olykor, rajtaütésszerűen, őrjáratot küldtek, és ott lestek az asszonyokra a falu végén. Azok ilyenkor eldobták a zsákot, és szétszaladtak. Egyszer-egyszer, feljelentések nyomán házkutatást is tartottak, jegyzőkönyvet vettek fel a törvénytelen úton szerzett tőzegről, bírósággal fenyegetőztek. Az asszonyok ilyenkor egy időre abbahagyták a hordást, de a tél csak közeledett, és megint kihajtotta őket – szánkóval az éjszakába.

Egyáltalán, amint jobban figyelni kezdtem Matrjonát, észrevettem, hogy a főzés meg a házimunka mellett minden napra jut valami nagyobb elintéznivalója, és pontosan fejben tartja a tennivalók törvényszerű rendjét; amikor reggel kinyitja a szemét, máris tudja, mit kell tennie aznap. A tőzeghordáson kívül öreg tuskókat cipelt haza, amelyeket a traktor fordított ki a lápon, meg áfonyát szedett – elrakta télire nagy, háromliteres üvegekben („Ízleld meg, Ignatyics", kínált vele), aztán krumplit ásott, szaladgált a nyugdíja dolgában, és mindennek tetejébe még szénát kellett szereznie az egy szem piszkos-fehér kecskéjének.

– Hát tehenet mért nem tart, Matrjona Vasziljevna?

– Ugyan már, Ignatyics – magyarázta Matrjona, piszkos kötényével

a konyhaajtóban állva, és az asztalom felé fordult –, elég tejet ad nekem ez a kecske. Ha tehenet vennék, az még engem is felfalna szőröstül-bőröstül. A vasúti töltésnél nem kaszálhatok – ott más a gazda, az erdőben ugyan hogy kaszálhatnék – ott minden az erdészé, a kolhozéból megint csak nem hagynak – nem vagy te már kolhoztag, azt mondják, de hát aki kolhoztag, az is első hóig a kolhoznak fárad, magának legfeljebb a hó alól kaparhat – ugyan miféle fű az?… Pedig régen Péter-Páltól Ilja-napig mindenki csak a szénát kaszálta, úgyis mondta a nép: mézes fű az…

Egyszóval, az egy szem kis kecskéjének is csak nagy munka árán gyűjthetett szénát Matrjona. Kora reggel fogta a zsákot meg a sarlót, és elindult azokra a helyekre, amelyeket mind észben tartott: hol nő fű a mezsgyéken, útszéleken, mocsári szigeteken. Amikor megtömte a zsákot friss, kövér fűvel, hazavonszolta és kiteregette a zsákmányt száradni a kisudvaron. Egy zsák fűből, mire megszáradt, lett széna – egy villára való.

A városból nemrégiben ideküldött új elnöknek első dolga volt, hogy mindegyik rokkant veteményeséből lehasított egy darabot. Tizenöt négyszögöl homokos földet hagyott meg Matrjonának, tíz négyszögöl úgyis csak parlagon hever a kerítésen túl. Pedig, amikor nem volt elég a munkáskéz, amikor minden módon kibújtak a munka alól az asszonyok, az elnök felesége eljött Matrjonáért. Az asszony is városi volt, kemény szavú, kurta szürke bekecset viselt, a pillantása szigorú, katonás.

Belépett a házba, nem köszönt, szigorúan ránézett Matrjonára. Az öregasszony elfogódott. – Grigorjeva elvtársnő – mondta pattogósan az elnök felesége. – Segítség kell a kolhoznak! Holnap reggel trágyahordásra kell jönni!

Matrjona arca olyan bocsánatkérő félmosolyba szaladt, mintha szinte szánná az elnök feleségét, amiért az nem fizethet neki a munkáért.

– De hát én… – kántálta. – Beteg vagyok én, meg aztán nem vagyok most benne a közösben. – De sebtében ki is javította magát. – Akkor hát hányra mennék?

– Villát is hozz! – parancsolta az elnökné, és a ropogós szoknyájával sustorogva kifordult a szobából.

– No lám! – zsörtölődött Matrjona, miután elment. – Villát is hozzál! Se ásó, se villa abban a kolhozban. Nekem meg nincs emberem, ki üsse nyélbe a villámat?

Egész este szőtte a szót aztán:

– Mert hát, mit is mondjak én erre, Ignatyics? Segíteni csak kell – trágya nélkül miféle termésük lesz? Pedig náluk csak húzzák-halasztják a munkát: csak támaszkodnak az asszonyok az ásó nyelire, aztán meg várják, hogy eldudálja a gyár a tizenkettőt. Akkor még,

amíg összeszedelőzködnek, amíg jegyzékbe veszik, kijött el, ki nem jött el. Mert énnálam a munka azt jelenti – hogy *pissz* se legyen. Ezek meg csak óbégatnak: jaj, már ideje ebédelni, jaj, már itt az este…

Reggel aztán elment dolgozni a villájával. De nemcsak a kolhoz, hanem akármelyik távoli rokon, vagy egyszerűen a szomszédasszony is beállított Matrjonához este, és ráparancsolt: – Matrjona, holnap eljössz segíteni. Krumplit ásunk.

Matrjona meg nem utasíthatta el. Elhalasztotta a maga dolgát, és ment segíteni a szomszédasszonyoknak, aztán amikor megjött, még ő áradozott, az irigység legkisebb árnyéka nélkül:

– Hű, Ignatyics, ha látnád, mekkora krumpli terem a földjén! Még ásni is csupa gyönyörűség. Alig akartam eljönni onnét, becsületemre mondom!

A konyhakertek felszántása aztán végképp nem történhetett meg Matrjona nélkül. A talnovói asszonyok kiókumlálták, hogy egynek nehezebb felforgatni ásóval a kertjét, mintha faekét vesznek, hatan befogják magukat elébe, úgy szántanak fel hat konyhakertet. Matrjonát is elhívták segíteni.

– Aztán fizettek-e neki? – kérdeztem később.

– Nem veszi az el a pénzt. Úgy kell rá tukmálni.

Akkor volt csak nagy munkában Matrjona, amikor őrá jött a sor a kecskepásztorok ellátásában. Az egyik izmos, *némasüket* legény volt, a másik még kölyök, elmaradhatatlan bőrszivarral a foga között. Másfél hónapban egyszer jutott Matrjonára a sor, de ez aztán nagy kiadásba verte. Szaladt is a falusi boltba, halkonzerveket vásárolt, cukrot, vajat vett, amit maga sohasem evett. Tudniillik az asszonyok mind kitettek magukért, egyik igyekezett rálicitálni a másikra, hogy ő még jobban tartja a pásztorokat.

– Szabó szájától, pásztor nyelvétől mindig félj – magyarázta aztán nekem –, ha annak nem tetszik valami, mindennek elmond az egész faluban.

És ebbe a sűrű gondokkal megrakott életbe még a súlyos betegség is betört újra meg újra, olykor Matrjona egy napig, kettőig csak feküdt magatehetetlenül. Nem panaszkodott, nem nyögött, de jóformán nem is moccant. Ilyenkor Mása, a legjobb kislánykori barátnéja jött el, hogy a kecskét ellássa, és begyújtson a kemencébe. Matrjona nem ivott, nem evett, nem kért semmit. Az orvost kihívatni a telepi rendelőből afféle különcségnek számított Talnovóban, még a szomszédok is megszólhatnák érte: no lám, hogy *urizál*. Egyszer ugyan kihívtuk a doktornőt, de nagyon mérgesen jött meg, ráparancsolt Matrjonára, hogy feküdje ki a betegséget, aztán jöjjön el a rendelőbe maga. Matrjona kénytelen-kelletlen el is ment, vizsgálgatták, beutalót írtak neki a járási kórházba – azzal el is aludt a dolog. Matrjona is ludas volt ebben.

De hát szólította a munka. Hamarosan felkelt, eleinte még csak téblábolt, aztán megelevenedett.

– Nem ismertél te engem régen, Ignatyics mentegette magát –, a hetvenkilós zsákot se mondtam nehéznek. A sógorom csak kiabált: „Te, Matrjona! Még a hátadat töröd!” Hozzám nem kellett másnak jönni a szekeret rakni. És micsoda erős lovunk volt, a Farkas, jó katonaló…

– Hogyhogy katonaló?

– Hát a mienket elvitték a háborúba, ennek meg volt egy kis sebe, aztán ezt adták cserébe. Csakhogy *indulatos* ló volt ám. Egyszer riadtában a tónak szaladt a szánnal, a férfinép ugrált is, ahány, annyi felé, én meg, isten az atyám, elkaptam a gyeplőszárat, megállítottam. Zabon tartott ló volt. Mifelénk a muzsikok nem sajnálták a takarmányt. Amelyik lovat zabon tartják, annak meg se kottyan a teher.

De azt ne higgye valaki, hogy Matrjona nem ismert félelmet. Félt a tűzvésztől, félt a villámtól, de mindennél jobban – ki tudja, miért – a vonattól.

– Amikor Cserusztyiba szekerezik az ember, és Nyecsajevka felől előrobog a vonat, rámereszti a két nagy fémszemét, zúg a sín – a veríték kiver, még a térdem is összekoccan, isten az atyám! – mondta maga is elcsodálkozva a szaván, és a vállát vonogatva.

– Talán amiatt nem szereti, hogy nem kapni jegyet rá, ugye, Matrjona Vasziljevna?

– A kisablaknál? Ott aztán semmire se mégy. Hanem aztán, ha befut a vonat – uzsgyi! De csak keresi az ember a helyet, rohangál fel alá. Hű, micsoda felfordulás van ott! Egyszer is, a férfiak a tetőre másztak fül a létrán. Mi meg találtunk egy záratlan ajtót, betelepedtünk, jegy nélkül – mert az a sok vagon mind *csupaszon* szalad, akár végig is heverhet az ember. Mi a csudának nem adnak jegyet rá a szőrösszívű naplopói – a fene se érti…

*

Hanem azon a télen úgy elrendeződött Matrjona élete, mint még soha. Hogyan, hogyan nem, küldözgetni kezdték a nyolcvan rubel nyugdíját is. Száz-valahány rubelt pedig kapott az iskolától meg tőlem.

– Hűűű! Most akár meg se haljon már, Matrjona néni! – mondogatta irigyen némelyik szomszédasszony. – Annyi a pénze vénségére, azt se tudja, mit kezdjen vele.

– Ó, a nyugdíj – az is valami? – berzenkedtek mások. – Az állam szeszélyes. Amit ma ad, azt holnap visszaveszi.

Rendelt is magának Matrjona új botost. Meg új lélekmelegítőt vett. Télikabátot is igazíttatott egy viseltes vasutasköpenyből, egy Cserusztyiba való mozdonyvezetőtől kapta ajándékba, az vette

feleségül a volt nevelt lányát, Kirát. A púpos falusi szabócska kivatelinozta a kabátot, és olyan köpeny-költemény lett belőle a keze alatt, hogy Matrjona az élete hatvan esztendejében se viselt olyant.

Tél derekán aztán Matrjona bevarrt a bélésbe kétszáz rubelt – *temetésre*. Megvidámodva mondta:

– Lám csak, rám is eljött a nyugalom, Ignatyics.

Elmúlt a december, a január – két hónap alatt egyszer sem látogatta meg a betegség. Most már gyakrabban járt át esténként Másához – elüldögélni, napraforgómagot ropogtatni. Ő nem hívott vendéget estére, tisztelte a foglalatosságaimat. Csak vízkeresztkor találtam táncot, vidámságot az iskolából hazatérve, s akkor sorra megismerkedhettem Matrjona három édeshúgával, akik őt *nanónak* tisztelték. Addig nemigen mutatkoztak a húgai a háznál talán attól tartottak, hogy Matrjona még tőlük kér segítséget.

Csupán egyetlen esemény vagy rossz ómen keserítette meg Matrjona ünnepét: ő is elbaktatott az öt versztányira levő templomba vízszentelőre, lerakta a maga fazekát a többi közé, de amire vége lett a vízszentelőnek, és szaladtak az asszonyok, lökdösődve, hogy kiválassza ki-ki a magáét, Matrjonát az elsők közül kitúrták, a végére meg – nem találta a fazekát. De még csak más edénye se maradt ott helyette. Eltűnt a fazék, mintha a sátán vitte volna el.

– Asszonyok! – sóhajtozott Matrjona az imádkozók között. – Nem vitte el valaki véletlenségből a más szentelt vizét? Egy vasfazékban?

Nem vállalta senki. Persze, kölykök is tehették csintalanságból, mert lábatlankodtak ott gyerekek is. Szomorúan jött meg Matrjona. Mindig volt otthon szentelt vize, erre az esztendőre viszont nem tudott szerezni.

Egy szóval se mondanám, hogy igazán hívő lett volna. Akkor már pogánynak hamarabb beillik: a babonaság mindig úrrá lett rajta; efféléket tartott: aki Iván-napi böjtkor a veteményesbe megy, másik évre termés nélkül marad; hóförgeteg akasztott embert jelent; ha az ajtó becsípi a lábadat, vendég érkezik. Amíg ott laktam nála, soha imádkozni nem láttam, de még csak keresztet vetni sem. Viszont akármibe fogott, előbb mindig elmondta: „Isten nevében!” Engem is azzal búcsúztatott, valahányszor, az iskolába indultam: „Isten áldjon!” Meglehet, hogy imádkozott is, csak éppen nem mutatta – talán zavartam, talán ő félt, hogy engem zavar. Szent sarok is volt a tiszta szobában, Szentéletű Nyikolaj ikonja pedig ott függött a csöpp konyhában. Napközben homályban feketéllettek az ikonok, esti ájtatosságkor meg ünnepnap reggel én Matrjona meggyújtotta a mécsest előttük.

De hát bűne kevesebb volt, mint a lábafájós macskájának – az mégiscsak pusztította az egereket…

Ahogy egy kicsit kiléphetett a taposómalomból Matrjona, a rádióm

szavára is fülelni kezdett. (Nem mulasztottam el, hogy magam elé állítsam a *hírharangot* – Matrjona így hívta a rádiókészüléket. A rádióm nem volt számomra nagy csapás, hisz bármelyik pillanatban elnémíthattam.) Abban az esztendőben úgy adódott, hogy hetente két-három külföldi delegációt is fogadtak, és gyűléseket szervezve végigkalauzolták őket jó néhány városon. És nem múlt el nap, hogy ne érkeztek volna fontos hírek bankettekről, ebédekről és villásreggelikről.

Matrjona a homlokát ráncolta, és rosszallóan felsóhajtott:

– Utaznak-utazgatnak, majd csak kifundálnak valamit.

Amikor a rádióból megtudta, hogy valami új gépet találtak fel, csak zsörtölt a konyhából:

– Mindig újat meg újat, a régin egy se akar dolgozni, hát azt a sok régit hova rakjuk?

Amikor arról adtak hírt, hogy repülőgépek segítségével oszlatják széjjel a felhőket, Matrjona csak a fejét csóválta a kemencepadkán.

– Jaj aj, fiam, meglásd, még kiforgatják a telet vagy a nyarat.

Saljapin orosz dalokat énekelt. Matrjona csak állt, állt, hallgatta, kimondta a verdiktet: – Idegenül cifrázza, nem úgy, ahogy mifelénk szokták.

– Miket beszél, Matrjona Vasziljevna, figyeljen csak oda jobban!

Fülelt még egy kicsit. Összeszorította az ajkát:

– Nem úgy fújja, mint a mieink. Huncutkodik a hangjával.

Egyszer azért mégis megjutalmazott Matrjona. Glinka románcait közvetítették akkor. Az öt románc után kezét a köténye mögé dugva, egészen kipirulva bújt elő a válaszfal mögül, a gyenge fényű szemében könnyek ültek:

– Ez igen, ez a mi módink… – suttogta.

2

Egyszóval, megszoktuk egymást: Matrjona engem, én őt – éltünk otthonosan. Nem zavarta meg hosszú esti elfoglaltságomat. Nem bosszantott semmiféle kérdezősködéssel. Annyira hiányzott belőle az asszonyi kíváncsiság, vagy olyan tapintatos volt, hogy még csak azt se kérdezte: nős voltam-e valaha? A talnovói asszonyok mind azzal szekálták – szedjen ki valamit belőlem. De ő csak azt felelte nekik:

– Nektek kell – ti kérdjétek. Én csak azt tudom: amolyan *messzi* ember.

S amikor nemsokára magam meséltem neki, hogy sokáig raboskodtam, csak némán csóválta a fejét, mint aki maga is gyanította már ezt.

Én is csak a mostani Matrjonát láttam, az elesett öregasszonyt, nem kutakodtam a múltjában, még csak nem is sejtettem, hogy volna ott kikutatnivaló.

Annyit tudtam, hogy még a Forradalom előtt férjhez ment, mindjárt ideköltözött, ebbe a nagyszobába, ahol most is laktunk vele, és rögtön az *övé lett a kemence* (vagyis nem élt már az anyósa, nem volt idősebb sógornéja, a lakodalom utáni első reggelen vehette az edényfogót). Azt is tudtam, hogy hat gyereke született, és éppen olyan szaporán haltak is, sohasem élt belőlük egyszerre kettő. Aztán valami nevelt lány élt a házánál, ez a Kira. Matrjonának a férje nem jött meg ebből a mostani háborúból. Halotti értesítést se küldtek róla. A falubeliek, akikkel egy században szolgált, úgy vélekedtek, hogy vagy fogságba esett, vagy meghalt, csak éppen a testét nem lelték meg. Most, hogy tizenegy esztendő is eltelt a háború óta, Matrjona is beletörődött: nem él az már. Jobb is, hogy így gondolta. Mert ha él is – nős az már valahol Brazíliában vagy Ausztráliában. Elfelejtette az már Talnovót, de még az orosz szót is…

*

Egyszer, amint megjöttem az iskolából, vendéget találtam a háznál. Magas, fekete öregember ült az egyik széken, amelyet Matrjona a szoba közepére rakott a tiszteletére, a „hollandi" kályha elé, a kucsmáját a térdén tartotta. Arcát keretbe fogta a dús fekete haj és szakáll, amelyet még jóformán ki se kezdett a fehérség: fekete körszakállába belesimult a sűrű hollóbajusz, a szája szinte ki sem látszotta bozontjából; az oldalszakálla szinte eltakarta a fülét, s felfelé szaladt, a tarkóját borító fürtökhöz; de még a két széles fekete szemöldöke is úgy futott egymás felé, mint a híd két íve. Csak a homloka szaladt magasra csupaszon a tar feje búbja felé. Az egész

megjelenésén éreztem a súlyt és méltóságot. Egyenesen ült, kezét a botján tartva, a botját a padlóba fúrva – a türelmes várakozás póza volt ez, és azt is kivettem a helyzetből, hogy csak ritkán váltanak szót Matrjonával, aki a válaszfal mögött serénykedik.

Amint beléptem, lassú mozdulattal felém fordította tiszteletet parancsoló fejét, és váratlanul megszólított:

– Maga az, bátyuska!… Nem jól látom messziről. A fiam ott tanul magánál. Grigorjev Antoskának hívják…

Itt akár abba is hagyhatta… Ha meg is van bennem mindenjóindulat, hogy segítsek a tiszteletre méltó öregen, előre tudnom kellett, hogy falra hányt borsó minden szó, amelyet a fia ügyében kimond. Ez a Grigorjev Antoska pirospozsgás kölyök volt a nyolcadik D-ből, olyan kerek képű, mint a macska palacsintazabálás után. Az iskolába inkább csak pihenni jár, elüldögél a padban, és mosolyog lustán. Otthon aztán végképp nem foglalkozik a leckéjével. De hát a mi járásunk meg a mi területünk, no meg a szomszédos területek iskolái híresek a magas tanulmányi eredményekről, így aztán az ügy érdekében évről évre átengedik őt a vizsgán, és azt az egyet jól meg tanulta, hogy akárhogy fenyegetőzzenek is a tanárok, év végén úgyis átcsúszik, nem kell ahhoz tanulni egy kukkot sem. Egyszerűen a markába röhöghet. Már a nyolcadikba jár, de a törtszámokat sem tudja, és sejtelme sincs róla, hogy hányféle háromszög létezik. Az őszi ellenőrző értekezleten csak úgy záporoztak rá az intőim – ugyanez a sors vár rá a tavasszal is.

De hogy mondjam most meg ennek a vaksi öregembernek, aki nem apja, de nagyapja lehetne Antoskának, és most azért jött el hozzám, hogy alázatosan megkérleljen – hogy mondjam meg neki, hogy az iskola csak ámította évről évre, én viszont nem fogom többé ámítani, mert akkor tönkreteszem az egész osztályt, és pojácát csinálok magamból, valósággal leköpöm a munkámat meg a tudományomat.

Így hát türelmesen azt magyarázgattam, hogy a gyerek nagyon szabadjára van engedve, hogy összevissza hazudik az iskolában is, meg otthon is, hogy gyakrabban meg kellene nézni az ellenőrző könyvét, és keményen kellene fogni.

– De hát keményebben már nem foghatom, bátyuska – győzködött a vendégem. – Most is eltángálom minden héten. Márpedig nehéz kezem van.

A beszélgetés közben eszembe jutott, hogy egyszer maga Matrjona is szót emelt a Grigorjev Antoska érdekében, de én nem is kérdeztem, hogy rokona-e vagy mi, egyszerűen elutasítottam a kérését. Matrjona most is ott állt a konyhaajtóban néma kérelmezőként. Amikor aztán Faggyej Mironovics elment azzal, hogy majd eljön érdeklődni rendszeresen, megkérdeztem:

– Nem értem, Matrjona Vasziljevna, hát kije-mije magának ez az

Antoska?

– A sógorom fia – felelte szűkszavúan, és ment, hogy megfejje a kecskét.

És megtudtam, hogy az elháríthatatlan fekete öregember édesbátyja a hír nélkül eltűnt urának.

Végére járt már a hosszú este – de Matrjona nem hozta föl többet a dolgot. Csak nagyon későn, amikor már el is felejtettem a látogatónkat, és a szoba csendességében a csótányok duruzsolása meg az ingaóra ketyegése mellett jól haladtam a munkával – akkor szólt rám váratlanul a maga sötét szegletéből:

– Tudja, Ignatyics, kicsibe múlt, hogy hozzá nem mentem.

Én már megfeledkeztem Matrjonáról, nem is gondoltam rá, hogy ott gubbaszt, neszét se hallottam – de olyan izgatottan szólalt meg a sötétből, mintha az a vénember még most is a kezét kérné.

Nyilván egész este másra sem gondolt.

Fel is kelt a vackáról, lassú léptekkel odajött hozzám, mintha a szava nyomán járna. Felnéztem rá – és akkor először új Matrjonát láttam.

Mennyezeti lámpa nem volt a mi szobánkban, amelyet a fikuszok erdeje is homályba borított. Az asztali lámpa csak a füzeteimre szórta a fényét – körös-körül rózsaszín be játszó félhomályt látott a fénytől káprázó szemem. Ebből a félhomályból lépett elő most Matrjona, és most az orcáját sem sárgának láttam, mint máskor, hanem azt is rózsásba játszónak.

– Ő kérte a kezemet elsőnek… még Jefim előtt… ő volt az idősebb is… Én tizenkilenc voltam akkor, Faggyej huszonhárom. Ebben a házban laktak. Az övék volt. Az apjuk építette.

Önkéntelenül is körülnéztem. Az öreg, szürke, korhadozó házban az egerek rejtekútjait takaró sápadtzöld tapéták alól kiütközni éreztem a nyers színű, akkor még vidám gyantaszagot árasztó gerendákat.

– Hát maga…? Hogy fogadta?..

– Hát azon a nyáron… eljártunk vele a kiserdőbe, elüldögéltünk – suttogta. – Itt volt a kiserdő, ahol most a ménes legel, kivágták az egészet… Kicsibe múlt, hogy hozzá nem mentem, Ignatyics. De jött a német háború, elvitték Faggyejt katonának.

Ahogy ezt kimondta – szinte fellobogott előttem a tizennégyes esztendő kék, fehér, sárga júliusa: az akkor még békés égbolt, a lustán úszó felhők és az aratásban szorgoskodó nép. Elképzeltem őket, egymás mellett: a fekete képű, daliás legényt, a vállán átvetett kaszával, meg a piros arcú kévekötő lányt. És hozzá a dalt is, amint ott csattog az ég alatt – olyat mostanában a gépek mellett már nem énekelnek.

– Elment a háborúba – nyoma veszett… Három évig vártam, szívszorongva. Se híre, se hamva…

A megfakult, öreges fejkendő alól a lámpa visszaverődő, bágyadt fényében Matrjona kerek arca nézett rám – mintha megszabadult volna a ráncoktól, a hétköznapi egykedvűségtől –, most a régi, riadt leányarc nézett rám, rajta a nehéz választás rémülete.

Hát igen. Hiszen megértem én… Lehullottak a levelek, megjött a hó – aztán el is olvadt, megint szántottak, megint vetettek, megint arattak. És megint lehullottak a levelek, és megjött a hó megint. Meg az első forradalom. Aztán a második. És fordult a világ.

– Meghalt az édesanyjuk… Akkor aztán megkért Jefim. Azt mondta: úgyis a mi házunkhoz akartál jönni, hát gyere. Egy évvel fiatalabb volt nálam. Mifelénk azt mondják: okos lány Mária Oltalma után megy férjhez, a bolondja Péter-Pál után. Jefiméknél se volt elég munkáskéz. Hát én mentem… Péter-Pálkor összeházasodtunk, Miklós-napra meg… hazajött Faggyej… a magyar fogságból.

Matrjona lesütötte a szemét. Nem szóltam.

Úgy fordult az ajtó felé, mintha élőt látna: – Ott állt a küszöbön. Mekkorát kiáltottam!

Odavetettem magam a lába elé!… De hát késő volt… No, azt mondja, ha nem az édesöcsém volna: most széjjelhasítanálak mind a kettőtöket!

Megborzongtam. A Matrjona izgalma vagy félelme átragadt rám, most már szinte én is láttam, amint ott áll Faggyej a sötét ajtónyílásban komoran, és már suhint is a fejszéjével Matrjona felé.

Matrjona azonban megnyugodott, rákönyökölt a szék hátára, és kántáló hangon mesélte:

– Jajajaj, én szegény szerencsétlen! Hogy mennyi lány volt a faluban – neki egy se kellett. Azt mondta: nekem a te neved kell, másik Matrjonát keresek magamnak. Lipovkából hozott egyet, házat építettek maguknak, mai napig is benne laknak, ott mész el előttük minden reggel iskolába menet.

Szóval így áll a dolog! De hiszen ismertem én ezt a másik Matrjonát, láttam nemegyszer. Nem szerettem: mindig panaszkodni járt az én Matrjonámhoz, hogy veri a férje, meg hogy fösvény, lehúzza még a bőrét is, és csak sírt, sírdogált itt, még a hangját is átitatta a könnye.

Eszerint nem veszített az én Matrjonám semmit – ez a Faggyej csak úgy ütötte-verte a maga Matrjonáját egész életében, mai nap is veri, keményen tartja a háznépét.

– Engem az én uram meg nem ütött egyszer sem – mesélte Matrjona Jefimről. – Az utcán ököllel ment a férfiaknak, de hozzám egy ujjal se nyúlt… Vagyis hát egyszer – a sógornőmmel kaptam össze, akkor homlokon vágott a nagykanállal. Felugrottam az asztaltól: „Hogy fulladnál meg, te istentelen!” Azzal elszaladtam az erdőbe. Többet azután nem bántott.

Úgy látszott, Faggyejnek sem lehet oka a panaszra: ez a második Matrjona hat gyereket szült neki (köztük az én Antoskám volt a legkisebb, a vakarcs) – életben is maradt mindegyik, Matrjonáéknál pedig meg nem maradt a gyerek: még háromhónapos se lett, meghalt mindegyik sorra, holott beteg sem volt.

– Az egyik kislányom éppen csak megszületett, még elevenen megfürösztöttük… rá mindjárt meg is halt. Egyben megvolt a halottfürösztés is. És ahogy a lakodalmam Péter-Pálkor volt, a hatodik fiamat, Alekszandrt is éppen Péter-Pálkor temettem el.

El is döntötte a falu, hogy – rontás van Matrjonán.

– Rontás van rajtam! – bizonygatta most is Matrjona. – Elvittek engem egy volt szerzetesnővérhez, hogy gyógyítson meg, köhögtetőt adott nekem – vártam, hogy majd kiugrik belőlem a rontás, akár a béka. De csak nem ugrott ki…

És folytak az évek, mint patakban a víz… Negyvenegyben Faggyejt nem vitték el katonának a rossz szeme miatt, Jefimet viszont elvitték. És ahogy Faggyej az első háborúban, úgy tűnt el az öccse a másodikban – hír nélkül. Csakhogy ez vissza se jött. Korhadozott és vénült a valaha eleven, most pedig elárvult ház – vénült benne a gyámolító nélkül maradt Matrjona is.

És elkérte attól a másik Matrjonától a magzatát (vagy inkább a Faggyej vérét?) – a legkisebb lányukat, Kirát.

Tíz évig nevelgette, mint a sajátját, a maga meg nem maradt gyerekei helyett. Nem sokkal azelőtt adta férjhez, hogy én odaköltöztem, egy fiatal mozdonyvezetőhöz, Cserusztyiba. Arról az egy helyről csörgedezett neki valami kis segítség: kevéske cukor, disznóöléskor egy kis szalonna.

Amikor Matrjonát gyötörte már a betegség, és közeli halálát érezte, kimondta a végakaratát is: a nagyházat, amely külön gerendaépítmény, ha közös tető alatt áll is ezzel a kisházzal, a halála után Kira örökölje. A kisházról nem tett említést. Arra a három húga is fente a fogát.

Így hát, azon az estén feltárult előttem Matrjona élete. És amint már lenni szokott, mihelyt kibontakozott előttem az összefüggés és a dolgok értelme – mindjárt mozgásba is jött a gépezet. Cserusztyiból megérkezett Kira, az öreg Faggyej is törni kezdte a fejét: ahhoz, hogy a fiatalok házhelyet kapjanak Cserusztyiban és meg is tarthassák, valamilyen épületet is kellett emelniük. A Matrjona nagyháza éppen megfelelt erre a célra. Mást úgysem építhettek volna, honnan is vennék a fát. És nem is annyira Kira vagy a férje, hanem inkább az öreg Faggyej jött valósággal tűzbe, hogy megszerezze nekik azt a darab földet Cserusztyiban.

És gyakori vendég lett nálunk, eljött egyszer, aztán még egyszer, kioktató hangon beszélt Matrjonával, és követelte, hogy tüstént adja át

a nagyházat, még életében. Ilyenkor nem annak a botjára támaszkodó vénembernek láttam, aki egy pöccintéstől vagy egy kemény szótól összeesik. Ha meg is görnyesztette a rossz dereka, de azért még erős ember volt, és a hatodik X-en túl is megőrizte a fiatalos, dús feketeséget a hajában, és hevesen bizonygatta az igazát.

Matrjona két éjszaka még a szemét sem hunyta le. Nehéz volt a döntés. Nem a nagyházat sajnálta ő, abból aztán úgy sincs haszna, meg hát munkát, anyagi jót sohase sajnált Matrjona mástól, és végtére a nagyházat úgyis Kirának hagyja. De elszorult a szíve a gondolattól, hogy fejszét fogjanak a tetőre, amely alatt negyven esztendőt leélt. Én csak a lakója voltam, de még nekem is belesajdult a szívem, hogy feszíteni kezdik a deszkákat, kifordítják a gerendákat, Matrjonának pedig – az élete végét jelentette.

Csakhogy azok, akik szorongatták, tudták jól: az ő házát már életében is el lehet bontani.

Faggyej valamennyi fiával és vejével megjelent egy februári reggelen, döngeni kezdett az öt fejsze, sikongva, csikorogva tépte a deszkákat, Faggyejnek csak úgy csillogott a szeme az irányítás lázában. És noha a háta nem egyenesedett ki már, azért ügyesen felmászott még a fedélszék alá is, élénken sürgölődött odalent is, rá-ráreccsent a segítőtársaira. Suhanckorában ő maga is együtt épített itt mindent az apjával; ezt a nagyházat meg egyenesen őneki, az idősebbik fiúnak rótták össze, hogy idehozza a feleségét. Most pedig ádáz dühével verte széjjel, hogy elvigye innen, az idegen portáról.

A koszorúfákat meg a mennyezet bélésdeszkáit sorra megszámozták, elbontották a nagyházat a földszinti helyiséggel együtt, magát a kisházat pedig ideiglenes deszkafallal zárták le. A falon rések éktelenkedtek, és mindenjel arra vallott, hogy nem építők, hanem rontók dolgoztak itt, akik nem valami hosszú életet szánnak Matrjonának.

Amíg a férfiak a bontáson dolgoztak, az asszonyok kisüstiről gondoskodtak az elfuvarozás napjára: a vodka túlontúl drága lett volna. Kira hozott a moszkvai területről tizenöt kiló cukrot, Matrjona Vasziljevna az éjszaka leple alatt elvitte azt a cukrot meg a palackokat a pálinkafőzőhöz.

A gerendákat kihordták, és gondosan halomba rakták a kapu előtt, a mozdonyvezető pedig elment Cserusztyiba, hogy vontatót hozzon.

Hanem azon a napon feltámadt a förgeteg, Két nap, két éjjel kavargott, tombolt, behordta az utat hóval járhatatlanul. Aztán alig vágtak utat, éppen csak a második teherautó ment el rajta – hirtelen felmelegedett az idő, egy nap alatt elolvadt körös-körül minden, nyirkos köd ereszkedett, mindenfelé patakok zubogtak, a hóban csizmaszárig, térdig süppedt a láb.

Két hétig nem tudott odajutni a vontató a nagyház szétbontott

fájához! Ebben a két hétben Matrjona csak kóválygott, mint a beteg. Az nyomasztotta leginkább, hogy eljött a három húga is, mind a hárman leszidták, amiért olyan ostoba volt, hogy odaadta a nagyházat, szemébe mondták, hogy látni sem akarják többé – azzal odébbálltak.

És azokban a napokban még a bicebóca macska is elkóborolt az udvarból. A baj mindig csőstül jön.

Végre aztán a gyenge fagy megszilárdította cl felázott utat. Napos reggelre ébredtünk, még a szív is megvidámodott tőle. Matrjona valami szépet álmodott akkor éjjel. Amint reggel meghallotta, hogy szeretnék lefényképezni valakit az ősi szövőszék mellett (két házban megvolt még, durva szőnyegeket szőttek rajta), szégyenkező mosollyal mondta:

– Várj egy csöppet, Ignatyics, csak egy-két napot, ezt a nagyházat útnak indítom… aztán összerakom az én szövőszékemet, megvan minden csapja… akkor engem fényképezhetsz. Bizony isten!

Nyilván az csábította, hogy a régi életét idéző képet csinálnék róla. A fagyos vörös nap enyhe rózsaszínű fénnyel szórta be a megcsonkított pitvar jégvirágos ablakát – a halvány fény ott játszott Matrjona arcán is. Aki jóban van a lelkiismeretével, annak ilyen tiszta fényű az arca is.

Amikor alkonyat előtt megjöttem az iskolából, nagy mozgást láttam a házunk körül. Egy vadonatúj nagy vontatós szán gerendákkal rakottan állott már, de a faanyag jó része nem fért fül rá – Faggyej pereputtya meg az odahívott segítség éppen akkor ütött össze egy másik szánt, hogy az első után kössék. Úgy dolgoztak mind, akár az eszeveszettek, azzal a vad nekidühödéssel, amelyet a nagy pénz szaga vagy a nagy lakoma illata gerjeszt az emberekben. Kiabáltak egymásra, össze-összeszólalkoztak.

Arról folyt a vita, hogyan vontassák el a két szánt – együtt, vagy két fordulóra. Faggyej rossz lábú fia meg a mozdonyvezető veje azt magyarázta, hogy egyszerre nem lehet elvontatni a két szánt, nem bírja a traktor. Ám a traktoros, egy magabiztos, duzzadt képű, vasgyúró fickó, rekedten bizonygatta, hogy ő csak jobban tudja, ő a *vezető*, elvontatja ő az egészet egyszerre. Világos volt a számítása: vele nem fordulóra alkudtak meg, hanem egy összegben. Két fordulóval – huszonöt kilométer oda, ugyanannyi vissza minden alkalommal – nem végzett volna egy éjszaka. Reggelre pedig a garázsban kell lennie a traktorral, mert titokban hozta el onnan *fekete fuvarra*.

Az öreg Faggyej azon volt, hogy még akkor este elszállítsák az egész rakományt – intett hát a fiának, vejének: ne kötözködjenek. A sebtében összerótt második szánt utána kötötték az erősen megszerkesztett elsőnek.

Matrjona ide-oda szaladgált a férfiak között, sürgölődött, segített a szánhoz görgetni a gerendákat. Akkor vettem észre, hogy az én lélekmelegítőm van rajta, összekoszolta már az ujját a saras-jeges

gerendákkal – morogva tudtára is adtam ezt. Emlék volt nekem az a lélekmelegítő, nehéz években melengetett.

Először fordult elő, hogy megharagudtam Matrjona Vasziljevnára.

– Jajajaj, én szerencsétlen! – szeppent meg egyszerre. – Nagy sebtében magamra kaptam, aztán elfeledtem, hogy a tied. Bocsáss meg, Ignatyics. – Le is vetette mindjárt, felakasztotta száradni.

Végeztek a rakodással, és ahányan voltak vagy tíz férfi vett részt a munkában –, eltrappoltak az asztalom mellett, és eltűntek a konyha függönye mögött. Kihallatszott a poharak csendes koccanása, egyszer-egyszer palack csöndült, aztán mind hangosabb lett a beszéd, mind ágaskodóbb a kivagyiság. Kivált a traktoros hetvenkedett. A kisüsti nehéz szaga meg csapta az én orromat is. De nem sokáig ittak – sürgette őket a sötétség. Egymás után jöttek elő a konyhából. A traktoros öntelt arcáról kegyetlen keménység áradt. A szánt a mozdonyvezető vő, Faggyej rossz lábú fia meg az egyik unokaöccse kísérte el Cserusztyiba. A többiek hazaszéledtek. Faggyej a botjával hadonászva utána sietett valamelyik rokonnak, nagy hangon magyarázott neki. A rossz lábú fiú megállt az asztalomnál rágyújtani, és egyszerre csak megeredt a nyelve: hogy így szereti Matrjona nénit, meg úgy szereti, meg hogy nemrégiben nősült, éppen most született fia. De bekiáltottak érte, és már ment is. Odakint felbőgött a traktor.

Utolsónak Matrjona szaladt ki nagy sebbel-lobbal a válaszfal mögül. Riadtan csóválta a fejét. Lélekmelegítőt vett, kendőt kötött. Az ajtóból még visszaszólt nekem:

– Hogy mért nem hoztak ezek két traktort? Ha az egyik megreked – a másik kirántaná. Isten tudja, mi lesz így!…

És szaladt a többiek után.

Az ivászat, a viták meg a jövés-menés után, most valahogy a szokottnál is nagyobb csend borult az elárvult kisházra, amelyet kihűtött a sűrű ajtónyitogatás. Odakint egészen besötétedett már. Én is lélekmelegítőt vettem, és neki ültem dolgozatokat javítani. A traktor dohogása elhalt a távolban.

Eltelt egy óra, kettő. El a harmadik is. Matrjona nem jött még vissza, de nem ütődtem meg ezen: bizonyára egy darabon elkísérte a szánokat, aztán betért Másához.

És elmúlt még egy óra. Aztán még egy. Nemcsak a sötétség ereszkedett rá a falura, hanem valami nagy csend is. Akkor még nem tudhattam, miért ez a nagy csendesség – azért volt, mert egész este egyetlen vonat se zakatolt végig a pályán, amely fél versztányira húzódott tőlünk. A rádióm nem szólt, és arra lettem figyelmes, hogy úgy nekiszabadultak az egerek, mint soha azelőtt: egyre pimaszabbul, egyre lármásabban szaladoztak a tapéta mögött – kaparásztak, cincogtak.

Felocsúdtam. Éjfél elmúlt, és Matrjona még mindig sehol.

Egyszerre csak harsány hangokat hallottam a faluból, messziről hallatszottak, de belém hasított a felismerés: hozzánk jönnek. És csakugyan, kisvártatva keményen megdöngették odakint a kaput. Egy ismeretlen, parancsoló hang bekiabált: nyissanak ajtót. Zseblámpámmal kimentem a sűrű sötétbe. Az egész falu aludt, egyetlen ablak se világított, a hó is megolvadt a héten – nem villogott az sem. Elhúztam az alsó reteszt, beengedtem a jövevényeket. Négy egyenruhás lépett be a kapun. Kutya rossz érzés, amikor éjnek évadján harsány hangú egyenruhások jönnek látogatóba az emberhez.

A lámpa fényénél felfedeztem, hogy a négy egyenruhás közül kettő – vasutas. Az idősebbik, egy kövér ember, akinek az arca nagyon hasonlított a traktoroséhoz, megkérdezte:

– Hol a gazdasszony?

– Nem tudom.

– Egy szánvontató traktor innen indult el?

– Innen.

– Ittak indulás előtt?

Mind a négyen az asztali lámpa fényétől hunyorogva fürkészték az arcomat a félhomályban. Úgy vettem ki a szavukból, hogy valakit letartóztattak vagy le akarnak tartóztatni.

– Miért, mi történt?

– Arra feleljen, amit kérdeznek magától!

– De hát…

– Részegen indultak el?

– Ittak a házban?

Gyilkosság történt? Vagy talán tilos lett volna elszállítani a nagyházat? Mert annyi szent, nagyon szorongatnak ezek itt négyen. Szó, ami szó, a kisüsti miatt rásózhatnak Matrjonára egypár évet.

A konyhaajtóhoz hátráltam, a testemmel takartam el.

– Nem vettem észre, hogy ittak volna. Nem láttam semmit.

(Csakugyan nem láttam, legfeljebb hallottam.). És tétova mozdulattal mintegy végigmutattam a szobán: az asztali lámpa békés fényén, amint a könyvekre és füzetekre hull; a riadt fikuszok hadán; meg a kemény remetefekhelyen. Nyoma sem volt itt holmi dáridónak..

Azok négyen bosszúsan konstatálták, hogy nem volt itt semmiféle ivászat. És már indultak is kifelé, azt latolgatva egymás közt, hogy eszerint nem ennél a háznál folyt az ivászat, de azért rájuk kellene húzni, hogy ittak, legfeljebb másutt. Kikísértem őket, s faggatóztam, mi történt. Csak a kertajtónál lökte oda az egyik:

– Széttiporta őket a vonat. Miszlikbe.

A másik meg hozzátette:

– Nem az a lényeg. A 21-es gyors majdnem kisiklott miattuk. Akkor aztán lett volna baj.

És elmentek gyors léptekkel.

Megdöbbenten mentem vissza a szobába. Hogyhogy – őket? Mindenkit? Hát Matrjona hol van?

Félrevontam a függönyt és beléptem a konyhába. Megcsapott a kisüsti bűze. Mint az elhagyott csatatér: feldöntött zsámolyok és lócák, üres palackok hevertek szerteszét, az egyikben maradt még egy kevés, poharak, egy félbeharapott hering, hagyma, szalonnadarabkák.

Halott volt itt minden. Csak a csótányok mászkáltak nagy nyugalommal a csatatéren.

Igyekeztem rendet teremteni. Kiöblítettem a palackokat, eltakarítottam az ételmaradékot, kihordtam a székeket, a megmaradt kisüstit pedig eldugtam a sötét pincében.

És csak miután mindezt megcsináltam, gyökeredzett földbe a lábam az üres ház közepén: mit is mondtak? A 21-es gyorsot emlegették. De minek?… Talán meg kellett volna nekik mutatni mindezt, Kétség fogott el. Micsoda átkozott szokás, hogy semmit meg nem magyaráznak a nem hivatalbéli embernek.

Akkor hirtelen megnyikordult a kiskapu. Kisiettem a lépcsőre:

– Matrjona Vasziljevna?

Mása lépett be, támolyogva, mellére szorítva a kezét.

– Matrjona… Ignatyics… a mi Matrjonánk…

Leültettem, ő pedig könnyel keverve a szót, mesélni kezdett.

A vasúti átjáró kis emelkedőn visz át, meredek ott a feljáró. Sorompó nincsen. A traktor áthúzta az első szánt, aztán elszakadt a vontatókötél, és a sebtében összerótt második szán megrekedt a vasúti átjáróban, roskadozni kezdett – Faggyej nem adott jó erős fát ahhoz a második szánhoz. Egy kicsit távolabb húzatták az első szánt – aztán visszafordultak a másodikért, a kötéllel foglalatoskodtak – a traktoros meg a Faggyej rossz lábú fia, és odavitte az ördög a traktor és a szán közé Matrjonát is. Ugyan mit segíthetett volna a férfiaknak? Örök életében más emberek dolgába ütötte az orrát. Egyszer a ló is majd belevitte a tóba, a lékbe.

Minek is ment ki a vasúti átjáróhoz? Odaadta a nagyház fáját, azzal letudta az adósságát… A mozdonyvezető vő közben egyre figyelte, hogy nem jön-e vonat Cserusztyi felől, annak a lámpáját meg lehet látni jó messziről, de a másik oldalról, a mi állomásunkról jött két összekapcsolt mozdony – kivilágítatlanul és tolatva. Hogy miért kivilágítatlanul – azt nem tudja senki, de ráadásul amikor tolat a mozdony, a masinisztának a szénkocsiból szemébe vág a szénpor, rontja a látását. Elgázolták a mieinket – szétlapították azt a három embert, aki a traktor meg a szán közé szorult. A traktor megnyomorodott, a szán ripityára ment, a sín is felszakadt, mindkét mozdony felborult.

– De hát hogy nem hallották a mozdonyt?

– Hát, csak úgy bőg a traktor, ha a motorja jár.

– A holttestek?

– Nem eresztenek oda senkit.

– A gyorsról mondtak valamit… Hogy az is jött volna…

– A tízórás gyors csak átrobog az állomáson.

Éppen az átjáróhoz közeledett. Hanem ahogy az a két mozdony felborult, a két masiniszta megmenekedett, leugrott tüstént, és szaladt vissza, integetett kétségbeesetten a sínek között, sikerült is megállítaniuk a vonatot… Faggyej unokaöccsét is megnyomorította egy gerenda. Az most a Kláva nénjénél rejtőzik, hogy ki ne tudódjék: ő is volt az átjárónál. Még tanúnak citálnák!… Semmit se tudsz, kemencén heverhetsz, túl sokat tudsz, láncon járhatsz… Hanem a Kira férjén egy karcolás nem sok, annyi se esett. Az meg ment, felakasztotta magát, de még idejében levágták. Csak ezt hajtogatta: meghalt miattam a nénikém meg a testvérem. Maga ment a rendőrségre: itt vagyok, tartóztassanak le. Pedig nem börtön kell annak, hanem bolondokháza. Jaj, Matrjona, Matrjonuska!…

Meghalt Matrjona. Nem él már ez a kedves, jó asszony. És én az élete utolsó napján szemrehányással illettem a lélekmelegítő miatt.

Az a vörös-sárga festett nőszemély vidoran mosolygott ránk a könyvesplakátról.

Mása néni még elüldögélt egy darabig, sírdogált, aztán felállt, s már indulóban egyszerre csak megkérdezte:

– Te, Ignatyics! Ugye, emlékszel… Volt Matrjonának egy olyan szürke kötött kabátja… Merthogy, úgy ígérte, a halála után az én Tányám kapja majd…

És reménykedve vizsgálta az arcomat a félhomályban: talán csak nem felejtettem el?

De én jól emlékeztem rá.

– Neki ígérte, tudom.

– Akkor, fiam, talán ha megengednéd, én mindjárt el is vinném. Reggelre idecsődül a rokonság, akkor aztán meg nem kapom.

És megint csak könyörögve és reménykedve nézett rám Matrjonának ez a félévszázados egy szál barátnéja, az egyetlenegy, aki őszintén szerette őt a faluban…

Ennek már alighanem így kell lennie.

– Persze, vigye csak el… – hagytam rá. Felnyitotta a ládát, kivette a kötött kabátot, bedugta a kabátja alá, és elment…

Az egerekre rájött a bolondóra, fel-le száguldottak a falakon, a zöld tapéta szinte hullámzott az egérhátaktól.

Nem volt hová mennem. Meg el is jöhetnek még hozzám, hogy kifaggassanak. Reggel várt az iskola. Éjfél után kettő is elmúlt már. Mit volt mit tennem, be kell zárkózni, le kell feküdni, el kell aludni.

Most már bezárkózhatom – Matrjona nem jön meg.

Lefeküdtem, de nem oltottam le a lámpát.

Az egerek vinnyogtak, szinte nyöszörögtek, és száguldoztak szüntelenül. Fáradt fejemben egymást kergették a gondolatok, el nem hessegethettem a rám törő rettegést: mintha Matrjona száguldozna itt körös-körül, mintha most búcsúzna a házától.

És az ajtó homályos keretében a küszöbön mintha hirtelen ott láttam volna a fekete hajú, fiatal Faggyejt a magasra emelt fejszével: „Ha nem az édesöcsém volna – most széjjelhasítanálak mind a kettőtöket!”

Negyven esztendeig hevert az a fenyegetés a sötét szögletben, mint egy öreg fejsze – de csak lesújtott végül.

3

Hajnalban néhány asszony a vasúti átjárótól kis szánkón hazahúzta egy piszkos zsákkal letakarva azt, ami megmaradt Matrjonából. Levették a zsákot, hogy megmosdassák a halottat. Csak egy hústömeg volt az egész – se a két lába, se a bal keze, a törzséből is a fele hiányzott. Az egyik asszony azt mondta:

– A jobbját meghagyta az Úristen, imádkozhat hozzá odaát.

És a fikuszok hadát, amelyet Matrjona úgy szeretett, hogy amikor arra ébredt egyszer éjjel, hogy füstben áll a ház, akkor nem a holmiját igyekezett menteni, hanem a fikuszait rakta le sorra a földre (még megfulladnának a füsttől)ezeket a fikuszokat most kihordták a szobából. Tisztára sikálták a padlót. Matrjona fakult tükrét beakasztották egy házi szövésű széles törülközővel. Levették a falról a két hivalkodó plakátot. Odébb tolták az asztalomat. És az ablakok elé, az ikonok alá odaállították két zsámolyon a cifrázatlan koporsót.

A koporsóban pedig ott feküdt Matrjona.

Megnyomorított maradék teste tiszta lepedővel leterítve, a feje fehér kendővel bekötve – az arca ép maradt és nyugodt, inkább élőé, semmint halotté.

A falubeliek eljöttek, álldogáltak előtte, nézték. Az asszonyok a kicsi gyerekeket is elhozták kézen fogva, hadd lássák a halottat. És amikor rá-rákezdték a sírást, mindnyájan zokogni kezdtek, ahányan csak ott szorongtak ajtótól a falig, ha csak a puszta kíváncsiság hozta is be őket, azért kórusban zengett a sírásuk. A férfiak csak álltak némán, feszesen, levett kucsmával.

A szólót a rokonoknak kellett vinni a siratásban. És abban az elsiratásban felfedeztem a hideg ésszel kigondolt ősi rendet. A távolabbi rokonok odalépnek a koporsóhoz, rövid időre, ott siratják a halottat csendesen. Aki meg közelebb vallja magát a megboldogulthoz, az már a küszöbön rákezdi, és amikor a koporsóhoz ér, ott folytatja a jajveszékelést, szinte a megboldogult arcára borulva. A melódiája magacsinálta volt mindegyik siratóasszonynak. És mindegyik a maga gondolataival, a maga érzéseivel fűtötte azokat a melódiákat.

Azt is itt tudtam meg, hogy a halott elsiratása nemcsak holmi jajveszékelés: politika az a maga nemében. Összeszaladt Matrjona három húga, megkaparintották a kisházat, a kecskét, a kemencét, lakatra zárták a ládát, kiszórták a kabátbélésből a kétszáz temetési rubelt, és újra meg újra elmagyarázták minden újonnan jöttnek, hogy ők voltak az egyedüli igazi rokonai Matrjonának. És így zokogtak a koporsó fölött:

– Jaj, nanó-nanóka! Te voltál a mi egyetlenünk! Élhettél volna

ékességben-békességben! Mindig dédelgettünk volna! Az a nagyház, az okozta a te vesztedet! Halálodat lelted az átkozott fája miatt! Miért is hagytad, hogy elbontsák? Miért nem hallgattál mireánk?

És a három nővér efféle siratóéneke egyszersmind vád is volt a férj rokonsága ellen: nem lett volna szabad rákényszeríteniük Matrjonát, hogy elbontassa azt a nagyházat. (A rejtett gondolatuk pedig effajta volt: azt a nagyházat elvettétek erőnek erejével, de a kisházat oda nem adjuk!)

A férj családja – Matrjona sógornői, Jefim és Faggyej húgai, meg a mindenféle unokahúgok pedig jöttek, és így siránkoztak.

– Jaj, néni, nénikénk! Miért is nem vigyáztál magadra! Most minket okolnak *emezek!* Pedig a magad hibájából történt, szerelmetes jó nénikénk! Kár azt a nagyházat felemlegetni is. Mért mentél te oda, mért kerested a halálod? Nem ösztökélt téged senki! Jaj, miért is haltál meg oktalanságból! Mért nem fogadtál te szót minekünk?…

(És valamennyi siratóénekből világosan kicsendült egy válasz: nem mi okoztuk a halálát, a kisház dolgában pedig még lesz egykét szavunk!)

De a széles arcú, nagy testű „második” Matrjona – az a pót-Matrjona, akit Faggyej csak a neve miatt vett el valamikor, kizökkent ebből a politikából, és együgyű nyíltsággal sírt-zokogott a koporsó felett:

– Édes szép húgocskám! Ne neheztelj énrám, ugye nem teszed ezt velem? Jahahaj!… Mennyit beszéltünk, beszélgettünk mi ketten teveled! Bocsáss meg te énnekem, szerencsétlen életű nyomorultnak! Jahahaj! Elmentél te az édesanyád nyomába, de eljössz te még bizonyára énérettem! Jahaj, jahahaj!…

És mintha ezzel a „jahahaj”-jal az utolsó ereje is elhagyta volna, ráborult újra a koporsóra, csak verdeste hozzá a fejét szótlanul. És amikor a sírása már túlcsapott a szertartás normáin, a többi asszony, mintegy elismerve, hogy nagyon jól elsiratta a halottat, szelíden noszogatni kezdte:

– Elég már! Hagyd már el!

Abba is hagyta, de aztán visszatért, és még szívet tépőbben zokogott. Akkor előjött a sarokból egy vén öregasszony, a vállára tette a kezét, és rászólt szigorúan:

– Ne feledd, hogy két titok van a világon: hogyan jöttem – nem emlékszem, hogyan megyek – nem tudhatom.

Elhallgatott Matrjona tüstént, elhallgattak mindnyájan, nagy csöndesség támadt.

De akkor éppen ez az öregasszony, aki sokkal, de sokkal vénebb volt a többieknél, és aki csak távolról volt ismerőse Matrjonának, kis idő múltán maga kezdte rá a sírást.

– Jaj, fájdalmas Matrjonánk! Jaj, én Vasziljevnám! Beleroskadok,

hogy mindőtöket sírba sirassalak!

*

És most már nem szertartásos siratással, hanem a mi századunk egyszerű zokogásával (mert jutott abból a zokogásból ennek a századnak elég), sírt, sírt Matrjona szerencsétlen fogadott lánya – a Cserusztyiból jött Kira, akinek vitték, aki miatt elbontották azt a nagyházat. Csigába szedett fürtjei szánalmasan szétzilálva. A szeme vörös, mintha vér futotta volna be. A kendője félrecsúszva, a kabátja ujjába nem talált bele a keze. De csak ment, ment, mint a megháborodott, a nevelőanyja koporsójától a bátyja koporsójához, egyik házból a másikba. Attól tartottam, hogy még megőrül egészen, hiszen a férjét is bíró elé viszik.

A férje ugyanis kétszeresen bűnösnek bizonyult: nemcsak hogy ott volt a többiekkel, hanem vasutas, mozdonyvezető létére jól tudta a sorompó nélküli vasúti átjárókra vonatkozó szabályokat – be kellett volna mennie az állomásra, szólni a traktorról. Azon az éjszakán ezer ember aludt békésen az uráli gyorson, az alsó és felső ágyakon, a hálókocsilámpák derengő fényénél, ezer emberi életnek kellett volna kialudnia néhány ember mohósága miatt: hogy egy darab földet megszerezzenek, vagy hogy ne kelljen másodszor fordulniuk a traktorral.

A nagyház miatt, amelyet átok fogott attól a perctől kezdve, hogy Faggyej bontásra emelte a kezét.

Ami a traktoristát illeti, ő már megmenekült a földi bíróságtól. Egyébként a vasútigazgatóság maga is hibás volt a dologban: a forgalmas átjárót nem védte sorompóval, és a két mozdony lámpa nélkül tolatott. Azért is igyekeztek első perctől a részegeskedésre fogni az egész dolgot, most meg azért szerették volna elkenni a bírósági eljárást.

A vágány meg a pálya úgy megrongálódott, hogy három napig, amíg a ravatal állott a két házban, nem jártak a vonatok, terelőútra irányították őket. Egész pénteken, szombaton és vasárnap – a nyomozás befejeztétől a temetésig – éjjel-nappal folyt a helyreállítási munka az átjárónál. A munkások fagyoskodtak, és hogy megmelegedjenek egy kicsit, meg hogy jobban lássanak az éjszakában, tüzet raktak az ingyen deszkából, ingyen gerendából – ott hevert a szétaprított második szán az átjárónál.

Az első szán megrakottan, épen, most is ott állt a vasúti átjárótól nem messze.

De hiszen éppen ez rágta a máját a fekete szakállú Faggyejnek egész pénteken és egész szombaton, hogy az egyik szán szinte ingerkedve várt ott a lógó vontatókötelével, a másikat is meg lehetett volna menteni a tűztől. A lánya meghibbant, a vejét bíróság

fenyegette, otthon a házában kiterítve feküdt a fia – ő ölte meg, és néhány házzal odébb ravatalon feküdt az asszony, akit szintén ő ölt meg, és akit valaha szeretett, de Faggyej csak éppen megállt a két koporsónál, a szakállába fogózva. Magas homlokát nehéz gond felhőzte. Hogy mi volt az a gond? Megmenteni a nagyház gerendáit a tűztől, meg a Matrjona húgainak patvarkodásától.

És ahogy sorra vettem magamban a talnovóiakat, ráeszméltem, hogy Faggyej nem volt egyedül a faluban.

És arra is ráeszméltem, furcsa dolog, hogy a vagyont, akár a magunké, akár a népé, a nyelv a *javunk*-nak mondja. Meg az is furcsa, hogy az emberek szégyellni való ostoba dolognak tartják abból elveszíteni valamit is.

Faggyej nem lelte a nyugtát, egyre csak sürgölődött, hol a telepre, hol az állomásra rohant, egyik főnökségtől a másikhoz, és görnyedt háttal, botra támaszkodva kért-könyörgött, hogy tekintsék a korát, és adják vissza a nagyház fáját.

Valaki aztán ki is adta az engedélyt végül.

Akkor Faggyej magával vitte a megmaradt fiait, vejeit és unokaöccseit, lovakat szerzett a kolhozban – és a szétdúlt vasúti átjáró túlsó feléről nagy vargabetűvel, három falun át hazaszállította a nagyház maradványát a saját udvarába. Vasárnapra virradóra végzett is a munkával.

Vasárnap délelőtt pedig – temettünk. A két koporsó összetalálkozott a falu közepén, a rokonok vitatták, melyik haladjon elöl. Aztán egy széles parasztszánra tették mind a kettőt, nagynénit és unokaöcsöt egymás mellé, és az ismét felengedő februári havon, a borús ég alatt elindultak a két halottal az egyházi temető felé, amely két falura volt tőlünk. Cudar, szeles idő járt, a pap meg a diakónus ott várt a templomban, nem jöttek elénk Talnovóba.

A falu széléig elkísérte a nép a koporsókat énekszóval. Aztán – elmaradt.

*

Még vasárnap sem csendesült az asszonyok sürgése-forgása a házunkban: egy öregasszony a koporsónál zsolozsmázott, Matrjona húgai a kemencénél sürgölődtek az edényfogóval, a kemence szájából az átizzó tőzegkockák forrósága csapott ki – még Matrjona cipelte haza azokat a kockákat a zsákjában, a messzi lápról. Silány lisztből ízetlen pogácsa sült a kemencében.

Vasárnap, mire megjöttünk a temetésről, estére járt az idő, halotti torra gyűltek az ismerősök. Az összetolt asztalok most azt a helyet foglalták el, ahol reggel a koporsó állt még.

Először csak álltak a vendégek az asztal körül, az egyik öregember, valamelyik sógor, elhadart egy miatyánkot. Aztán löttyintettek

mindenkinek, éppen csak a tányér aljára, a mézes léből. Bekanalaztuk, csak úgy, minden nélkül, a jó lélek emlékezetére. Aztán haraptunk valamit, vodkát ittunk, a beszélgetés is megélénkült. Mikor a híg gyümölcspépre került a sor, felálltunk mindnyájan, és elénekeltük az „Örök világosság fényeskedjék”-et. (Magyarázták nekem, hogy azt mindig a gyümölcspép előtt kell énekelni.) Aztán ivott mindenki megint. És most már lármásabban beszélgettek, de egyáltalán nem Matrjonáról. A sógor hetvenkedett:

– Aztán észrevették-e, pravoszlávok, hogy milyen szépen megadták ma a módját a temetésnek? Mert észrevette Mihail atya, hogy én is ott vagyok. Márpedig én ismerem a szertartást, azt ő is tudja jól. Máskülönben kurtán elintézik: Szentek, segéljetek, aztán hátra arc, és kész.

A vacsora véget ért. Ismét felállt az egész vendégsereg. Elénekeltük a „Kegyelmedre méltó”-t, háromszor elismételve: „Örök világosság fényeskedjék neki! Örök világosság fényeskedjék neki! Örök világosság fényeskedjék neki!” De most már rekedten kántáltak a hangok, szesztől mámorosak voltak az arcok, és senki sem töltötte meg egy csöpp tiszta érzéssel sem az „örök világosság”-ot, Aztán a vendégsereg nagyja szétoszlott, csak a legközelebbi rokonok maradtak, cigarettát kotortak elő, rágyújtottak, tréfákra, nevetésre került a sor. Matrjona hír nélkül elveszett ura is szóba került, és az egyik sógora a mellét verve bizonygatta nekem meg egy csizmadiának, aki Matrjona valamelyik húgának volt a férje:

– Meghalt Jefim, bizony meghalt! Hogy ne jött volna vissza másképp? Még ha tudja, hogy idehaza felakasztják, akkor is hazajött volna!

A csizmadia egyetértően rábólintott, ő katonaszökevény volt, egyetlen percre sem vált meg a szülőföldjétől: az egész háborút az anyja pincéjében kuksolta végig.

A kemence padkáján ott kuporgott az a szigorú, szótlan vénasszony, aki öregebb volt valamennyinél. Ott maradt éjszakára. Némán, elítélőn nézett le az illetlenül nekividámodott ötven- meg hatvanéves fiatalokra.

Csak az a boldogtalan fogadott lány, aki itt nőtt fel ezek között a falak között, csak az húzódott be a válaszfal mögé, és ott sírt, rítt szüntelenül.

*

Faggyej nem jött el Matrjona torára – tán a fia torát ülték. De a legközelebbi napokban kétszer is eljött a házba nagy gyűlölködve, hogy tárgyaljon Matrjona húgaival meg a katonaszökevény csizmadiával.

A kisházról folyt a vita: kit illet voltaképpen – a testvért-e vagy a

fogadott lányt. Már-már bíróság elé vitték volna a dolgot, de meggondolták: a bíróság se ennek, se annak nem adná a házat, hanem a falusi szovjetnek. Így aztán kibékültek. Egyezséget is kötöttek. A kecskét az egyik nővér kapta, a kisházat a csizmadia meg a felesége, Faggyej pedig, aki „itt minden szál gerendát a tulajdon két kezével hordott", a már elfuvarozott nagyházat kapta, meg a kecskeólat is neki engedték át, s ráadásul az egész belső kerítést, amelyik az udvart választotta el a veteményestől.

És a telhetetlen öregember, betegségét, rokkantságát legyőzve, megint csak megelevenedett. Megint összegyűjtötte a megmaradt fiait, vejeit, szétszedték az ólat meg a kerítést, ő maga húzta el a gerendákat egy kis szánon, a végén már csak a nyolcadik D-be járó Antoskája segített neki, aki itt bizony nem lustálkodott.

A Matrjona házát beszögezték tavaszig, én átköltözködtem az egyik sógornőjéhez, ott lakott nem messze. Ő aztán okkal-móddal emlegette Matrjonát, és mindig új oldaláról mutatta be a megboldogultat.

– Jefim nem szerette. Azt mondta: én szeretek *kultúrával* öltözködni, ő pedig csak bebugyolálja magát, falusi módra. Amikor egyszer a városba mentünk Jefimmel dolgozni, hát ott szeretőt szerzett magának, vissza se akart jönni Matrjonához.

Matrjonát mindig csak rosszallóan emlegette a sógornő: nem volt nála tisztaság, nem szerzett eleget; nem volt takarékos; malacot se tartott, mert rühellte etetni; ostoba volt, ingyen segített másoknak (és még felemlegette, hogy most nincs kit elhívjon a faekét húzni a veteményesben).

És csak ekkor – a sógornője rosszindulatú megjegyzéseiből tárult ki előttem Matrjona képe, olyannak, amilyennek még én se foghattam fel, pedig ott éltem vele, közös fedél alatt.

Csakugyan! – hiszen malac akadt minden háznál! De neki nem volt. Pedig ugyan mi lehet annál könnyebb: felnevelni egy falánk malacot, amelyik az ételnél fontosabbat nem ismer a világon… Napjában háromszor moslékot kell neki főzni, szinte érte élni – aztán meg le lehet vágni, megvan a szalonna.

De hát Matrjonának nem volt malaca…

Nem szerzett eleget… Nem törte magát, hogy mindenfélét összevásároljon, aztán jobban őrizze a szeme fényénél is.

A szép ruhákat se hajszolta. Pedig azok még a nyomorékot meg a gonosztevőt is szépnek mulatatják.

Nem értették meg, elhagyta még az ura is, hat gyereket el temetett, de a jó szívét nem temette el. Idegen volt a tulajdon húgainak, sógornőinek; kinevették, mert ostoba fejjel fizetetlenül dolgozott másoknak – nem gyűjtött vagyont élete végére. Mije volt? A piszkos-fehér kecskéje, a bicebóca macskája, meg a fikuszai…

Mi pedig itt éltünk mellette, és nem döbbentünk rá, hogy ő az az

igaz, aki nélkül – ahogy a mondás tartja – meg nem állhat a falu.
Meg a város.
Meg ez a mi egész földünk.

Ak-Mecsety-Rjazany 1959-1960

Elbert János fordítása

AZ A JOBB KÉZ

Azon a télen már majdnem holtan érkeztem Taskentba. Meghalni mentem oda.

De visszahoztak az életbe még egy kis időre.

Egy hónapig, azután még egyig és még egyig tartott. Az ablakok mögött elszállt a rettenthetetlen taskenti tavasz, beköszöntött a nyár, körös-körül sűrű zöldbe öltözött minden, s egészen melegre fordult az idő, amikor elkezdtem kijárni, hogy sétáljak egy kicsit bizonytalan lábaimon.

Még nem mertem elhinni, hogy meg fogok gyógyulni, legmerészebb álmaimban sem évekkel, hanem legföljebb hónapokkal mértem a pótlólag nekem juttatott időt; lassan lépdeltem a klinika épületei között elburjánzott park kavicsos és aszfaltozott sétányain. Közben gyakran le kellett ülnöm, sőt a röntgenbesugárzás okozta kínzó émelygés, hányinger miatt néha le is feküdtem, hogy a fejem mélyebbre kerüljön.

Olyan voltam, meg nem is olyan, mint a körülöttem lévő többi beteg: sokkal jogfosztottabb s kényszerűségből sokkal hallgatagabb náluk. Hozzájuk látogatók jöttek, szeretteik szeméből kibuggyant a könny miattuk, és csak egy gondjuk, egy céljuk volt: meggyógyulni. Énnekem pedig szinte nem is volt miért meggyógyulnom: harmincöt éves koromra azon a tavaszon egy szál magamban álltam a világban. Még nem volt személyi igazolványom sem, és ha meggyógyulnék, itt kellene hagynom ezt a dús zöldet, ezt a termékeny vidéket, s vissza kellene mennem a sivatagba, ahova *örökre* száműztek, állandó felügyelettel, kéthetenkénti jelentkezési kötelezettséggel, és ahonnan a parancsnokság hosszú ideig nem volt hajlandó elengedni – engem, a haldoklót –, hogy gyógyíttassam magam.

Minderről nem volt szabad beszélnem a körülöttem lévő *szabad* betegek előtt.

De ha beszélek is, úgysem értették volna meg.

Én viszont, hátam mögött tízesztendei ráérős töprengéssel, már ismertem azt az igazságot, hogy az élet valódi élvezetét nem a sokban, hanem a kevésben kell keresni. Ebben a két, még bizonytalanul lépkedő lábamban. A mellemben a szúrást elkerülendő, óvatos lélegzetvételben. A levesből kihalászott egyetlen, de nem fagyott krumpliban.

Úgyhogy ez a tavasz életem leggyötrelmesebb és legszebb tavasza volt.

Mintha mindent elfelejtettem vagy sohasem láttam volna: minden érdekelt. Még a fagylaltárus triciklije, még az utcaseprő, még a hosszú

jégcsapretek csomóit áruló nénikék is, nem szólva a kiscsikóról, amely a kerítésen át tátongó lyukon betévedt a dús füvet legelni.

Napról napra jobban fölbátorodtam, s mind messzebb merészkedtem a klinikámtól a – gondolom, még a múlt század végén telepített parkban –; ugyanakkor emelhették ezeket az idővel dacoló, vakolatlan téglaépületeket. Az ünnepélyes napfelkeltétől kezdve az egész hosszú délvidéki napon át, sőt mélyen a sárga villanyfénytől világos estébe nyúlóan élénk mozgás töltötte be a parkot. Fürgén jöttek-mentek az egészségesek, ráérősen sétáltak a betegek.

Ott, ahol néhány sétány egybefolyt s a főkapu felé tartott, nagy, fehér alabástrom Sztálin rejtette bajuszába kőmosolyát. A kapuhoz vezető út két oldalán, egymástól egyforma távolságra, más, kisebb mellszobrok sorakoztak.

Azután egy papír- és írószerpavilon következett. Műanyag töltőceruzákat és csábító külsejű noteszokat árultak benne. De nemcsak pénz dolgában álltam szűkösen, hanem voltak már noteszaim, amelyek azután nem oda kerültek, ahova kellett volna, s úgy okoskodtam, hogy jobb, ha soha többé nem lesz noteszom.

Közvetlenül a kapunál gyümölcsösstand és teázó kellette magát. Bennünket, csíkos pizsamás betegeket nem engedtek be a teázóba. De a rácsos válaszfalon át be lehetett látni. Életemben nem láttam még eleven teázót, ahol minden vendégnek külön kis kannában szolgálják föl a fekete vagy zöld teát. Ebben itt volt egy európai rész asztalokkal és egy üzbég, amely egyetlen dobogóból állt. Az asztaloknál gyorsan ettek-ittak, a kiürített „pialában” hagyták az aprópénzt fizetségül s borravaló gyanánt, s máris távoztak. Ezzel szemben a dobogón órák hosszat üldögéltek vagy félig feküdtek a meleg napokon kifeszített nádtető alá terített gyékényeken, sőt volt, aki naphosszat nem mozdult el, egyik kannát a másik után ürítette ki, s közben kockázott, mintha a hosszú nap semmilyen más kötelességet nem tartogatott volna számára.

A gyümölcsösstand a betegeket is kiszolgálta, de az én száműzött-kopejkáim megborzongtak az árak láttán. Sóváran bámultam a barack-, mazsola- és friss cseresznyehegyeket s odébbmentem.

Ezután a magas fal következett. A betegeket nem engedték ki a kapun. Ezen a falon át áradtak be a klinikára napjában kétszer-háromszor a gyászindulók hangjai (mert a milliós város temetője is itt volt mellettünk). Vagy tíz percen át hallhattuk őket, mialatt elvonult a gyászmenet a klinika mellett. A dobok gyászos ütemben pufogtak. A tömegre nem hatott ez a lassú ritmus: ennél jóval gyorsabban szedte a lábát. Az egészségesek éppen csak arra pillantottak, s már siettek is a dolguk után (ők mind tudták, mi a dolguk). De a betegek megálltak, sokáig hallgatták a szomorú muzsikát, kihajoltak a pavilonok ablakain.

Minél nyilvánvalóbbá vált, hogy megszabadulok a betegségtől, minél hihetőbbé, hogy életben maradok, annál szomorúbban pillantgattam körbe: már sajnáltam, hogy mindezt itt kell hagynom.

A medikusok sportpályáján fehér ruhás alakok ütögették a fehér teniszlabdákat. Egész életemben szerettem volna teniszezni, de sohasem nyílt rá alkalmam. A meredek part alatt vadul zubogott a zavaros-sárga vizű Szalar. A parkban terjedelmes tölgyfák, hűs árnyékot adó juharfák, zsenge japán akácok nőttek. A nyolcszögletű szökőkút vékony, friss ezüstsugarakat lövellt a magasba. És micsoda fű nőtt: nedvdús, rég elfelejtett (a lágerekben mint ellenséget irtották, száműzetésem helyén pedig semmilyen fű sem nőtt). Már azt is istenáldásnak éreztem, ha lehasaltam és békésen beszívtam az illatát s a naptól fölmelegedett kipárolgását.

Nem én voltam az egyetlen, aki a fűben heverészett. Itt is, ott is bájosan magoltak vaskos tankönyveikből az orvosegyetem diáklányai. Vagy egymás szavába vágva meséltek egy-egy vizsgáról jövet. Vagy kis sporttáskát lóbálva, ruganyos léptekkel jöttek a sportpálya tusolója felől, Esténként azonosíthatatlan s emiatt háromszorosan vonzó fiatal lányok sétáltak a szökőkút körül frissen vasalt vagy kicsit gyűrött ruhában, talpuk alatt csikorgott a sétányok kavicsa.

Szívszaggató sajnálat kelt bennem, talán a Gyemjanszk mellett halálra fagyott, Auschwitzban hamuvá égett, Dzsezkazganban halálra hajszolt vagy a tajgában haldokló kortársaim iránt: nekik nem jutnak ezekből a lánykákból. Vagy a lánykák iránt, amiért ezt sohasem mesélhetem el nekik, s így nem tudhatják meg soha.

Az aszfaltozott és kavicsos sétányokon egész nap özönlöttek a nők, nők és nők! – fiatal orvosnők, ápolónők, laboránsnők, orvosírnokok, raktárosok, ételosztók és a betegeket látogató rokonok. Hófehér köpenyben és déliesen élénk színű, gyakran áttetsző ruhában; a gazdagabbja divatos napsárga, égkék vagy rózsaszínű, bambuszvázas kínai napernyőt forgatott a feje fölött. Ahogy elsuhantak mellettem, mind egy-egy történetet testesített meg: eddigi életét s lehetséges (lehetetlen) ismeretségét velem.

Szánalmasan festettem. Lesoványodott arcom magán viselte az átéltek jeleit: a lágerbeli kényszerű komorság ráncait, a cserzett bőr hamuszürke, halott színét, a betegség és az orvosságok mérgeinek friss hatását, amitől halottsápadt színembe zöldes árnyalat vegyült. Az engedelmeskedés és rejtőzés védekező reflexe meggörbítette a hátamat. A nevetséges csíkos pizsamakabát alig ért a hasamig, a csíkos nadrágból kilátszott a bokám, a lágerből hozott tompa orrú szurkosvászon bakancsból kilógott megbarnult kapcám sarka.

E nők legutolsóbbika sem lett volna hajlandó itt mellettem menni!… De én nem láttam magam. A két szemem ugyanúgy befogadta a világot, mint az övék.

Egyik alkonyatkor megint ott álltam a főkapunál s bámészkodtam. A szokásos emberáradat jött-ment mellettem, himbálóztak az ernyők, lebbentek a selyemruhák, a fényes öves nyersselyem nadrágok, hímzett ingek és tübitejkák. Összekeveredtek a hangok. Gyümölcsöt árultak, a válaszfal mögött teáztak, kockáztak, s egy esetlen kis ember, szemre koldus dőlt kívülről a válaszfalnak, s néha lihegve megszólalt:

– Elvtársak… elvtársak…

Az elfoglalt, tarka tömeg nem vetett rá ügyet. odamentem hozzá.

– Mit mondasz, testvér?

Óriási hasa volt, nagyobb, mint egy terhes nőé. Mintha egy teli zsákot akasztottak volna rá: majd szétrepesztette piszkos, terepszínű zubbonyát és ugyanolyan nadrágját. Foltozott talpú, nehéz csizmáját vastagon belepte a por. Vállát lehúzta az évszakhoz sehogy sem illő vastag, elzsírosodott gallérú, kopott kihajtójú, nyitott nagykabát. Fején falusi madárijesztőre való ócska sildes sapkát viselt.

Bedagadt szeme zavarosan meredt rám. Nagy nehezen fölemelte ökölbe szorított kezét, s elvettem tőle a gyűrött, izzadságtól elkoszolódott papírost. A szálkás papírba minduntalan beleakadó tollal, esetlen betűkkel írt nyilatkozat volt, miszerint Bobrov polgártárs kéri, utalják kórházba, s a nyilatkozat fölött ferdén két láttamozás, az egyik kék, a másik piros tintával. A kék tinta a városi tanács egészségügyi osztályát képviselte, és logikusan megindokolt elutasítást tartalmazott. A piros ezzel szemben utasította az egyetemi klinikát, hogy vegye föl a beteget. A kék tegnapról volt keltezve, a piros máról.

– Akkor – magyaráztam neki hangosan, mint egy süketnek – a felvételi irodára kell mennie, az első épületbe. Menjen el ezek mellett a… szobrok mellett…

Ekkor azonban észrevettem, hogy közvetlenül a cél előtt elhagyta minden ereje, hogy nem hogy kérdezősködni s lábát a sima aszfalton előbbre rakni nem képes, de még a tán másfél kilónyi elnyűtt zsákját sem bírja tartani. Gyorsan döntöttem:

– Jól van, papa, odakísérlek. Gyerünk. Add ide a zsákot.

Hallani jól hallott. Megkönnyebülten adta ide a zsákját, rátámaszkodott a karomra, s csizmás lábát alig emelve, inkább csak csúsztatva az aszfalton, megindult mellettem. A portól vörhenyes kabát alatt karon fogva vezettem. Fölfúvódott hasa szinte húzta előre. Gyakran és nehézkesen sóhajtott.

Így mentünk, két rozzant alak, ugyanazon a sétányon, amelyen gondolatban Taskent legszebb lányait sétáltattam, kart karba öltve, lassan, kínosan vonszoltuk el magunkat az alabástrom mellszobrok mellett.

Végre befordulhattunk. Támlás pad állt az út mellett; útitársam megkért, hadd üljön le egy kicsit. Nekem is kavarogni kezdett a

gyomrom: túl sokáig álltam. Leültünk. Innen éppen a szökőkútra lehetett látni.

Már útközben mondott néhány mondatot, s most, pihenés közben kiegészítette. Az Urálba tartott, az igazolványa szerint oda van bejelentve, és épp ez a baj. A betegség valahol Tahia-Tas közelében döntötte le a lábáról (ahol, emlékezetem szerint, akkoriban fogtak csatornaépítésbe). Urgencsben egy hónapig kezelték a kórházban, lecsapolták a hasából és a lábából a vizet, amitől még rosszabbul lett – és kiírták. Csardzsouban, majd Urszatyevszkajában is leszállt a vonatról, de se itt, se ott nem voltak hajlandók kórházba utalni, azt mondták, menjen az Urálba, ahová tartozik, De nem bírt továbbutazni, meg pénze sem maradt a jegyre. Itt, Taskentban valahogy sikerült két nap alatt kiverekednie, hogy utalják kórházba.

Mit keresett itt, délen, mi hozta ide, nem kérdeztem. Az orvosi jelentések szerint igencsak bonyolult betegségben szenvedett, de ha ránézett az ember, láthatta, hogy a *legrosszabb* nyavalyában. Minthogy már sok beteget láttam, világosan megállapíthattam, hogy már csipetnyi élni akarás sincs benne. Szája lefittyed, a szavát alig érteni, a szeme megtört.

Még a sapka is nyomta. Nagy nehezen fölemelte a kezét, s a térdére tette. Majd erőlködve újra fölemelte a kezét, s piszkos kabátujjával letörölte homlokáról a verejtéket. Kopasz feje búbja körül fésületlenül, portól és izzadságtól csapzottan tapadt koponyájára még rőtes haja. Nem a kor tette tönkre, hanem a betegség.

Szánalmasan elvékonyodott csirkenyakán ráncokba gyűrődött a fölösleges bőr, s le-följárt kiálló ádámcsutkája.

Hogyan tarthatta volna egyenesen a fejét? Alighogy leültünk, álla a mellére bukott.

Így ült ott, behunyt szemmel, térdén a sapkájával. Úgy vettem észre, el is felejtette, hogy csak egy percre ültünk le pihenni, és hogy a felvételi irodára kell mennie.

Előttünk ezüst szálként csavarodott a szökőkút majdnem nesztelen vízsugara. A túloldalon két lány sétált el. Szemem elkísérte távolodó alakjukat. Az egyiken narancssárga szoknya volt, a másikon bordó. Mind a kettő roppant tetszett.

Szomszédom hangosan sóhajtott, fejét a másik oldalra billentette, fölnyitotta szürkéssárga szemhéját, s lentről oldalvást fölnézett rám:

– Nem akadna egy cigarettája, elvtárs?

– Ezt verd ki a fejedből, papa! – kiáltottam rá. – Te is, én is örülhetünk, ha még egy kis ideig koptathatjuk csizmánkkal a földet, nemhogy még bagózzunk is. Nézz a tükörben! Még hogy cigaretta!

(Magam is csak egy hónapja hagytam abba kínkeservesen a dohányzást.)

Fölszusszant. S megint lentről, valahogy olyan kutyatekintettel

nézett föl rám sárgás szemhéja alól.

– Akkor adj legalább egy hármast, elvtárs!

Gondolkodni kezdtem, adjak-e vagy ne. Akárhogy is, én még mindig rab vagyok, ő pedig szabad. Hány évet dolgoztam le ott, és egy fillért se adtak érte. Amikor pedig fizetni kezdlek, egy csomó pénzt levontak belőle: az őrségre, a zóna megvilágítására, az őrkutyákra, a főnökségre, a levesnek csúfolt löttyre…

Nevetséges kabátom kis mellzsebéből elővettem viaszosvászon tárcámat, és megszámoltam a benne lévő pénzt. Sóhajtottam és odaadtam az öregnek egy hármast.

– Köszönöm – mondta. Óriási erőfeszítéssel ml emelte a kezét, reszketve elvette, a zsebébe csúsztatta, s szabaddá lett keze máris a térdén puffant. A feje megint a mellére esett.

Hallgattunk.

Közben elhaladt előttünk egy asszony, majd két medika. Mind a három roppant tetszett.

Évek teltek el anélkül, hogy egyszer is hallottam volna a hangjukat, a cipősarkuk kopogását.

– Szerencse, hogy kiállították azt a határozatot. Különben egy hétig is itt téblábolhatna. Sokan járnak így.

Állát elszakította a mellétől, s felém fordult.

Szemében értelem villant, megköszörülte a torkát, s a beszéde érthetőbbé vált:

– Fiam! Engem azért utaltak be, mert érdemeim vannak. A forradalom veteránja vagyok. Maga Szergej Mironovics Kirov szorított velem kezet Caricinnál. Személyi nyugdíjat kellene kapnom.

Picit moccant az ajka: borostás arcán büszke mosoly árnyéka suhant át.

Végignéztem a rongyain s még egyszer rajta magán.

– Akkor miért nem kap?

– Így alakult az életem – sóhajtotta. – Most nem ismerik el. Az egyik levéltár leégett, a másikban elvesztek a papírok. Tanúkat már nem tudok összeszedni. Szergej Mironovicsot is meggyilkolták… Az én hibám, nem gyűjtöttem össze az igazolásokat… Csak ez az egy van…

Jobb kezét – az ízületei gömbölyűre dagadtak, az ujjai akadályozták egymást – a zsebéhez emelte, s megpróbálta bele erőltetni, de ez a rövid ideig tartó élénkség gyorsan kifulladt, megint leejtette a kezét, a fejét, s úgy maradt.

A nap már lenyugodott a kórházépületek mögött, sietni kellett volna a felvételi irodára (még vagy száz lépés maradt); a klinikákon sohasem könnyű szabad ágyat találni.

Megfogtam az öreg vállát:

– Papa! Térj magadhoz. Látod azt az ajtót? Ott ni! Odamegyek, beszélek velük. Te meg, ha tudsz, gyere utánam, ha nem, várj meg itt.

A zsákodat magammal viszem.

Bólintott, mint aki megértette.

A felvételi iroda – egy nagy, lepusztult terem egyik elkerített sarka (a kezdetleges válaszfal mögött helyezték el a fürdőt, a vetkőzőt és a borbélyműhely t is) – nappal mindig dugig volt betegekkel, akik órát hosszat gyötrődtek, amíg fölvették őket. De most meglepetésemre egy lelket se láttam. Bekopogtam a csukott furnérablakon. Egy nagyon fiatal, turcsi orrú nővér nyitotta ki, akinek nem is vörösre, hanem harsánylilára volt festve a szája.

– Mi kell? – Szemmel láthatóan a maga elé vett képregény t olvasta.

Olyan jobbra-balra futkosó szeme volt. Odaadtam neki a kétféle határozatot tartalmazó papírt.

– Alig bír járni – tettem hozzá. – Mindjárt idehozom.

– Ide ne merjen hozni senkit! – förmedt rám, és ügyet sem vetett a papírra. – Nem ismeri a rendet? Betegfelvétel holnap reggel kilenctől!

Ő nem ismerte a rendet. Bedugtam a fejem az ablakon, s amennyire lehetett, a karomat is, nehogy rám csapja. Alsó ajkamat lebiggyesztettem, amitől olyan lehettem, mint egy gorilla, és sziszegő, alvilági hangon szóltam rá:

– Ide hallgass, kisanyám! Mellesleg nem vagyok a csicskásod!

Megijedt, székét hátrább húzta, s onnan reccsent rám:

– Nincs felvétel, polgártárs! Majd holnap reggel kilenckor!

– Olvasd el ezt a papírt! – ajánlottam neki nyomatékosan, semmi jót nem ígérő mély hangon.

Elolvasta.

– Na és? A rend mindenkire egyformán vonatkozik. Az is lehet, hogy nem lesz hely holnap. Ma reggel se volt.

Mintha még megelégedésére is szolgált volna, hogy ma reggel nem volt hely. Mintha rajtam döfött volna vele egyet.

– De ez az ember vidéki, nem érti? Nincs hova mennie!

Ahogy visszahúztam a fejem az ablakból, és elhagytam a lágerbeli fenyegető hangnemet, arca fokozatosan visszanyerte az iménti csúfondárosan kemény kifejezését.

– Itt mindenki vidéki! Hova fektessem őket?

Várni kell! Keressen magának szállást!

– Jöjjön ki, nézze meg, milyen állapotban van.

– Még mit nem! Csak az hiányzik, hogy én szedjem össze a betegeket! Nem vagyok ápolónő.

És büszkén fölszegre turcsi orrát. Olyan élénken és fürgén riposztozott, mintha rugóra járna, s készen lökné ki magából a válaszokat.

– Akkor minek ül itt?! – csaptam rá a furnér válaszfalra, úgyhogy peregni kezdett róla a festék. – Akkor zárja be az ajtót!

– Nem kérdeztem magát! Szemtelen! – robbant ki. Fölugrott,

körülszaladt és megjelent a folyosón. – Kicsoda maga? Ne tanítson engem! Ma felvételisek vagyunk!

Ha nincs az az ordítóan lila szája és ugyanolyan színűre lakkozott körme, egészen csinos lett volna. Még az orra is jól állt neki. Fontoskodva vonogatta a szemöldökét. A köpenyét mélyen kigombolta a meleg miatt, s a kivágást rózsaszínű kendőcske takarta, melybe Komszomol-jelvény volt beletűzve.

– Micsoda?! Ha nem a saját lábán jön, hanem a mentők szedik föl az utcán, akkor simán fölvenné? Ez a szabály?

Gőgösen végigmérte lehetetlen külsőmet, s én is őt. Egészen elfelejtettem, hogy a bakancsomból kilóg a kapcám. Megvetően prüsszentett, majd szigorú arckifejezést öltött, s véget vetett a vitának:

– Igen, *beteg!* Ez a szabály!

S visszament a válaszfal mögé.

Hátam mögül neszt hallottam. Hátranéztem. Társam már itt állt. Mindent hallott és értett. Fél kézzel a falnak támaszkodott, odavonszolta magát a nagy kerti padhoz, amelyet a várakozók számára állítottak be, s jobbjával fölmutatta és meglobogtatta elnyűtt levéltárcáját.

– Itt van… – motyogta elkínzottan –, mutassa meg neki… hadd lássa…

Gyorsan elkaptam és leültettem a padra.

Tehetetlen ujjaival megpróbálta kivenni a tárcából azt az egyetlen igazolást, de nem tudta.

Elvettem tőle a megsárgult, töredezett papírt, melyet a hajtások mentén megragasztottak, nehogy szétessen, és kihajtottam. Lila, gépelt sorokat láttam, melynek betűi hol föl-, hol lecsúsztak a sorból:

VILÁG PROLETÁRJAI, EGYESÜLJETEK!

Igazolás

> Bobrov Ny. K. elvtársnak arról, hogy 1921-ben a Világforradalomról elnevezett, …-i kormányzósági Különleges Rendeltetésű Osztag soraiban a megbújt ellenség számos egyedét terítette le saját kezűleg.
>
> (aláírás)
> komisszár

És egy elmosódó, lila pecsét.

Kezemmel végigsimítottam a mellemen, s halkan megkérdeztem:

– Mi volt az a Különleges Rendeltetésű Osztag?

– Mutassa meg neki is – mondta válasz helyett, s alig bírta nyitva tartani a szemét.

A kezére meredtem, oly kicsi jobb kezére, melyen vastagon kidudorodtak a lilás erek, s az ízületei úgy megdagadtak, hogy nem bírta elővenni tárcájából azt az igazolást. Emlékeztem arra a divatra, ahogy a gyalogost lóhátról ferdén kettéhasították.

Furcsa… Ez a jobb kéz lendületet vett, és egyetlen kardcsapással lemetszette a fejet, a nyakat és az egyik vállat. Most pedig nem bírja megtartani a levéltárcát.

Odamentem a kis ablakhoz, és megint belöktem. Az írnoklány a képregénybe temetkezett, föl se emelte a fejét. A kinyitott lapon egy derék katonát láttam fejjel lefelé, amint kezében pisztollyal leugrik az ablakpárkányról..

Csöndesen letettem eléje a szakadozott igazolást, sarkon fordultam, s egyre simogatva a mellemet az émelygés ellen, a kijárathoz siettem. Mielőbb le kell feküdnöm, s lelógatni a fejem.

– Mit rakosgatja elém ezt a papirost? Vigye innen, beteg! – kiáltott utánam a leányzó az ablakból.

A forradalom veteránja egészen összehúzta magát a padon. Feje, de még mintha a válla is teljesen behúzódott volna a törzsébe. Tehetetlen ujjai széttárva csüngtek le. A gombolatlan kabát lelógott róla. Fölfúvódott, gömbölyű hasa kétoldalt valószínűtlenül ráfolyt a csípőjére.

1960

Szabó Mária fordítása

A KRECSETOVKAI ÁLLOMÁSON TÖRTÉNT

– Halló, a diszpécser?

– No!

– Ki van ott? Djacsihin?

– No!

– Csak semmi no, azt kérdem – Djacsihin vagy nem Djacsihin?

– Tolasd át a tartálykocsikat a hetedikről a hármasra! Gyerünk! Halló, persze hogy Djacsihin.

– Itt a katonai parancsnokság ügyeletes segédtisztje, Zotov hadnagy. Mondja, mit művelnek ott maguk? Miért nem indították még el Lipeckbe azt a szerelvényt? A hatszázhetven… hányasat is, Válja?

– Nyolcasat.

– A hatszázhetvennyolcasat.

– Nincs mivel.

– Hogy értsem – nincs mivel?

– Mozdony nincs, hát úgy. Varnakov? Varnakov, amott áll a hatodikon, négy lapos kocsi, szén van rajtuk, látod? Ugyanoda vontasd át ezeket is!

– Halló, hogyhogy nincs mozdony, mikor én innen az ablakból is la, egyvégtében hatot látok.

– Szerelvény.

– Az meg mi?

– Mozdony-szerelvény lesz. A „temetőből” jöttek. Menekítik hátra – kiürítés.

– No jó, akkor a tolatómozdonyokból kettő is jár itt.

– Hadnagy elvtárs! Három tolatót láttam én magam.

– Itt áll mellettem ennek a szerelvénynek a parancsnoka, ő még ki is igazítja: három tolatómozdonyuk van. Adja az egyiket!

– Ezeket nem adhatom.

– Mi az, hogy nem adhatja? Van fogalma róla, milyen fontos ez a szállítmány? Egyetlen percig nem szabad feltartóztatni, maga pedig…

– Hát fellebbezz!

– …maga pedig már csaknem fél napja tartja itt.

– Ugyan már, fél napja!

– Mi van maguknál – óvoda vagy diszpécseri hivatal? Miért ordibálnak ott a gyerekek?

– Tényleg, sokan összeverődtek. Elvtársak! Hányszor mondjam még, hagyjátok el a termet! Senkit el nem indíthatok. Katonai rakományok is itt vesztegelnek.

– Ezen a szerelvényen mélyhűtött vért küldenek! Kórháznak megy, érti!?

– Hogyne érteném. Varnakov? Kapcsolj le, átmégy a szivattyúházhoz, elvontatod azt a tízet!

– Halló! Ha másfél óra alatt ezt a szerelvényt el nem indítja – jelentést teszek felettes helyre! Ez nem tréfadolog! Felelni fog érte!

– Vaszil Vaszilics! Adja ide a kagylót, majd én…

– Átadom a katonai diszpécsernek.

– Nyikolaj Petrovics? Podsebjakina beszél. Mondd, mi van veletek? Hiszen egy mozdony már elő is volt készítve.

– No tehát, szakaszvezető elvtárs, menjen csak vissza a kísérő kocsiba, és ha negyven perc múlva… Vagyis, mondjuk fél nyolcig el nem indítják magukat – jöjjön, és jelentse!

– Igenis, jövök jelenteni! Engedélyt kérek a távozásra!

– Lelépni!

Az őrparancsnok szabályos gyors mozdulattal megfordult, az első lépésnél lerántotta kezét a sapka mellől, s kiment.

Zotov hadnagy megigazította szemüvegét, amely cseppet sem szigorú arcának olyan szigorú kifejezést kölcsönzött. Ránézett a katonai diszpécserlányra, a vasutas egyenruhát viselő Podsebjakinára, ahogy dúsan göndörödő, lenszőke fürtjeit rázva beszélt a régimódi telefonkészülék régimódi kagylójába – és a lány kis szobájából átment a magáéba. Ez ugyanolyan kicsi volt, és tovább már nem vezetett ajtó.

A vonalparancsnokság szobája az épület sarkán volt, a földszinten, fönt pedig éppen a sarok fölött megrongálódott az esőcsatorna. A vastag sugárban ömlő víz csörgését jól lehetett hallani a falon át, a széllökések el-el térítették a vízsugarat, s hol a baloldali ablaknál zuhogott alá a peronra, hol a jobb oldali előtt a kis vakvágányra. A derült októberi fagyos napok után, amikor reggelenként már dér lepte be az egész állomást, legutóbb nyirkossá vált az idő, tegnaptól kezdve pedig zuhog, ömlik ez a hideg eső szakadatlan, úgyhogy az ember most már azon csodálkozik: honnan is jön az a rengeteg víz?

Az eső egyben rendet is teremtett: egyszeriben megszűnt az értelmetlen tolongás, a civilek állandó nyüzsgése a peronokon és az utakon, ami valósággal feldúlta az állomás rendjét, és akadályozta a munkát. Mind elhúzódtak az eső elől. Nem bujkált már senki négykézláb a kocsik alatt, nem mászkáltak a vagonok hágcsóin, nem lődörögtek a helybeliek főtt burgonyával rakott vödrökkel, sem a teherszerelvények utasai a vonatok között, mint a zsibvásárban, szétrakva vállukon, karjukon a fehérneműt, felsőruhát, kötött holmikat. (Ez a cserebere-vásár nagyon bántotta Zotov hadnagyot. Valahogy úgy volt: megengedni nem szabad, de el tiltani sem lehet – mivel az áttelepülők élelmiszer-ellátmányt nem kaptak.)

Csak a szolgálatban levőket nem kergette fedél alá az eső. Az ablakból látszik a peronon álló őr, a letakart rakomány mellett. Teljesen átázott már a zuhogó esőben, s csak áll, meg sem próbálja

lerázni magáról a vizet. Meg ahogy a harmadik vágányon a tolatómozdony húzza a tartálykocsikat, s a váltóőr viaszosvászon köpenyben, csuklyában, a jelzőzászló nyelével integet neki. A második vágányon álló szerelvény mellett apró termetű, fekete ember, a kocsimester halad, alá-aláhajlik minden kocsinál.

Pedig mindegyre csapkodott ez a ferdén verő eső. A kitartó, hideg szélben paskolta a tehervagonok fedelét, oldalát, a gőzösök „szügyét”, verte-csépelte a kéttucatnyi vagonroncs vörösre égett, girbegurba bordázatait (a faváz leégett róluk valahol a bombázásban, de épségben megmaradt az alvázuk, kerekük, tengelyük, s most vontatják őket távolabb, a hátországba); belepte a pőrekocsikon fedetlenül álló négy hadosztály-ágyút, összemosódott a leszálló alkonyattal, szürkére árnyékolta az elülső szemafor zöld fénykarikáját, és valahol, egy melegedőkocsi füstcsövén a kiröppenő bíborvörös szikracsóvát. Az első peron betonját egészen elöntötte már az üvegszerű buborékokat vető esővíz, nem tudott lefolyni sehova, a sínek a sötétben is csillogtak az esőtől, sőt a pályatest kavicstöltésein is ott reszkettek a le nem szivárgó tócsák.

S mindez teljesen hangtalan. Csak a föld rengett néha tompa morajjal, meg a váltóőrök kürtje hallatszott – a mozdonyok füttyjelzését betiltották már a háború első napjaiban.

Meg persze a lyukas ereszcsatornában dobolt az eső.

A második ablak alatt, az átjáróban, mindjárt a málházóház kerítésénél, kis tölgyfa nőtt. Megtépték-cibálták a szelek, eső áztatta-verte, mégis megőrzött mostanáig néhány sötétzöld levelet, csak ma hullatta el az utolsókat.

De nem volt most idő az álldogálásra, nézelődésre. Le kellett engedni az elsötétítő papírredőnyöket az ablakokon, fölgyújtani a villanyt, s odaülni ismét a munkához. Sok elintéznivaló várt még rá, míg majd este kilenckor megjön a váltás. Zotov azonban nem engedte le a redőnyöket, hanem letette a parancsnoki sapkát, amely pedig szolgálat közben még a szobában sem került le soha a fejéről, levette a szemüvegét, s ujjaival lassan elkezdte törölgetni a szemét. Kifárasztották nagyon a szállítmányok ceruzával írt, rejtjeles számai, ahogy egyik jelentésről a másikra másolgatta. Ám nem is a fáradtság volt a baj, hanem ahogy a vágyakozás környékezte a korai alkonyatokon, s ahogy mardosta.

Nem is annyira a felesége után vágyott, aki ott maradt a messzi Belorussziában, a német megszállás alatt, a még meg nem született gyermekkel. Nem az elpergetett múlt gyötörte, hiszen Zotovnak még nem volt múltja, Nem az elveszített vagyontárgyak után bánkódott, hiszen nem volt semmije, és nem is akarta megszedni magát soha. A háborúnak a szinte már őrületbe kergető, érthetetlen menete, ez nyomasztotta. Annyira, hogy üvölteni tudott volna tőle, tele torokkal.

A Tájékoztatási Hivatal összegező jelentéseiből nem lehet megállapítani, hol a frontvonal: kinek Harkovnál, kinek meg Kalugánál. De a vasutasok jól tudták, hogy például Uzlováján át Tulába már nem indítanak vonatot, s legfeljebb Jelecen keresztül húzhatnak el még esetleg Verhovijig. Hol itt, hol amott törtek át a bombázógépek, egészen a Rjazany-voronyezsi vonalig. Mindenhova ledobtak pár bombát, s így Krecsetovkának is kijutott belőle. Hanem vagy tíz napja két eltévedt német motoros erre keveredett valahonnan. Berobogtak Krecsetovkába, s száguldozás közben lövöldöztek géppisztolyaikból. Az egyiket végül lelőtték, a másik elmenekült, de az állomáson a lövöldözéstől nagy zűrzavar támadt, és a kiürítés esetére a robbantások végrehajtásával megbízott különleges osztag parancsnokának sikerült felrobbantania egyelőre elhelyezett aknával a szivattyúházat. Aztán persze kihívták a szerelővonatot, s most már harmadik napja itt dolgoznak a helyreállításon.

De nem is Krecsetovka volt itt a lényeg, hanem – miért fordul így a háború sora? Nemcsak hogy nem tört ki egész Európában a forradalom, nemhogy mi nem hatolhatunk be oda – az agresszorok minden fondorlata ellenére s kevés véráldozat árán, hanem egyre vissza-vissza: s vajon meddig még? Bármit is csinált Zotov napközben, vagy ahogy este pihenőre tért, gondolni sem tudott másra: vajon meddig még? És amikor nem volt szolgálatban, hanem a szállásán aludt, akkor is mindig felébredt hat órakor a rádió-hangszóró szavára, s várta sóváran, hogy még aznap szétzúgatják a győzelem hírét. A fekete tölcsér azonban reménytelenül továbbra is csak a vjazmai és a volokalamszki visszavonulást hirdette, s valósággal hasogatta a szívét: végül Moszkvát vajon nem adják-e fel? Nem fönnhangon (hangosan kérdezni ilyesmit veszélyes lett volna), de magában is félt Zotov feltenni ilyen kérdést – mégis szüntelenül erre gondolt, s folyton igyekezett nem rágondolni.

Ez a sötétbe vesző, szomorú kérdés azonban még nem az utolsó. Moszkva feladása még nem jelentette volna a bajok tetejét. Moszkvát feladták Napóleonnak is. Ami égette valósággal, hogy – aztán mi lesz? Ha nincs megállás – az Urálig?…

Vászja Zotov árulásnak tartotta még azt is, ha a fejében végigborzongtak ezek a gondolatok, hiszen becsmérlése, gyalázkodó sértegetése volt ez a mindenható és mindentudó Atyának és Tanítómesternek, aki mindenkor ott van a helyén, mindent előre lát, minden intézkedést megtesz, és nem engedi, nem engedi…

Jöttek azonban Moszkvából vasutasok, némelyek szeptember közepén jártak ott, és valami csodamód elképesztő dolgokat meséltek egyes gyárigazgatók szökéséről meg páncélszekrények és áruházak feltöréséről – és a néma kín megint csak markolászni kezdte Zotov hadnagy szívét.

Nemrég idejövet az úton, Zotov két napot töltött parancsnoki tartalékban. Öntevékeny műsoros estet rendeztek egyszer, s az egyik sovány, halvány arcú, borzas hajú hadnagy elszavalta senki által nem ellenőrzött, valóban a szívéből fakadt versét. Vászja eleinte nem is gondolt rá, hogy megjegyezze a verset, aztán mégiscsak belérögződtek a sorok. S most aztán akár Krecsetovka utcáit rója, akár a vonat viszi a vasúti csomópont főparancsnokságára, vagy szekéren zötyög be a megerősített faluszovjetbe, ahol katonai kiképzést tart a suttyó legényeknek, rokkantaknak – úgy ismételgeti, illesztgeti a verssorokat magában, mintha a sajátjai lennének:

Falvak, város – füstös tűz-pokol,
jár bennünk a dühödt gondolat,
hogy mikor?… hogy végre már mikor
verjük vissza támadásukat…

És még valami volt utána:

Hogyha Lenin harca elbukik,
mért éljek egy percig is tovább?

Zotov sem igyekezett a bőrét menteni. Az ő kicsiny élete csak annyiban jelent valamit, amennyiben hasznára válik a Forradalomnak. De bárhogy is kérje magát az első vonalba megfeneklett itt, a vasúti vonalparancsnokságon.

Épségben megmaradni maga-magának semmi értelme. Hogy megmaradjon a feleségének meg az eljövendő gyerek számára – ez sem volt feltétlenül fontos. Ha azonban a németek már eljutottak a Bajkálig, s ő valami csoda folytán még mindig életben maradt – biztosan tudta, átment volna gyalog a Kjahtán, Kínába vagy Indiába, vagy át az óceánon, de akkor is csak azért ment volna el, hogy ott csatlakozzék valami megerősített csapathoz, és fegyverrel térjen majd vissza Oroszországba és Európába.

Így állt Zotov az alkonyatban, a zuhogó esőözön alatt. Kint az ablakon túl neki-nekilódulva nyargalt a szél, s ő meggörnyedve ismételgette egyre a sápadt hadnagy versét.

Minél sűrűbb lett a homály a szobában, annál jobban világított a kályha meggypirosra izzott ajtaja, s az ajtó üvegezett résén sárgás színű, szórt fénynyaláb sütött be a szomszéd szobából, ahol az ügyeletes katonai diszpécser már felgyújtotta a villanyt.

A diszpécserlány, noha nem volt beosztottja a katonai parancsnok ügyeletes segédtisztjének, a munkában mégsem boldogult nélküle. Vele ugyanis nem tudatták sem a szállítmányok tartalmát, sem a rendeltetését, csupán a vagonok számát ismerte. Ezeket a számokat

Froszja néne hozta be neki, a kocsifölíró, aki nagy lábtopogással éppen befelé igyekszik az ajtón.

– Ó, micsoda özönvíz! – panaszolta. – Igazi vízözön! De azért már icipicit mintha csillapodnék.

– A hétszázhatvanötöst át kell még írni, Froszja néni! – szólt oda az öregasszonynak Válja Podsebjakina.

– Jól van na, majd átírom, csak hadd igazítom el a lámpát!

Vékonyka volt az ajtó, és nem is zárt valami szorosan. Zotov hát tisztán kivehette, mit beszélgetnek.

– Szerencse, hogy elintéztem a szenet – kezdte újból Froszja mama. – Most már csöppet se félek, akár krumplin is ellesznek a gyerekek. Hanem, hallod, a Dáska Melentyeváé jórészt benn maradt a földben. Most mehet, turkálhatja a sarat.

– Mondd csak, hideg van? Vagy fagy is már?

Korai tél lesz. Ó, ilyen háborúba keveredtünk, a tetejébe meg a tél is korán jön… Hát ti mennyi krumplit szedtetek ki?

Zotov sóhajtott, aztán hozzáfogott az elsötétítő papírok leengedéséhez. Akkurátusan odalapítgatta a rolókat a keretekhez, hogy a réseken se szűrődjék ki a fény.

Hát ez az, amit ő sehogy sem bírt megérteni, és szinte majd sértésnek érezte. Ez tette magányossá is. Körülötte ezek a munkásemberek mintha ugyanolyan komoran hallgatták volna a híreket, és ugyanolyan fájdalommal széledtek el a hangszóróktól. Zotov azonban jól látta a különbséget: ezeknek itt nem csupán a frontról jövő friss hírek jelentik az életet-lám, kiszedték a krumplit, fejik a teheneket, fűrészelik a fát, bemázolják az ablaküvegeket. És időnként beszélgetnek is ezekről a dolgokról, és sokkal többet törődnek az ilyesmivel, mint azzal, ami a fronton zajlik.

„Ostoba vénasszony! Vett szenet, s azt mondja, hogy most már csöppet se fél. Talán még Guderian tankjaitól sem?”

A málházónál a kis fát rázta a szél, és a szemközti ablakban rezegni kezdett most az egyik üvegszem.

Az utolsó rolót is lebocsátotta a hadnagy, majd felgyújtotta a villanyt. S a csaknem üres, de szépen kitakarított, meleg szoba egyszeriben otthonossá vált, biztonságosabbá. Most már mintha a gondolatok is frissebben mozdulnának.

A szoba legközepén, épp a lámpa alatt állt az ügyeletes tiszt asztala, mögötte, a kályha mellett – a páncélszekrény, az ablaknál – régies tölgyfa dívány. Három támlája is volt az öreg állomási bútornak, amelyen vastag présbetűk mutatták a vasútvonal nevét. Arra való, hogy éjszaka kicsit ledűlhessen rá az ügyeletes, a munka miatt azonban ritkán került rá a sor. Még néhány durván kimunkált szék – ennyi volt a bútorzat. A két ablak közötti falon ott volt Kaganovics vasutas-egyenruhás, színes arcképe. Korábban függött még itt egy

közlekedési térkép is, de a kapitány, az állomásparancsnok, levétette, mert hogy ide, a szobába többen bejárnak, s hátha ellenség rejtőzik köztük, aki odasandítva a térképre, tájékozódhat: melyik út hova, merre?

– Cseréltem harisnyát – dicsekedett az öregasszony a szomszéd szobában –, egy pár selyemharisnyát kaptam öt krumplis lepényért. Lehet, most már a háború végéig se lesz harisnya. Anyádnak mondd meg, ne tátsa a száját, kotyvasszon valamit krumpliból, oszt' hozza ide a melegedőkocsikhoz! A kezéből kapkodják ki. Hanem Grunyka Mosztrjukova, mint a lehelet, valósággal olyan üngöt cserélt tőlük – női hálóing, de valami csodaszép, azt mondja; és hasíték van rajta, hallod-e, olyan helyen… na, hogy csupa nevetség! Betódultak hozzá a házba az asszonyok, megnézték, hogyan próbálja föl – a hasukat fogták! Meg szappant is lehet cserélni tőlük, és egész olcsón. Pedig mostanában a szappan igen mizériás portéka, sehol se kap az ember. Hát mondd meg csak anyádnak, ne várja a sült galambot!

– Én nem is tudom, Froszja néni…

– Mi, teneked nem köll harisnya?

– Harisnya, az kellene nagyon is, de bántana a lelkiismeret… menekültektől…

– Azoktól köll, akik jól megszedték magukat elébb! Végszám viszik a ruhaanyagot, viszik a kész öltő ruhákat, viszik a szappant – úgy fölszerelkeztek, akár a vásárba indultak volna. Jár ott egynéhány nagy pofá-á-á-jú – de párolt tyúkot adjál ám neki, hallod-e, mert máshoz nem fűlik a foga. Talákszik köztük olyan is, az emberek látták, a százasok nagy csomókban összekötve, és tele van velük a bőrönd. Bankot vagy mit raboltak ki. Csakhogy minekünk pénz nem köll, vigyétek tovább!

– Na lásd, a te lakóid is például…

– Eh, ezekkel össze se hasonlítsad őket! Nincs se ruhájuk, se lábbelijük, úgy jöttek el Kijevből, a rajtukvalóban. Miképp jutottak el idáig is csodálkozom rajt'. Polinka most már elhelyezkedett a postán, a fizetése se a legeslegrosszabb, de má mire megy evvel is? Bevezettem az asszonyt a házba, kinyitottam neki a pincét lásd, mondom, itt a krumpli, használd, meg itt van a savanyú káposzta is, a szobáért pedig titőletek én el nem fogadok semmit. A szegényeket én, Valjusa, mindig megsajnálom, hanem a gazdagnak – nincs irgalom!

Két telefon volt Zotov íróasztalán – az egyik vasúti készülék, sárga fadobozban, ugyanolyan régimódi tekerős, mint a katonai diszpécseré odaát, a második pedig tábori telefon, berregős. Ez utóbbi a kapitány szobájával meg az állomási élelmiszerraktár őrszobájával volt összekapcsolva. A raktárnál szolgálatot teljesítő harcosokból került ki a krecsetovkai parancsnokság összes fegyveres ereje. Feladatuk, hogy őrizzék az élelmiszert, mégis rendszeresen befűtötték, kitakarítgatták

az irodákat is. Most is ott állt a kályha előtt egy tele vödör nagy szemű, fényes szén, tartaléknak, rakhatod amennyi jólesik.

A vasúti telefon megcsördült. Zotov már legyűrte magában az alkonyatkor ránehezült pillanatnyi gyengeséget, s virgoncan szaladt, fölkapta a hallgatót, a másik kezével fejébe húzta a sapkát, és kiabálni kezdett válaszul a kagylóba. A távolsági beszélgetéseknél mindig kiabálni szokott a hadnagy, mert néha rosszul lehetett hallani, többnyire azonban csak megszokásból.

Bogoljavlenszkájából csengettek ide, azt akarták megtudni, melyik „útilapu" érkezett meg eddig és még melyik nem. Az „útilapukat" rejtjeles kísérő kimutatásokat, amelyekben az átadó állomás katonai parancsnoksága közli: milyen szállítmányokat hova kell irányítani távírón továbbították. Alig egy órája Zotov személyesen vitt át néhányat a távírósnőnek, és kapott viszont néhányat. A frissen érkezettekből gyorsan meg kellett állapítani: melyik szállítmányt melyikkel rakják egybe, melyik állomásra irányítsák, aztán eligazítást adni az állomás katonai diszpécserének arról, hogy melyik vagont melyikkel kapcsolják össze.

És összeállítani, elküldeni az új kísérőokmányokat, másolatokat készíteni róluk, és berakni az irattárba.

S a kagylót letéve, Zotov azonmód sietősen belehuppant a székbe, rövidlátón ráhajolt az asztalra, és belemélyedt az „útilapuk" vizsgálatába.

De megint zavarták a másik szobában beszélgetők. Most jött be az ajtón, nagy csizmatopogás közepett egy férfi, a szerszámos táskáját ledobta a padlóra. Froszja néne érdeklődött, csendesül-e már az eső? Amaz morgott rá valamit, és nyilván leült.

(Igaz, a törött csatornából már nem ömlött a víz olyan nagy zajjal, de fölerősödött a szél, s neki-nekirontott az ablakoknak.)

– Mit mondasz, hé, öreg?! – kiáltott a jövevényre Válja Podsebjakina.

– Hidegre fordul, mondom, az idő – felelte amaz még mindig öblös, erős hangján.

– Mi az, te hallasz valamit, Gavrila Nyikityics?! – rikkantott meglepetten Froszja mama.

– Hallok, persze – így az öreg –, csak zúg a fülem.

– Akkor hát hogy' is ellenőrzöd a vagonokat, mi, öregapó? H'sze azokat mind végig köll kopogtatnod.

– Szemre is megismerszik az, hol a baj.

– Válja, te nem is tudod talán, idevalósi az öreg, Krecsetovkába. Kordubajlo. A környékbeli állomásokon ahány vagonmester csak van – mind az ő tanítványa. Háború előtt tíz esztendőt már otthon üldögélt a kemencepadkán. Most meg, ládd-e, előjött.

Aztán megint csak megeresztette Froszja néne a kerepelőt. Zotovot

már kezdte bosszantani a sok locsogás, s már épp azon volt, hogy kimegy, s ráijeszt az öregasszonyra, amikor azok ott hárman belefogtak újból megtárgyalni a tegnapi esetet, ami a „bekerítettek” szerelvényével történt.

Az egész históriát a váltótársától hallotta Zotov, aki – ahogy ő maga is – ügyeletes helyettese volt a katonai parancsnoknak. Ugyanaz, akinek tegnap intézkednie kellett az ügyben, minthogy a krecsetovkai állomáson külön állomásparancsnokság nem volt. Tegnap reggel egymás mellé került az állomáson két szerelvény: Scsigrből Otrozskán át harminc vagonban szállították hátrafelé a bekerítésből szabadított katonaságot, és a harminc vagonnyi elgyötört embert öt NKVD-s katona kísérte, akik persze semmit sem tudtak csinálni velük. A velük szemben beérkező s mellettük megálló vonat Rtyiscsevből jött, s liszttel volt megrakva. A lisztet részint leplombált, zárt vagonokban vitték, részint az úgynevezett nyitott teherkocsikon, fedetlenül, zsákokban. A bekerítettek hamar átlátták a helyzetet, megrohamozták a kocsikat, fölmásztak a tetejükbe, késsel kihasítgatták a zsákokat, és folyatták a lisztet csajkákba, a gimnasztyorkákat átszerelték zacskónak, és azokat is megtöltötték. A lisztesvonattal utazó kísérőosztagból ketten őrködtek: egyik az elején, a mozdony felől, a másik a szerelvény végén járt. Az elülső őr, fiatal kis legény még, kiáltott párszor, hogy ne nyúljanak a szállítmányhoz – nem hallgatott rá senki, és a konvoj melegedőkocsijából sem jött segítség. Akkor fölkapta a puskáját a kis legény, lőtt, s ezzel az egy lövésével fejen találta az egyik bekerítettet – szemben a kocsi legtetején.

Zotov hallgatta, hallgatta a beszélgetést nem egészen úgy mondják, ahogy történt, nem értették, miről van szó. Mikor nem bírta tovább, átment, hogy elmagyarázza nekik a dolgot. Ahogy benyitott az ajtón, megállt a küszöbön, közönséges kerek szemüvegén át végigtekintett a beszélgetőkön.

Jobbra, az asztal mögött ült a vékonyka Válja, a kockás papírokon tarkálló kimutatások, grafikonok fülé hajolva.

Az elsötétítő kék papírral ugyancsak befedett ablakok mentén a szokványos pad húzódott, azon ült Froszja néne, egy már nem fiatal, derék asszony; a testalkata erőt mutatott. Szinte férfias alkat volt, mint az orosz asszonyok között sokan, akik megszokták, hogy maguk boldoguljanak a munkában csakúgy, mint odahaza, a házban. Az ügyeleten kapott nedvesen csillogó, szürkészöld viaszosvászon köpeny most meggörbülve ott függött a falon, ő pedig vizes csizmában, agyonmosott, rövid civilkabátban ült, és javítgatta a négyszögű kézilámpából kivett mécsest.

A bejárati ajtóra rózsaszín plakát volt ragasztva, amilyen mindenütt látható Krecsetovkában: „Óvakodj a kiütéses tífusztól!” A kis plakát papírja ugyanolyan beteg-rózsaszín, mint a tífuszos beteg kiütései,

vagy akár a bombázásból hozott vagonok kiégett váza.

Mindjárt az ajtónál – hogy távolabbra ne hordja a nyomait –, kicsit oldalt húzódva, a kályha közelében ült az öreg Kordubajlo, a padlón. Hátát a falnak támasztotta. Mellette hevert a kopott bőrtáska, tele nehéz szerszámokkal. Úgy dobta oda a táskát, nehogy útban legyen valakinek, ugyanígy az ócska, pakuraolajjal átitatott kesztyűjét is. Láthatólag mindjárt leült az öreg, ahogy belépett – le sem rázta a vizet, neki sem vetkőzött: a csizmájáról, köpenyegéről lecsorgó víz egész kis tócsákká folyt össze a padlón. Felhúzott térddel ült, szétvetett lába közt gyújtatlan lámpa állt a padlón, ugyanolyan, mint Froszja mamáé. A köpeny alatt még valami szutykosfekete tengerészköpenyt is viselt az öreg, piszkos, barna övvel átkötve a derekán. A csuklya hátra volt vetve: hajjal még mindig sűrűn benőtt fejébe régi-régi vasutassapkát húzott, jó mélyre. A sapka ellenzője árnyékot vetett a szemére, a lámpafény csupán a kékesszürke, nagy orrát, duzzadt ajkát világította meg. Éppen most nyálazta végig az újságpapírba pödört cigarettát, és rágyújtott. Őszülő, kócos szakállában még volt jócskán fekete szál.

– De mi mást tehetett volna? – fejezte be az előbb mondottakat Válja, s a kis ceruzavéggel megkopogtatta az asztalt. – Ha egyszer szolgálatban volt, őrségen!

– No persze, így van – bólintott rá az öreg, nagy darab izzó mahorkaparazsat ejtve le a lámpa fedelére. – Úgy van az… mindenki akar enni.

– Te kiről beszélsz? – rántotta össze szemöldökét a lány. – Ki az a – mindenki?

– Akár te, meg én – sóhajtott Kordubajlo.

– Micsoda értetlen ember vagy te, öregapó! Talán azt akarod mondani – éheztek? Hiszen megkapják a kincstári porciót, nem? Élelem nélkül szállítják őket, gondolod?

– No persze – helyeselt újból az apóka, s a cigarettájáról megint csak lepottyant egy-egy parázsló darabka, most már a térdére meg a tengerészköpeny szárnyára.

– Vigyázz csak, megégsz, Gavrila Nyikityics! – figyelmeztette Froszja néne.

Az öreg nem rázta le, közömbösen nézte, ahogy a feketéllő vattás nadrág szárán kihuny a mahorkaparázs. Mikor kialudt, kissé megemelte sapkás fejét:

– Hanem, lányok, ti még soha az életben nem ettetek vízbe habart nyers lisztet?

– Miért épp – nyerset? – lepődött meg a kérdése Froszja néne. – Fölhabarom, megkeverem, oszt kisütöm. Kész.

Az öreg erre cuppantott egyet a halvány szélű, duzzadt szájával, majd várt egy kicsit a felelettel – minden szava így, késlekedve jött

elő, mintha mankón bicegnének ki onnan, ahol megszülettek:

– Akkor hát, kedveseim, ti még nem tudjátok, mi az az éhség.

Zotov hadnagy átlépett a küszöbön, s beavatkozott:

– Hallod-e, öregapó, s az micsoda, hogy eskü? – van neked arról fogalmad?

Zotov észrevehetően *ó*-zva ejtette még az a hangokat is.

Az öreg zavart tekintettel nézett föl a hadnagyra. Ő maga nem valami nagynövésű, de a vízzel teliivódott, s valahol agyaggal bekenődött csizmái hatalmasak voltak és nehezek.

– Hogyisne! – mormogta. – Magam is föleskűdtem, ötször.

– És ugyan kinek esküdtél? Miklós cárnak, mi?

Amaz tagadólag rázta a fejét: – Korábbról kezdd.

– Hoogy? Talán még Harmadik Sándornak?

Kordubajlo zavartan cuppantott, s tovább szívta a cigarettáját.

– Nocsak! Mostanság is csak fölesküszik a nép. Van benne különbség?

Az öreg megint lehullajtott a térdére egy darab mahorkahamut.

– És a liszt kié? Nem a népé? – heveskedik Válja, egyre hátra rázogatva a vidáman előkunkorodó haját. – A lisztet kinek vitték? Talán a németeknek, mi?

– Na persze, igazad van – tért ki ismét az öreg a vita elől. – Hanem a fiúk se németek voltak ám, azok megint csak a mi népünk közül valók.

A pödört cigaretta csikkjét összehajtotta a két végével, aztán kioltotta a lámpafödélen.

– De értetlen vagy, öreg! – sértődött meg Zotov. – El tudod gondolni egyáltalán, mi az az állami fegyelem? Mert ha mindenki azt teszi, ami neki tetszik, én is viszem, te is viszed – így talán megnyerhetjük a háborút?

– És hát a zsákokat miért hasogatták ki!? berzenkedett Válja. – Ez miféle dolog, mi? Ez volna a mi népünk?

– Biztos’ be voltak varrva – bökte oda Kordubajlo, és megtörölte kezével az orrát.

– Így elbitangolni azt a lisztet! – hogy szétszóródjék? – le a sárba? – dohogta Froszja mama. – Mennyit fölmetszettek, meg mennyit szétfolyattak ott, hadnagy elvtárs! Mennyi gyereknek elég lett volna bőviben!

– Na, persze – szólt megint a vénség. – Hanem az ilyen esőben, la, a többi is elázik, mind, azokban a nyitott kocsikban.

– Minek is vele szóba állni! – mérgeskedett föl most már Zotov, de inkább önmagára volt dühös, amiért ilyen hiábavaló és amúgy is teljesen világos dologba elegyedett. – Ne zsivajogjatok itt! Zavarjátok a munkát!

Froszja néne közben elkészült a lámpabél tisztogatással,

meggyújtotta a kanócot, s betette a mécsest, vissza a lámpába. Fölkelt, a megcserepesedett, kemény köpenye után nyúlt:

– Nosza, hegyezd ki nekem, Válja, ezt a kis ceruzát! Elmegyek, leírom a hétszázhatvanötöset.

Zotov visszament a szobájába.

Egészében ez a tegnapi história rosszabbul is végződhetett volna. A bekerítettek, mikor látták, mi történt a társukkal, otthagyták a liszteszsákokat, és ordítva rárontottak a gyerekember-őrre. Már kirántották a kezéből a puskát sőt, úgy látszott, ő maga adta át nekik, ellenkezés nélkül –, és elkezdték ütni-verni, egyszeriben talán szétmarcangolták volna ott, ha oda nem ér éppen az ügyeletes tisztes. Úgy tett, mintha letartóztatná a fiút, és elvezette.

Valahányszor bekerítetteket szállítottak, minden parancsnokság azon igyekezett, hogy minél előbb továbbpasszolhassa őket. A múlt éjszaka még egy ilyen szállítmány – a kétszáznegyvenöt-négyszáztizenhármas – érkezett Pavelecből, Zotov fogadta, s mindjárt indította is. A szerelvény mindössze húsz percet állt Krecsetovkában, az emberek aludtak benn, nem szállt le senki. Ezek a bekerítésből kiszabadított katonák, ha sokan vannak együtt – veszedelmes, garázda népség. Nem tartoznak csapathoz, fegyverük nincsen, de bennük van még a tegnapi katonavirtus; ugyanazok a fiúk vannak most itt, akik júliusban valahol a Bobrujszknál álltak, vagy augusztusban Kijevnél, szeptemberben Orjolnál.

Zotov tartott tőlük – ugyanaz az érzés fogta el, ha szemben állt velük, mint amilyennel valószínűleg az a fiatal őr átadta nekik a puskáját, ahelyett, hogy újból lőtt volna. Röstelkedett előttük hátországi kommandánsi beosztása miatt. Irigyelte őket, s szívesen vállalta volna nem éppen kifogástalan viselkedésüket is, csak hogy ő is maga mögött tudjon olyan dolgokat, hogy – csaták, tűzharcok, átkelések.

Vászja Zotov volt iskolatársai, barátai mind jártak már kint a fronton.

S ő – itt rostokol…

De most már annál szívósabban kell dolgoznia! Úgy ellátni a dolgát – nemcsak hogy restancia nélkül adja át váltótársának az ügyeket, hanem még, még továbbiakat is elintézzen! Többet és jobban dolgozni, éppen most, a Forradalom huszonnegyedik évfordulójának ősz be hajló napjaiban. Az esztendő legkedvesebb ünnepe ez, s az időjárás ellenére is mindig vidám, most azonban ez az idei – a szíve szakad meg az embernek, A folyó ügyeken kívül már egy hete húzódott egy másik dolog is, ami Zotov ügyeleti ideje alatt kezdődött: berepülés volt, s a németek itt az állomáson alaposan megszórták bombával az egyik katonai tehervonatot, amely élelmiszert is szállított. Ha teljesen tönkrebombázták volna – ezzel az ügy be is fejeződik. De szerencsére

csak részben pusztult el a szerelvény, jó része megmaradt épségben. Így tehát azt követelték Zotovtól, hogy négy példányban állítsa össze a jegyzőkönyveket: a szállítmányokról, amelyek teljesen használhatatlanná váltak (ezeket le kellett írni a címzett fuvarleveléről és a rakományt kiegészíteni), aztán azokról, amelyekben negyven-nyolcvanszázalékos a kár (ezeknek a felhasználásáról külön kellett dönteni), majd külön a tíz-negyvenszázalékos arányban épségben maradt rakományokról (ezeket igazolással ellátva kellett továbbítani a rendeltetési helyre, esetleg részlegesen kicserélve), végül pedig az épségben maradt rakományról. Nehezítette a dolgot, hogy – bár most már a szétbombázott vonat minden rakománya bekerült a málházókba, raktárakba, de nem ment a dolog máról holnapra, s az állomáson mindig akadnak, nem odavaló elemek, sor kerülhetett lopásra. Emellett a károsodási arány megállapításához szakértőkre volt szükség. (A szakértők részint Micsurinszkból, részint Voronyezsből jöttek.) És persze a raktárakban át- meg átrakni azt a rengeteg ládát, s nem volt hozzá rakodómunkás. Összebombázni valamit, azt a bolond is érti, de tessék, hozd rendbe aztán! Egyébként Zotov maga is szerette a szigorú pontosságot minden dolgában, ezért aztán sokat ellenőrzött már az okmányok közül. Elvesződhet velük ma is, pedig egy héttel ezelőtt még azt hitte, egykettőre túlad rajtuk. De ez is csak folyó ügy. Hanem talált magának Zotov még valamit. Lám, itt van ő, egyetemi végzettségű ember, akinek érzéke van a rendszerezéshez, parancsnoki beosztásban dolgozik, és háthasznos tapasztalatokat gyűjthet. Pontosan látja: milyen hiányosságok vannak a háború kitörésekor érvényben volt mozgósítási rendeletekben. De ugyanígy jól látja a sok fontos és kevésbé fontos módosítást, amelyeket a parancsnokságok bevezethetnének munkájukba. Vajon hát nem egyenesen lelkiismeretbeli kötelessége-e neki, hogy összegyűjtse ezeket a megfigyeléseket, följegyezze őket, átdolgozza, és felterjesztés formájában eljuttassa majd a honvédelmi minisztériumnak? Még ha nem is veszik közvetlen hasznát ennek a munkájának a mostani háborúban, mennyire hasznos lehet azonban majd esetleg a következőben!

No lám, hát ilyen dolgokra is kell időt, energiát szentelnie! (De kár is említeni ezeket az ötleteket a kapitánynak vagy a csomópont parancsnokságán – kinevetnék érte.) Korlátolt népség!

No most, gyerünk, hamar rendbe tenni az „útilapukat”! Zotov összedörzsölte kövér ujjú, párnás kezét, fogta a tintaceruzát, és egybevetve az adatokat a rejtjeles táblázattal, szépen rajzolva teleírt néhány lapot a szállítmányok, a rakományok és a vagonok sokat jelentő s néha egészen apró számaival. Ez a munka olyan pontosságot követelt, mint, mondjuk, fegyveren az irányzék beállítása. A buzgó munkában. Apró redőket vetett a homloka, alsó ajkát

előrebiggyesztette.

Podsebjakina megkocogtatta az ajtó üvegét.

– Bemehetek, Vaszil Vaszilics? – s nem is nagyon várva a választ, belépett. Jelentéseket tartott ő is a kezében.

Tulajdonképpen nem lett volna szabad ide bejönnie Váljának, el lehetett volna intézni az ügyet akár az aj tóból vagy a másik szobában, de minthogy több ízben együtt töltötték már az ügyeletet, Zotov pusztán udvariasságból sem tehette meg, hogy nem engedi be. Ezért csak annyit tett, hogy továbblapozta kicsit a rejtjellistát, s mintegy véletlenül tiszta papírlappal fedte le az előbb leírt számoszlopokat.

– Vaszil Vaszilics, összekevertem itt valamit! Nézze csak, itt van… – másik szék nem volt a közelben, így Válja az asztal szélére hasalva nyújtotta át Zotovnak a ferde sorokkal, egyenetlen számokkal teleírt jelentést. A négyszáznegyvenhatos szerelvényen van egy vagon – az ötvenhét-nyolcszázharmincegyes. Ez hova megy?

– Rögtön megmondom. – Zotov kihúzta a fiókot, gondolkozott egy pillanatig: három iratrendező közül vajon melyiket nézze, kinyitotta (de úgy, hogy a lány bele ne leshessen), s egyből megtalálta: – Ötvenhét-nyolcszázharmincegyes – Pacselmába megy.

– Ühüm – nyugtázta a választ a lány, és odaírta a papírra „Pacs”, de nem ment el: szopogatni kezdte a ceruza végét. Tovább nézegette a jelentést, ugyanúgy hasalva az asztalon.

– Nem lehet elolvasni azt a te „csé” betűdet szólt rá Zotov szemrehányóan –, később majd „vé”-nek olvasod, és elindítod Pavelecbe.

– Igaz! – hagyta rá nyugodtan Válja. – Hanem addig szekál, míg egyszer majd kikap tőlem, Vaszil Vaszilics. Mindig leszid!

S a hajtincsei mögül felnézett a férfi arcába. De azért csak kiigazította a „csé” betűt.

– Aztán van itt még valami máás… – nyújtotta a szót, s megint szájába kapta a ceruza végét.

Dúsan bodorodó, csaknem lenfehér fürtjei a homlokába hulltak, egészen elfüggönyözték a szemét. De nem simította vissza. Szép tisztára mosott volt a lány haja, bizonyára puha is Zotov elképzelte, milyen jó lenne belekócolni ujjaival. – Még egy dolog… Egy pőrekocsi nulla-ötös-egyszáztíz a száma.

– Kicsi vagon?

– Nem kicsi, nagy.

– Akkor aligha annyi.

– Miért?

– Egy számjegy hiányzik.

– Hát most mit csináljak? – Válja oldalt simította a haját. Szempillája ugyanolyan fehér volt, mint a haja.

– Mit csinálnál? Meg kell keresni! És figyelmesebben kell dolgozni,

Válja. A szerelvény ugyanaz?

– Ahá.

Az iratrendezőbe pillantgatva, Zotov egyeztetni kezdte a számokat.

Válja nézte a hadnagyot: nevetségesen szétálló fülét, krumpliorrát. A szeme is halványkék, szürkés árnyalatú, jól látszik a szemüvegen át is. A munkában mindig ilyen „harapós” ez a Vaszil Vaszilics, de azért nem rossz ember. És főleg azért tetszik Váljának, hogy nem szabad szájú, sőt udvarias.

– Eh! – mérgelődött Zotov. – Huszonötöt kellene rád sózni vesszővel! Nem nulla ötös az, hanem kettő darab nulla és ötös. Mi, te bugris!?

– Kettő nulla! – csodálkozott Válja, és odaírt a másik mellé még egy zérust.

– Pedig kijártad a tíz osztályt, nem szégyelled magad?

– Ugyan hagyj a már, Vaszil Vaszilics! Mi köze ehhez a tíz osztálynak? – És – szóval hova küldjem a vagont?

– Kirszanovba.

– Ahá – írta be Válja az állomásnevet.

Még most sem ment el. Ugyanabban a helyzetben, az asztalra hajolva, közel a férfihoz, elmerengett, s játszani kezdett az asztal egyik deszkájából kiálló szálkával: ujjával fölhajlította a szálkát, majd elenged te, s az ismét visszasimult a deszkához. A férfiszem akaratlanul is odasiklott Válja lányos kis keblére, amelyet máskor eltakart a nehéz vasutas zubbony, most azonban, hajoltában, jól látszott.

– Nemsokára vége az ügyeletnek – csusszant ki Válja ajka közül. Frissen feszülő, halovány rózsaszín szája volt a kislánynak.

– Addig, hogy „vége”, jócskán kell még dolgozni! – Zotov elkomorodva terelte el a szemét róla.

– Megint csak visszamegy ahhoz a maga öregasszonyához… hm?

– Hová mennék?

– Senkihez nem jár vendégségbe…

– Épp vendégjárásra való időket élünk!

– És mi jó van magának ott, annál az asszonynál? Még tábori ágya sincs. Ládán alszik.

– Te honnan tudod?

– Tudja más. Mondják.

– Nem olyan időket élünk, Válecska, amikor puha ágyban kényelmeskedhet az ember. Nekem meg éppenséggel nem lehet. Így is szégyen, gyalázat, hogy nem a fronton vagyok.

– Hogy mondhat ilyet? Mintha nem a kötelességét tenné! Mi szégyellni való van ezen? Még hányódhat, ne adj’ isten, eleget a fedezékekben is. Csak életben maradjon… Amíg pedig lehet, élnie kell emberi módon.

Zotov levette a sapkáját, és végigsimított megnyomott homlokán. (Kicsiny volt a fejére a sapka, de hát nagyobb nem akadt a raktárban.)

A jelentés szélére hosszú, hegyes hurkot rajzolt Válja, olyan volt a rajz, mint valami éles, hosszú karom.

– És mondja, miért jött el Avgyejevéktől? Hiszen csak jobb helye volt ott, nem?

Zotov lesütötte a szemét, és fülig vörösödött.

– Eljöttem – és kész!

(Talán csak nem Avgyejevék terjesztették el a faluban?..)

Válja hegyez te, csak hegyezte tovább a karmot.

Hallgattak mindketten.

Válja odasandított a férfi kerek fejére. Ha levenné a szemüveget – egészen olyan lenne a feje, mint valami gyereké; ritkás, szőke haja, kis kunkorodó tincsei itt is, ott is, akár a kérdőjelek.

– És moziba se megy sohase. Biztos érdekes könyvei vannak. Legalább adna belőlük olvasni!

Zotov megrezzent. A szégyenpír még mindig ott égett az arcán.

– Honnan veszed azt, hogy… könyvek?

– Csak gondolom.

– Nincs nekem könyvem, Válja, otthon maradtak.

– Sajnálja, biztos, azért mondja, hogy nincs.

– Nincs, ha mondom. Hogyan hurcolnám magammal? Katonának ott a hátizsák, mást nem engednek.

– Akkor pedig mitőlünk vigyen olvasnivalót!

– Nektek sok van?

– Van egypár a polcon.

– Milyenek?

– Hogy milyenek?.. „A nagyolvasztó”…”Ezüstherceg”… és még van más is.

– Te már mind kiolvastad?

– Egynéhányat olvastam. – Hirtelen mozdulattal fölkapta fejét a lány, tágra nyílt szemmel a férfira tekintett, aztán elfúló lélegzettel mondta: – Vaszil Vaszilics! Költözzék át mihozzánk! Otthon, minálunk a Vovka szobája teljesen szabad – a magáé lesz. A kályha oda is melegít, és a mama fog magának főzni. Mire jó az magának ott, annál az öregasszonynál?

Nézték egymást, mindkettőjüknek talány volt a másik.

Válja úgy látta, megingott a hadnagy, s hogy no, most mindjárt bele fog egyezni. És ugyan miért ne egyezne bele, világ csudájára? A katonák azt mondják mind, hogy ők nem, dehogy nősek, egyedül ő házas. A többi katona, aki itt van a faluban – mind a jobb családokhoz van beszállásolva, ahol jó meleg a szoba, és kapnak ellátást. Szerette volna Válja is, hogy a házban, ahonnan az apa és a fiú háborúba ment, legyen valaki férfiember, akkor váltás után, késő éjszaka, a sötétbe,

sárba merült falun át együtt indulhatnának hazafelé (akár karonfogva!), aztán vidáman asztalhoz ülni, tréfálkozni egy kicsit, elbeszélgetni…

Zotov csaknem ijedten tekintett a lányra, aki, nicsak, nyíltan magához csalogatja, a házukba. Válja alig három évvel volt fiatalabb, és hogy mégis az atyai nevén szólította őt, hogy magázta, az nem a korának szólt, hanem a hadnagyi rangjelzésnek. Zotov rögtön megértette, hogy az ízletes vacsorákkal, amit a száraz kincstári adaggal fölcserélhetne, és a kályha melegével még nincs vége a dolognak. Végigborzolta az izgalom. Legszívesebben most, rögtön beletúrt volna, megcibálta volna Válj a lágyan omló, fehér hajfodrait.

De ezt – semmiképp nem szabad meg tennie.

Megigazította a gallérját, ahol a zöld parolin piros négyzetek díszelegtek. Pedig nem is szorított a gallér. A szemüvegét is megigazgatta.

– Nem, nem megyek én, Válja, sehova. Különben is, vár a munka, mit fecsegünk annyit!

Ezzel fejébe csapta újból a zöld sapkát, amitől a pisze orra, sima, lágy arca egyszeriben szigorú lett, nagyon szigorú.

A lány ránézett még egyszer a szeme sarkából, s elnyújtva a szót ezt mondta:

– Hááát, ahogy akarja, Vaszil Vaszilics! Sóhajtott. Valahogy egészen öreges mozdulattal, nehézkesen feltápászkodott, keze lehanyatlott, s a jelentést maga után vonszolva, kiment a szobából.

A hadnagy tanácstalanul hunyorgott. Lehet, ha újra bejön Válja, és még egyszer határozottan hívja, beleegyezik.

A lány azonban nem jött vissza.

Senkinek meg nem tudta volna mondani Vászja Zotov, miért lakik rosszul fűtött, piszkos kis szobában, egy öregasszonnyal és három unokájával, miért hál kényelmetlen, rövid ládán. A negyvenegyes esztendő kegyetlen férfitülekedései közepette nemegyszer hangosan kinevették, amikor fönnhangon kifej tette, hogy ő szereti a feleségét, s a háború végéig hű marad hozzá, ugyanúgy biztosra veszi, hogy az asszony se fogja őt megcsalni. A jó fiúk, a huncut barátok kórusban röhögtek, de valahogy nagyon durván, s vállát veregetve mondották: csak így tovább! Ettől fogva hangosan senkinek sem mondott ilyesmit. Csak szomorkodott nagyon, különösen, ha fölébredt késő éjszaka, s arra gondolt: vajon, hogy mehet a felesége sora ott messze-messze a német megszállás alatt, szíve alatt a gyerekkel?

Mégis, nem a felesége az, akiért visszautasította most Válját, inkább Polina miatt…

Sőt nem is Polina miatt talán, hanem… Polina fekete, nyírott hajú, kijevi asszonyka, tompa fényű a bőre, ő az, aki Froszja mamánál lakik, és a postán dolgozik. Ide, a postára járt el Vászja, ahogy csak az ideje

engedte, olvasni a frissen érkezett újságokat (kötegszám jöttek, többnapos késéssel). Így előbb hozzájutott az újságokhoz, és mind egyszerre átnézhette, nemcsak egy-kettőt. A posta persze nem olvasóterem, és senkinek sem lett volna kötelessége, hogy odaadja az újságokat, de Polina valahogy rögtön megértette őt, s odahozta neki a pult végébe valamennyi újságot, ahol aztán ő a hidegben álldogálva, elolvasta valamennyit. Ahogy Zotovnak, úgy Polinának sem volt a háború egyszerűen az a megállíthatatlan, nagy kerék, amely érzés nélkül csak forog – benne volt egészen a saját élete is, meg a jövője is teljesen. S hogy ebbe a jövőbe betekinthessen, ugyanúgy nyugtalan kézzel lapozta át ő is ezeket a lapokat, ugyanúgy kereste bennük azt a szemernyi kis valamit, ami megmagyarázhatja neki a háború folyását. Gyakran olvastak egymás mellett, s vetélkedve mutogatták egymásnak a fontosabb híreket. Nekik az újságok helyettesítették a meg nem kapott leveleket. Polina figyelmesen elolvasott minden kis harci epizódot a tudósításokból, találgatva, vajon nincs-e köztük az ő férje is? Zotov tanácsára tompa fényű homlokát ráncolva – még a lövész- meg harckocsi-taktikáról szóló cikkeket is mind elolvasta a *Krasznaja Zvezdá*ból. Ehrenburg cikkeit viszont Vászja – tele izgalommal személyesen olvasta fel az asszonynak. Egyiket másikat el is kérte Polinától, s a soha el nem küldött példányból kivágta, gondosan eltette.

Polinát meg a fiát s az anyját úgy megszerette Zotov, ahogy csak bajban tudnak az emberek szeretni valakit. A kisfiúnak mindig vitt egy-egy kis cukrot a saját kincstári adagjából. De együtt lapozgatván az újságokat, soha egy ujjal nem merte volna megérinteni az asszony fehér kezét – és nem Polina férje, nem is a saját felesége miatt, hanem a szent, nagy keserűség miatt, amely közös volt bennük.

Polina a hadnagy számára egész Krecsetovkában, sőt nem is csak itt, hanem a frontvonal egész innenső felén, a legkedvesebb ember lett. A lelkiismeret szeme volt ő, a hűség szeme, és hát hogyan is tudott volna Zotov beköltözni Váljáékhoz? Mit gondolt volna akkor róla Polina?

De Polina nélkül, igen Polina nélkül sem tudott volna most ő gondtalanul valami asszonyfélével szórakozni, amikor összeomlás fenyegeti mindazt, amit szeretett.

Hasonlóképp kínos lett volna a hadnagynak beismernie Válja és ügyeletestársa előtt, hogy bizony szokott ő esténként olvasgatni, és van egy könyv – valamelyik könyvtárból hozta –, amelyet az idei esztendő őrülete s forgatagában is mindenüvé magával hurcolt a hátizsákjában.

Ez a kék táblás, vastag könyv – *A tőke* első kötete volt, a harmincas évek vörösessárga, érdes papírján nyomva.

Egyetemista korában öt éven át mindig arról ábrándozott, hogy

elolvassa ezt a tisztelet övezte, nagybecsű könyvet, többször is kikérte az egyetemi könyvtárból, megpróbálta kijegyzetelni, ott tartotta magánál fél éven, egy esztendőn át, csak sehogy nem jutott rá idő – megette a sok gyűlésezés, a társadalmi munka, meg a vizsgák. S a júniusi összefoglalók idején – anélkül, hogy egyetlen oldalt végig kijegyzetelt volna – visszaadta a könyvtárnak. Sőt amikor áttértek a politikai gazdaságtanra, és hát legfőbb ideje lett volna, hogy elolvassák *A tőké*t – az előadó nem tanácsolta: „Elvesznek benne!", ajánlotta, hogy az előadások vázlatain kívül inkább vegyék át még Lapidusz tankönyvét. És valóban, alig-alig győzték idővel ezt is.

S most íme, negyvenegy őszén, a nagy tűzvész fényénél Vászja Zotov itt, ebben a lyukban, módot talált arra, hogy *A tőké*t olvassa. Ezt csinálta mindig, amikor egy kis szabad ideje volt: nem kellett szolgálatba mennie vagy előadni az általános katonai kiképzésen, és nem hívták be a kerületi pártbizottságba. Avgyejevék házában, a filodendronokkal, aloékkal zsúfolt szobában odaült a rozoga asztalka mellé, és a petróleumlámpa fényénél (a falu valamennyi házának nem volt elegendő a dízelmotor kapacitása) kezével kisimítgatta a durva papírt, s olvasott: első ízben – csupán az érdeklődés lendületében, másodszor – figyelmesebben, harmadszor pedig – hogy kijegyzeteljen és agyába véssen mindent, mindent véglegesen. És minél szomorúbb hírek érkeztek a frontról, annál csökönyösebben mélyedt el a vastag, kék könyvbe. Valahogy úgy értelmezte Vászja a dolgot, hogy mikor megtanulja végig, ha csupán az első kötetet is, és hibátlanul megőrzi emlékezetében ettől ő legyőzhetetlen lesz, sérthetetlen, s nem árthat már neki semmiféle méreg, bármilyen ideológiai harcba bocsátkozzék.

De nem sok ilyen estéje, átolvasott órája akadt Zotovnak, s még alig néhány oldalt jegyzetelt a könyvből, amikor beavatkozott Antonyina Ivanovna.

Az asszony ugyancsak Avgyejevéknél lakott, Liszkiből jött, s Krecsetovkába érkezve átvette a helyi étterem vezetését. Jó gyakorlati érzéke volt, s olyan tekintélyre tett szert hamarosan, hogy nála az étteremben nem nagyon lehetett hangoskodni. Ebben az ő éttermében, mint Zotov később megtudta, egy rubelért kidugtak az ablakon egy cserépköcsögöt valami zsírtalan, forró, szürke lével, amelyben néhány szál makaróni úszkált. S aki nem akarta mindezt a köcsögből kihörpölni, külön még egy rubel letétet adott a fakanálért. Maga Antonyina Ivanovna esténként ráparancsolt Avgyejevékre, tegyék föl neki melegedni a szamovárt. Kihozott a gazdáék asztalára kenyeret, vajat. Mindössze huszonöt éves volt, termetes, telt, fehér húsú asszonynak látszott. A hadnagyot mindig szívélyesen üdvözölte. Zotov szórakozottan köszöngetett vissza, és sokáig összetévesztette a háziasszony odajárogató rokonával. Könyve fölé görnyedve, nem vette észre, nem hallotta, ahogy Antonyina Ivanovna – ugyancsak későn

érkezve haza a munkából – egyre csak ott jár kel mellette, át a nagy szobán, de a maga szobájába, majd meg vissza a gazdáékhoz, s újból be a magáéba. Egyszer aztán odalépett hozzá a nő, s megkérdezte: „Mondja, mit olvas maga folyvást, hadnagy elvtárs?” Zotov a füzettel eltakarta a könyvet, s kitérőleg válaszolt. Egy más alkalommal pedig azt kérdezte: „Mit gondol, nem lesz baj abból, ha éjszakára nem zárom be a szobám ajtaját?” A hadnagy azt felelte: „Ne féljen! Itt vagyok a közelben, s fegyver van nálam.” És utána néhány napra, ahogy a könyv fölé hajolva ül, észreveszi Zotov, hogy a nő abbahagyta az ide-odajárkálást, de a szobából nem ment ki. Körülnéz, s – szinte sóbálvánnyá vált a meglepetéstől: nem messzire, itt az ő szobájában, a díványon ágyazott meg magának a nő, s már fekszik is, a párnán szétbontva a haját, meztelen válla kilátszott a takaró alól. A hadnagy rámeresztette a szemét, nem tudta, mitévő legyen. „Nem zavarom?” – kérdezte az asszony gúnyos hangsúllyal. Vászja agya elsötétült, fölkelt ültéből, s nagyot lépve, elindult az asszony felé. De az a lopott kihízottság, jóltápláltság, ami áradt az asszonyból, már nem vonzotta, sőt taszította.

Szólni sem tudott hozzá, torkát a gyűlölet fojtogatta. Elfordult, becsapta a könyvet, s volt még ereje s ideje arra, hogy bedugja a tarisznyába, majd odaugrott a falhoz, ahol a köpenye függött a szegen, meg a sapkája, útjában fölragadta a derékszíját a rácsatolt pisztollyal együtt-s úgy, kezében tartva a szíjat, rohant a kijáratnak.

Kilépett a vaksötétbe, ahova az elsötétített ablakokból meg a felhős égről szikrányi kis fény se hatolt, ahol azonban, ahogy ma is, metsző, hideg őszi szél csapkodta az esőt. Bele-belebotolva a tócsákba, a gödrökbe, a sárba, Vászja átkecmergett az állomási oldalra, sokáig észre sem vette, hogy a derékszíjat a pisztollyal még mindig a kezében tartja. A sértés, a tehetetlen harag úgy égette ott a fekete zuhatagban, hogy csaknem elsírta magát.

Attól fogva nem volt maradása Avgyejevéknél: igaz, Antonyina Ivanovna többet nem is köszönt, de be-behozott a szobájába egy széles pofájú, civil kurafit, aki persze – a kor szellemének megfelelően – csizmát és matrózköpenyt viselt. Zotov megpróbált újra csak elmélyedni a szokott esti foglalkozásába, ám az asszony szándékosan tárva hagyta az ajtaját, hogy aztán hallania kelljen, amint azok bent hancúroznak, s ahogy a nő visongat, nyögdécsel.

Akkor a hadnagy áthurcolkodott a félig süket öregasszonyhoz. Csak egy ládát talált ott az egyetlen közös szobában, azon vetettek neki fekhelyet.

S lám csak, a pletyka szétfutott Krecsetovkában. Lehet, hogy Polina fülébe is eljutott? Micsoda szégyen!…

*

Ezek a gondolatok kicsit kihozták Zotovot a sodrából. Ismét fölragadta hát a tintaceruzát, s erőt véve magán, nekilátott, hogy a kísérő okmányokra összpontosítsa a figyelmét. Megint kezdte szétírni a szállítmányokat, rakományok számadatait, szabályos, kerekded vonásokkal, újabb és újabb okmányokat készített, mindegyiket két példányban. Be is fejezte volna talán a munkát, ha közben valami zavar nem támad a Kamisinből érkezett nagy szállítmánnyal – mit hova kapcsoljanak át? Ez ügyben csak a parancsnok maga dönthetett. Zotov megnyomta egyszer a tábori telefon berregtető gombját, fölemelte a kagylót, belehallgatott. Aztán még egyszer berrentett, most már hosszabban. Majd még egy hosszút. A kapitány nem felelt. Úgy látszik, nincs az irodájában. Talán otthon van, vacsora után lévén, pihen egyet. Pedig az ügyeletesek váltása előtt okvetlen bejön – meghallgatja a jelentést.

Az ajtón túl a diszpécserlány néha felcsengette az állomásdiszpécsert. Froszja néne bejött, aztán elment ismét. Kisvártatva négy csizmás láb súlyos léptei hallatszottak. Megkopogtatták az ajtót, kinyitották kicsit, s csengő hangon beszólt valaki:

– Engedélyt kérek a belépésre!

S azon nyomban, ki sem várva a választ, beléptek. Az első – öles termetű, hajlékony derekú legény, afféle „gránátosi alak”, a hidegtől pirosló arccal, a szoba közepéig lépdelt, sarkát összecsapva jelentette:

– Gajdukov szakaszvezető, a kilencvenötötszázötös szerelvény őrparancsnoka, jelentkezem. A szerelvény, harmincnyolc pullmankocsi, minden rendben, indításra kész!

Vadonatúj téli sapkát viselt, hátul felvágott, parancsnoki szabású, hosszú, elegáns köpenyt, derekán széles bőr derékszíj, csillagos csattal. Parádés csizmája fényesre subickolva.

A másik mögüle lépett ki könnyedén, aprón topogva, hogy az ajtó közelében maradhasson – tömzsi, széles vállú katona, az arca sötétbarnára cserzett. Kelletlen-formán emelte kezét tisztelgésre a Bugyonnij-sapka lelógó s alul össze nem gombolt hosszú füle mellé, jelentés helyett csöndesen mondta:

– Digin tizedes, a hetvenegy-hatszázhuszonnyolcas szerelvény őrparancsnoka. A szerelvény négy, tizenhat tonnás vagon. – A keskeny vászonövvel átkötött, szétfoszlott legénységi köpeny egyik szárnya valahogy félrecsúszott, félig már szétfoszlott, bizonyára a sok kocsizástól. Szurkosvászon csizmáján a torokráncok már erősen kopottak. Digin tizedes bozontos szemöldökkel átszelt arca, előreugró álla egészen Cskálovét, de mégsem a vakmerő ifjú Cskálovra emlékeztetett, aki nemrégen halt meg, hanem mintha öreg, megtört ember lett volna már.

– Jól van! Nagyon örülök! Nagyon örülök! szólt Zotov, és fölállt.

Sem a rangjánál fogva, sem pedig a munkája jellegéből adódóan nem volt köteles felállva fogadni a hozzá belépő tiszthelyetteseket. De tényleg örült minden érkezőnek, s igyekezett mindenben a kedvükben járni. Saját beosztottja nem volt a parancsnok segédtisztjének, így tehát ezek az öt percre vagy két napra érkezők voltak az egyedüliek, akikre Zotov kiterjeszthette parancsnoki gondoskodását meg a rendelkezéseit.

– Tudom, tudom. A kísérő okmányok már megjöttek. – Meglelte az asztalon, most felemelte és belepillantott. – Itt vannak, itt vannak… a kilencvenöt-ötszázötös meg a hetvenegy-hatszázhuszonnyolcas… – És jóakaratot sugárzó tekintetét a tiszthelyettesekre emelte.

A két katona köpenye, sapkája alig egy kicsit volt nedves, néhány esőcsepp látszott csak rajtuk. – Hogyhogy maguk nem áztak meg? Elállt az eső?

– Épp átváltóban van – rázta meg fejét mosolyogva a daliás Gajdukov, aki bár nem „vigyázzállásban”, de valahogy kihúzott derékkal állt ott. – Északi szél fúj, s nagyon nekifohászkodott!

Tizenkilenc éves lehetett a legény, de a férfiasságnak azzal a korai hamvasságával, amellyel a frontszolgálat patinázta be rokonszenves arcát, ahogy a napsütés lebarnítja az embert.

(A tiszthelyettes arcának ez a „frontszíne” volt hát az, ami felállította Zotov hadnagyot az asztal mellől.)

Hanem dolga nemigen volt ezekkel a parancsnokhelyettes ügyeletes tisztnek. Végre is csak nem kezdhet el velük beszélgetni a szállítmányok tartalmáról, hiszen leplombált, zárt vagonokban, leszegezett ládákban is vihették a rakományt, anélkül, hogy tudnák, mit visznek.

A két tiszthelyettesnek azonban annál több elintéznivalója volt az útba eső állomás parancsnokával.

És tekintetükkel szinte rátapadtak a hadnagy arcára – az egyik vidáman, a másik mogorván.

Gajdukovnak ki kellett tudakolnia, hogy nem valami akadékoskodó hátországi patkány-e ez a parancsnok? Nem türőzködik-e neki most mindjárt, hogy átnézze az ő szerelvényét meg a rakományt?

A rakomány miatt egyébként cseppet sem izgult. Nemcsak hogy őrizte, de szerette is a szállítmányát: néhány száz gyönyörű lovat kísért, „akiket” valamelyik előrelátó gazdasági tiszt vagoníroztatott be, gondoskodván egyúttal bőséges mennyiségű préselt szénáról és zabról is ugyanazon a szerelvényen, hogy ne szoruljanak az úton kiegészítésre. Gajdukov maga falun nevelkedett, kicsiny korától fogva nagyon szerette a lovakat, s most úgy ment közéjük, akár a barátai közé; nem kötelességből, hanem kedvét töltve segített az ügyeletes katonáknak itatni, etetni, és felügyelni rájuk. Mikor ki-kinyitotta az ajtót, s a függő drótkötélhágcsón föllépett a vagonba hozzájuk,

kezében a „denevér” zseblámpával, a kocsi tizenhat „főnyi” rakománya – a sárga szőrű, a pej, a fekete meg a deres – mind feléje fordította vigyázkodó, hosszúkás, okos pofáját, egyik-másik a szomszédja hátán is átvette fejét, s néztek rebbenéstelen, nagy, szomorú szemükkel, olyan figyelemmel hegyezték fülüket, mintha nemcsak szénát kérnének tőle, hanem hogy meséljen nekik erről a zörgő, rohangáló skatulyáról, meg hogy miért viszik őket és hova?! És Gajdukov körüljárta őket, befurakodván meleg faruk közt, barátságosan meghúzkodta üstöküket, s ha nem volt a közelben valamelyik legény, megsimogatta bársonyos orrcimpáikat, beszélgetett hozzájuk. Ezeknek a lovaknak nehezebb volt kimenniük a frontra, mint az embereknek; nekik ez a front úgy kellett, mint valamiféle ötödik láb.

Amiért Gajdukov szurkolt (bár úgy látszik, belevaló fiú ez a parancsnok is, s nincs ok tartani tőle), nehogy benézzen majd a konvoj melegedőkocsijába. A kísérő legénység nagyrészt újoncokból állt, ő maga azonban megjárta már az első vonalat, júliusban megsebesült a Dnyepernél, két hónapot feküdt kórházban, közben már dolgozgatott is a raktárban, s most, lám, újból irány a front! Így aztán jól értette Gajdukov a szabályzatot, de azt is, hogyan lehet s hogyan kell kibújni alóla. A húsz fiatal legény csak úgy „egyúttal” kíséri a lovakat, s ha majd leadják őket, csatlakozniuk kell a hadosztályhoz. Úgy lehet, néhány nap múlva már ezek az új köpenyek, csizmák ott áznak majd a fedezékek agyagján, vagy éppen kis földgöbörcsök, vakondtúrások mögött hasalnak bennük a kiskatonák, lehúzva fejüket a nyakukba hulló német aknák elől – az elmúlt nyáron Gajdukovnak leginkább a német aknavetőkkel gyűlt meg a baja. Ezeket az utolsó napokat tehát most szerették volna jó melegben, együtt és vidáman eltölteni. A tágas, nagy kocsiban két vaskályhát fűtöttek állandóan a más vonatokról szerzett brikettel. Ezt a szerelvényt mindenütt gyorsan továbbengedték, sehol sem kellett vesztegelniük, itt-ott azonban, naponta egyszer, megitathatták a lovakat. Háromnaponként vételeztek is az ellátmányból, s ha a vonat sokáig röpítette őket, erre fanyalodtak. Noha az előírás szigorúan tiltotta, hogy polgári személyeket engedjenek az őrség kocsijába, maga Gajdukov meg a helyettese, aki sokat tanult szemfüles parancsnokától, nem bírta nézni a pályatesten dermedező vagy a vonatok mellett kétségbeesetten szaladgáló embereket. Szó sem volt róla persze, hogy mindenkit föleresztettek volna, aki csak kéredzkedett, dehogy! Csak hát nem mindenkit utasítottak vissza. A ravasz képű inspektort egy liter kisüsti pálinkáért vették föl, s még egy vörös vénembert egy tábla szalonnáért. Voltak, akiket csak úgy, semmi nélkül is pártfogásba vettek persze, különös buzgalommal engedték föl a kocsijukba azonban – hiába no, megesett rajtuk a szívük, s még segítő kezük is

lenyúlt értük – a fiatal menyecskéket, lányokat, akik ugyancsak egyremásra utazgattak valahova valamiért. Most ott a jó meleg kocsit betölti a zsivajgás, a vörös öregember hadar valamit az első világháborúról, hogy bizony kis híja, megkapta akkor a György-keresztet; a lányok közül csak egy a „nenyúljhozzám”, az gubbaszt ott, ugyancsak a kályha mellett, mint valami fölberzenkedett bagoly. A többi a nagy melegben már rég levetette a télikabátot, a lélekmelegítőt, sőt a kis kötött kabátkát is. Az egyiken nem maradt más, csak valami piros sulykoló-mellény, s maga is pirosra gyúlva mossa a fiúk ingét, a segítő legényt pedig, aki facsarja a ruhát, meg-megcsapja a ruhafurkókkal, ha már nagyon a közelébe férkőzik. Ketten kotyvasztanak a kiskatonáknak, s a száraz komiszporciót megpótolgatják egy kis házi olvasztott zsírral. Még egy menyecske üldögél, foltoz, varrogat – kinek mije elszakadt az úton. Most majd elindulnak erről az állomásról – megvacsoráznak, ülnek egy darabig a tűznél, nótáznak, a teljes gőzzel rohanó vonat hetyke kattogásától kísérve, aztán pedig – nem nagyon válogatva, ki soros éppen az alvásra (az itatónál mindenjószág egyformán pilledt) – ki-ki bebújik a gyalulatlan deszkából tákolt priccsekre, ringatózva aludni. S ahogy a tegnapi, úgy a mai menyecskék között is – akik pedig nemrég kísérték ki a frontra induló férjüket – meg a lányok között is akad, aki itt sem bírja ki, a lámpafénytől védett, árnyékos zugban, s befekszik a fiúkkal, összeölelkezve.

De hát hogyne sajnálnák meg a kiskatonákat, mikor szegények úgyis az első vonalba mennek! Úgy lehet, ezek lesznek életük utolsó szép napjai…

Gajdukovnak most csupán annyi a kívánsága, hogy a hadnagy engedje őket tovább, minél gyorsabban. Meg még hogy kitudakolja tőle valahogy a menetirányt: az utasok miatt, hogy hol tegyék majd le őket, saját maguk miatt: vajon melyik tájon fogják őket újból bevetni?

S valamelyiküknek nem vezet-e az útja éppen a szülőfaluja mellett?

– Nna, jó! – szólt a hadnagy, az „útilapukat” nézdegélve. – Maguk nem együtt jöttek? A maga szerelvényét nemrég kapcsolták rá?

– Egy pár állomással följebb.

Szemüvegét a papírokra meresztve, Zotov előrecsücsörítette a száját.

– És minek hozták magát errefelé? – fordult az öreg „Cskálov”-hoz. – Penzában voltak?

– Voltunk – válaszolt amaz rekedten.

– Akkor hát mi az ördögöt zavarják magukat Rjazsszkon keresztül? Nem értem! Ej, ej, a tökfejűek!

– Most majd együtt megyünk? – vetette oda a kérdést Gajdukov.

(Idejövet megtudta Digintől, őt hova irányították, most így akarja kitudakolni a magáét.) – Grjaziig együtt.

– S aztán?

– Az hadititok – mulatságos módon, csücsörített szájjal ejtette Zotov a szavakat, s megrázva fejét, szemüvegén át, alulról fölhunyorított a szálas, nagy szakaszvezetőre.

– Mégis na! Kasztornaján átmegyünk, nem?… – faggatózott tovább Gajdukov, közelebb hajolva a hadnagyhoz.

– Majd ott meglátja – Zotov szigorúan akart válaszolni, de a szája mégis mosolyra húzódott egy kicsit, s Gajdukov ebből megtudta, hogy Kasztornaja beleesik az útvonalába.

– Most este mindjárt megyünk is tovább?

– Igen. Magukat nem szabad tartóztatni.

– Én… nem tudok tovább menni – szólt Digin komoran, ellenségesen, fogát csikorgatva. – Maga – személy szerint maga? Beteg?

– Az egész őrkíséret nem tud így továbbmenni.

– Hogyan? Nem értem, mit akar. Miért nem tudnak?

– Mert hogy nem vagyunk kutyák!! – robbant ki Diginből a válasz, a két szemgolyója dühösen guvadt elő gödréből.

– Miféle beszéd ez?! – komorodott el Zotov, és kihúzta magát. – Nocsak, lassan a testtel, tizedes!

Most látta meg, hogy Digin köpenyén, a váll-lapok egyikén volt csak beerősítve a rangjelző háromszög a paszományra, a másik üres volt, a helyén háromszögletű folt, s a közepén jól látszott a lyuk. Bugyonnij-sapkájának két füle úgy lógott, mint egy-egy lapulevél, le a mellére.

Digin dühös pillantást vetett a hadnagyra a szemöldöke alól:

– Azért, mert mi már… – berekedt hangon hörögte ki –, már a tizenegyedik napja éhezünk…

– Hoogy?! – hökkent meg Zotov; a hirtelen fejmozdulattól a szemüveg egyik szára lecsúszott a füléről. Megfogta, s visszatette. – Ez hogyan történhetett?

– Csak úgy. Megtörténhet… Egész egyszerű.

– De hát nincs maguknak ellátmányuk?

– A papírt együk meg, vagy mi?

– Mégis, hogy bírták ki élve?

– Kibírtuk.

Hogy bírták ki élve! Az okulárés kis tisztecske értelmetlen, gyerekes kérdése végleg földühösítette Digint, s már el volt rá készülve, hogy itt, a krecsetovkai állomáson sem kap segítséget. Hogy bírták ki élve! Nem ő maga, hanem az éhség, az ugrasztotta úgy előre az állkapcsát, s szinte vágó, súlyos farkastekintettel nézte a halovány kis parancsnokhelyettest itt, a tiszta, fűtött irodában. Hét nappal ezelőtt az egyik állomáson sikerült szerezniük egy kis cukorrépát. Két zsákot raktak meg egyenest a halomból, ahogy oda volt döntve – s egész

héten egyedül ezt a répát párolgatták a csajkájukban, párolták és ették. Később már a belük fordult ki ettől a répától, nem vette be a gyomruk. Az utolsó előtti éjszaka, amikor Alekszandro-Nyevszkijnél álltak, végignézett Digin az elbágyadt emberein – tartalékosok voltak, s mindnyájan öregebbek, mint ő, pedig már ő sem fiatal-, elszánta magát, és fölállt. A vagonok alatt szél süvöltözött, befütyült a réseken. Csillapítani kell az éhséget, ha csak egy kevéskét is. Kapta magát – elment a sötétbe. Vagy másfél óra múlva tért vissza, és három vekni kenyeret dobott a priccsre. A közelben ülő katona megkövülten nézte: – Méghozzá… fehér az egyik! – Na és? – nézte meg Digin maga is jobban. – Észre se vettem. – Mindezekről beszélni most a parancsnoknak – semmi értelme. Hogy bírták ki élve!… Tíz napig úgy vitte négyüket a vonat, át a hazai tájakon, mintha körös-körül pusztaság volna. A rakományuk – húszezer utászlapát, még rajtuk a gyári máz. Ezeket a lapátokat – Digin már a kiindulástól kezdve tudta – Gorkijból Tbiliszibe viszik. Úgy látszott azonban, minden más rakomány sürgősebb volt ennél az átkozottul hideg, a mázába fagyott sok szerszámnál. Most már a harmadik hetet is megkezdték, s az útnak még a felére sem értek. A legeslegutolsó diszpécserlány vagy egyáltalán, aki csak nem röstellt vele vesződni, lekapcsolta az ő négy kocsijukat a szerelvényről, s félrelökette akármelyik eldugott kis állomásra. Az útiellátmányukra Gorkijban háromnapi élelmet kaptak, aztán négy napra valót még Szaranszkban – s attól kezdve sehol sem találtak nyitva egyetlen elosztóhelyet sem. De még ezt is elviselték volna valahogy, és még öt napig koplaltak volna akár, ha tudják, hogy majd mind a tizenöt napi járandóságot megkapják. A has attól üvöltött, s nyögött a lélek, hogy az elosztóhelyeken mindenütt az a törvény: az elmúlt napokra semmit ki nem adnak. Ami elmúlt – fátyolt rája!

– De miért nem adták ki maguknak az ellátmányt? – tudakolta a hadnagy.

– És maga kiadja? – lökte előre az állát Digin.

Még az úton ki-kiugrott a kocsiból – megtudakolta egy elfelé utazó katonától, hogy ezen az állomáson van élelmiszer-elosztó. De besötétedett már, s a rendelet szerint ilyenkor már senkinek semmi keresnivalója a kiosztóablaknál.

Gajdukov szakaszvezető nem állingált már vidoran a parancsnok előtt, hanem Digin felé fordult. Kinyújtott kézzel megveregette társa vállát:

– Pajtáás! Hát miért nem szóltál nekem?! Majd csúsztatunk mi át rögtön valamit!

Digin nem ingott meg a vállveregetéstől, nem fordult vissza, azonmód, szinte halálra váltan nézett a hadnagyra. Magát utálta, amiért olyan mamlasz vezetője volt az öregfiúknak – a tizenegy napon

át nem kértek ennivalót sem civilektől, sem katonáktól: tudták, hogy ilyen időkben nincs felesleges falat sehol. S az ő félrelökött melegedőkocsijukba senki sem kéredzkedett fel útitársnak. De elfogyott már a dohányuk is. Mivel pedig az egész kocsi tele volt réssel, hasadékkal, a négy ablak közül hármat beszegeztek vékony deszkával, így aztán nappal is sötétben voltak. És most már mindenre csak legyintettek, nem csináltak mást, csak fűtöttek, ahogy bírtak. S a hosszú várakozások alatt – egy napig, két napig is – ültek a sötét kályha körül, főzögették a répát a csajkákban, meg-megpróbálták késükkel puhul-e, s hallgattak.

Gajdukov hetyke mozdulattal vigyázzba vágta magát.

– Engedélyt kérek a távozásra, hadnagy elvtárs!

– Távozhat, végeztem!

A szakaszvezető futásnak eredt. Mindjárt ellátják bőkezűen az öreg katonákat kölessel, dohánnyal. Az a sírós öregasszony, akitől semmit nem kértek az utazásért – nosza, adjon most a fiúknak, ne sajnálja! És az inspektor bőröndjét is megkopogtatják egy kicsit, nem mondhat nemet.

– Há-át, hétre jár az idő – fontolgatta a helyzetet a hadnagy. – Az elosztónk már zárva van.

– Ezek mindig is zárva szoktak lenni… Csak tíztől délután ötig tartanak nyitva… Penzában benn álltam már a sorban, egyszer csak kiabálják – indul a szerelvény. Morsanszkon éjjel jöttünk által. Rjazsszkon szintén éjjel.

– Várjon, várjon! – sürgött a hadnagy. – Én ezt a dolgot nem hagyom ennyiben! Lássuk csak!

Ezzel felvette a tábori telefon hallgatóját, s hosszan megnyomta a berregtető gombot.

Nem jelentkezett senki. Akkor hármas jelzést adott. Nem jelentkeztek.

– Ördögbe is! – És ismét háromszor megnyomta. – Guszkov, te vagy?

– Én, hadnagy elvtárs!

– Miért nincs ott egy katona a telefon mellett?

– Az előbb lépett ki. Szereztem aludttejet. Akarja – viszek belőle, hadnagy elvtárs.

– Hülyeség, semmi se kell!

(Nem Digin miatt mondta ezt így. Egyszer s mindenkorra meg tiltotta Guszkovnak, hogy valamit is hozzon neki. Elvből. És még azért is, hogy a hivatalos viszony tiszta maradjon köztük, másképp odajuthat vele az ember, hogy a szolgálatát sem látja majd el. Sőt. Zotov már jelentette a kapitánynak is, hogy Guszkov fecsegő.)

– Guszkov! Figyelj ide, van itt egy ügy. Érkezett egy konvoj, négy ember, már tizenegyedik napja nem kaptak semmi ellátmányt.

Guszkov füttyentett a telefonba. – Miféle szájtáti társaság!

– Így fordult a dolog. Segítenünk kell! Ide figyelj. Elő kell kerítsük valamiképp Csicsisevet és Szamorukovot, adják ki nekik az ellátmányra, ami jár.

– Nem megy az úgy, hol lehet azokat most megtalálni?!

– Hol! A lakásukon.

– Sárfészek, borzasztó. Térdig jár benn az ember, és olyan sötét van, hogy…

– Csicsisev közel lakik.

– Hát Szamorukov? Út sincs már arra. És el nem jön az most semmiért, hadnagy elvtárs!

– Csicsisev eljön.

Csicsisev könyvelőt a tartalékból hívták be katonai szolgálatra. Négy háromszögű rangjelzést löktek oda neki, de senki sem tekintette katonának, hanem egyszerű, már öregedő, a dolgához azonban nagyon értő könyvelőnek. Beszélgetni sem tudott az öreg a számolókészülék nélkül. Megkérdezte például: „Mennyi az idő? Öt óra?” – s a jobb megértés végett öt kis golyót keményen átcsattintott a túlsó oldalra. Vagy így okoskodott: „Ha egyedül van az ember (egy golyó át – csatt!), nehéz az élet. Erre (még egy golyó – csatt!) megnősül.” Mikor a zajongó és az ellátmányokmányokat feléje nyújtogatók sorától ablak meg rács választja el, s csupán a kis ablakszem van nyitva a benyúló kéz számára – Csicsisev mindig kemény, nagyon kemény; rákiabál a harcosokra, a kezüket ellökdösi, a kisablakot becsukja, ne legyen huzat. Hanem ha ki kell mennie egyenest a tömeg közé, vagy valamelyik osztag behatol hozzá a kamrájába rögtön behúzza a kobak-fejét a vékony kis vállai közé, s egyszerre „testvér” ott neki mindenki, ütögeti buzgón a bélyegzőket. Ugyanígy a felettesekkel szemben is mindjárt sürög, szolgálatkész, senkinek sem mer ellentmondani, akinek a paszományán négyzetet lát. Az élelmiszer-elosztó ugyan nincs alárendelve a katonai parancsnokság segédtisztjének, de nyilván Zotov úgy gondolta – Csicsisev nem fog ellentmondani.

– De Szamorukov nem jön be – hajtogatta a magáét Guszkov.

Szamorukov ugyan csak törzsőrmester volt, de lenézte a hadnagyokat. Kihízott, pirospozsgás dúvad, tulajdonképpen csak az élelmiszerelosztó raktáros a és árukiadója, de nagy öntudat fűtötte. Magabiztosan negyedórás késéssel érkezett a kiadóbódéhoz, átvizsgálta a plombákat, kinyitotta a lakatokat, fölhajtotta s rudakkal kitámasztotta a szélvédő táblát – s mindezt úgy, hogy ellenszenves holdvilágképén látszott: ő most szívességet tesz. És lehetett ott akármennyi a szerelvényükre visszaigyekvő katonákból vagy külön osztagok, egyes harcosok, rokkantak, akik káromkodva, egymásra acsarkodva tülekedtek minél közelebb a kiadóablakhoz – Szamorukov nyugodtan feltűrte a ruhája ujját könyékig, lecsupaszítva kövér

kolbászkarját, gyanakvó tekintettel vizsgálta végig a szakadt, gyűrt ellátmány-papírokon Csicsisev pecsétjeit, és higgadt lassúsággal mért (valószínűleg hamisan is), cseppet sem izgulván azon, vajon a fiúk elérik-e a szerelvényüket vagy sem? Lakást is úgy választott magának a falu legvégén, hogy munkaidőn túl őt ne zavarják, meg háziasszonyt is olyant, akinek kertje van és fejőstehene.

Zotov maga elé képzelte Szamorukovot – s fölkavarodott a gyomra. Az ilyen alakokat úgy gyűlölte, akár a fasisztákat, legalább olyan veszélyesek voltak. Sehogy sem értette, Sztálin miért nem ad parancsot, hogy az ilyen embereket lőjék agyon, ott helyben, kétlépésnyire a kiadó-bódétól, a seregnyi nép előtt.

„Nem, Szamorukov valóban nem jön el!” – s mérgelődve, egyúttal félve is tőle hitványul, Zotov most sem szánta volna el magát, hogy szembeforduljon vele, ha ezek a szegény visszahúzódó fiúk csak három vagy öt napja éheznének. – De – tizenegy napja!

– Tudod mit csinálj, Guszkov? Ne küldj érte senkit, menj magad! És ne azt mondd neki, hogy négy éhező ember, hanem hogy a kapitány hivatja – énáltalam, értetted? És jöjjön be hozzám! Majd aztán – beszélek vele!

Guszkov hallgatott.

– No, miért nem beszélsz? A parancsot értetted? „Igenis” – aztán indulj!

– És a kapitánytól már megkérdezte, hadnagy elvtárs?

– Neked ahhoz semmi közöd! A felelősség az enyém! A kapitány elment, nincs most itt. – A kapitány se parancsol neki – okoskodott tovább Guszkov. – Olyan rendelkezés nincs, hogy éjszaka le lehet venni a plombát és visszatenni két vekni kenyérért meg három doboz heringért.

És ez így volt igaz.

– De miért olyan sürgős? – fűzte tovább amaz a gondolatot. – Várjanak holnap tízig. Egy éjszaka az egész! Hasra feküsznek, a hátukkal meg takaróznak.

– A szerelvényük mindjárt indul tovább.

Gyorsított szerelvény, tudod, sajnálnám őket lekapcsolni róla, amúgy is késésben vannak. A rakományukat várják már, valahol szükség van rá.

– Ha egyszer a szerelvény indulóban van akkor hiába úgyis, Szamorukov nem érne ide. Oda-vissza a sárban, még ha lámpával megyek is – legalább másfél óra. Kettő.

Megint csak ésszerű, amit Guszkov beszél… Mozdulatlan állkapoccsal állt ott lógó fülű Bugyonnij-sapkában a csaknem feketére cserződött Digin, a telefonkagylóra tapasztva tekintetét – megtudni, mit sütnek ki a drót túlsó végén.

– A mai napra járó odaveszett megint – bólintott végre

kétségbeesetten.

Zotov sóhajtott, benyomta a kagyló szárán levő billentyűt, hogy Guszkov ne hallja a szót:

– Hát most mit csináljunk, pajtás? Ma már nem megy a dolog. Talán elmennétek ezzel a szerelvénnyel Grjaziig? Jó szerelvény, reggelre odaértek.

Már-már sikerült rábeszélnie, ám ekkor Digin a hadnagyban felfedezte a vaj szívet.

– Nem megyek. Tartóztasson le, akkor se megyek.

Az ajtó üvegén kopogtak. Testes civil állt ott sötétszürkével pöttyözött, széles ellenzős posztósapkában. Udvarias meghajlással nyilván azt kérdezte, beléphet-e, de bent nem hallották meg.

– Nocsak! Jöjjön be! – kiáltott oda Zotov. És kiengedve a hallgató billentyűjét, folytatta az előbbi beszélgetést: – Rendben van, Guszkov, tedd le a kagylót, gondolkozom még rajta.

A férfiú ott, az ajtó mögött, nem értette rögtön a dolgot, benyitott, s még egyszer megkérdezte:

– Bejöhetek?

Zotovot meglepte ennek az embernek gazdag, mély zengésű, csupa szerénységből halkra fogott hangja. Szokatlanul hosszú, polgári szabású, vörösesbarna kabát volt rajta, kurtított ujjakkal, a lábán ellenben katonai félcsizmát és lábtekercset viselt. A kezében egy kicsiny, zsírfoltos katonai hátizsákot tartott. A másik kezével, miközben belépett, megemelte a terebélyes sapkát, és mindkettőjük felé meghajolt.

– Zdrasztvujtye!

– Zdrasztvujtye!

– Tessék mondani, kérem – igen udvariasan, de magabiztosan beszélt, mintha nem ez a furcsa öltözék volna rajta, hanem valami gálaruha –, ki itt a katonai parancsnok?

– Ügyeletes segédtiszt, az én vagyok.

– Akkor nyilván önhöz kell fordulnom.

Szétnézett, hova tehetné a „ragyás” sapkáját, ami láthatólag még szénporral is tele volt szóródva, s mivel nem talált helyet, a másik hóna alá csapta, aztán kezdte kigombolni a kabátját. Ennek a posztókabátnak egyáltalán nem volt gallérrésze, helyesebben le volt róla szakítva, a csupasz nyakát pedig gyapjúsál takarta. Kigombolt kabátja alól fakult és foltos nyári katonaöltözék bukkant elő. S most már a gimnasztyorka zsebét kezdte kigombolni.

– Várjon, várjon! – hárította el a jövevény buzgólkodását Zotov. – Tehát abban maradunk… – ráhunyorított a komoran, mozdulatlan várakozó Diginre – amennyire hatalmamban áll, megteszek mindent az érdekedben: mindjárt lekapcsoltatlak, s reggel tízkor vételezel.

– Köszönöm – szólt Digin, véreres szemét a hadnagyra emelve.

– Nem jár ezért köszönet, egyébként is helytelen az egész. Milyen jó szerelvénnyel jöttetek… Hogy most majd milyenhez tudunk hozzákapcsolni – nem tudom.

– Úgyis két hete kódorgunk már. Egy nappal több, egy nappal kevesebb, nem számít – élénkült meg Digin. – Tudom, mi van a rakományban.

– Ne-em – emelte meg Zotov a mutatóujját, s megrázta a levegőben –, mi itt ketten azt nem dönthetjük el. – Odasandítva a jövevényre, a hadnagy szorosan Digin mellé lépett, és alig hallhatóan, de így is észrevehetően „ó”-zva folytatta: – Ha már tudod, mi van a rakományban, képzeld el, ezekkel a te lapátjaiddal hányan beáshatják magukat? Két hadosztály! Márpedig most a földbe bújás – megmaradás. Húszezer ásó – húszezer vöröskatona életét jelenti. Igaz? – Zotov ismét oldalt sandított. A jövevény, észrevéve, hogy zavar, hátrább vonult a falhoz, elfordult, s a szabad kezével váltakozva befogta, vagy nem is befogta, hanem melengette a fülét.

– Mi az? Megfagyott a füle? – nevette el magát Zotov.

Amaz mosolyogva fordult vissza.

– Tudja kérem, rettenetes, milyen hideg lett.

Ez az őrült szél… És valahogy nyirkos is.

Valóban, süvöltve, horzsolódva csapódott a szél a ház sarkához, s a jobb oldali ablakon meg-megrezgette a gitteletlen üveget a redőny mögött. Az ereszcsatornát ismét csörgetni kezdte a víz.

Igen rokonszenves, lelket melegítő mosolya volt ennek a borotválatlan, furcsa embernek. És nem is volt kopaszra nyírva. Rövid, lágy haja ősz szálaktól szürkéllett, s ha nem is sűrűn, de jól befedte nagy koponyáját.

Nem hasonlított sem katonára, sem civilre. – Itt van – kezében tartotta az előkotort papírt –, itt van az én…

– Rögtön, rögtön. – Zotov átvette tőle a papírt anélkül, hogy rápillantott volna. – Tessék… üljön le egy kicsit! Itt ez a szék talán. Ahogy azonban még egyszer a bohóckaftánra esett a tekintete, visszalépett az asztalhoz, összemarkolta a rejtjeltáblát a jelentésekkel, s elzárta a páncélszekrénybe, majd odabólintva Diginnek, együtt átmentek a diszpécseri szobába.

A lány épp magyarázott valamit a telefonba, Froszja néne pedig a sarkán guggolva szárítkozott a kályhánál. Zotov odament Podsebjakinához, s megfogta a kezét – azt, amelyikkel a telefonkagylót tartotta.

– Valjusa…

A lány fürgén fordult vissza, incselkedve nézett föl a férfira – úgy érezte, a hadnagy nagyon gyengéden fogta meg s tartja a kezét. De azért még befejezte a beszélgetést:

– Az ezerkettes pedig az átjáróhoz megy, nekünk nincs vele semmi

küldenivalónk. Csatold a tambovihoz, Petrovics!…

– Válecska! Küldjed el gyorsan Froszja nénit, vagy írja át, vagy menjen egyenest a tolatókhoz, hogy megmutassa azt a négy vagont.

Itt a tizedes, elmegy vele – a diszpécser kapcsoltassa le, és húzassa be őket valahova reggelig az átjáróból!

Froszja mama guggoltából, ahogy ott ült a sarkán, a hadnagyra fordította nagy, morózus ábrázatát, s a száját előrebiggyesztette.

– Jó, rendben van, Vaszil Vaszilics – mosolygott Válja. Kezét a kagylón tartotta, feleslegesen, míg csak a férfi el nem engedte. – Küldöm azonnal!

– Azt a szerelvényt pedig az első mozdonnyal indítsd tovább! Igyekezzél!

– Rendben van, Vaszil Vaszilics – mosolygott boldogan a lány.

– No, kész, megvan! – szólt a hadnagy Diginnek.

Froszja néne sóhajtott, akár valami kovácsfújtató, majd krákogva fölállt.

Digin szó nélkül emelte kezét a halántékához, s ott tartotta. A lehúzott sapkában olyan volt most, mintha egy-egy lapulevél lenne a füle helyén, nem volt így semmi katonaformája.

– Nemrég hívtak be? Munkás voltál, nemde?

– Igen. – Digin keményen, hálás tekintettel nézett a hadnagyra.

– A rangjelzést majd tedd föl – mutatott Zotov az üres parolira.

– Nincs. Eltörött.

– A sapkafület pedig vagy begombolod, vagy föltűrőd, megértetted?

– Hova tűrné föl? – mordult oda gorombán Froszja néne, aki már köpenyben volt. – Menjünk, kedvesem!

– No, akkor hát jó szerencsét! Holnap másik hadnagy lesz itt, majd szorítsad, hogy elindítson!

Zotov visszament a szobájába, behajtotta az ajtót. Négy hónappal ezelőtt ő maga sem tudta, hogyan kell a derékszíjat felcsatolni, s hogy a kezét tisztelgésre emelje, az meg éppenséggel értelmetlennek és nevetségesnek látszott.

Ahogy Zotov belépett, a jövevény nem kelt fel egészen a székről, csak mozdulatot tett, amellyel jelezte: kész fölállni, ha muszáj. A hátizsák a padlón feküdt előtte, s tetején a „ragyás” sapka.

– Maradjon csak, maradjon! – Zotov az asztal mögé ült. – Tehát hogy is van csak?

Szétnyitotta a jövevény papírját.

– Lemaradtam… a szerelvényről – mosolygott az ember bűntudatosan.

Zotov elolvasta az írást – utánirányító levél volt, a rjazsszki katonai parancsnok állította ki; oda-odapillantva az ismeretlenre, Zotov föltette neki az ellenőrző kérdéseket:

– Családi neve?

– Tverityinov.
– S hogy hívják?
– Igor Gyementyevics.
– Már elmúlt volna ötvenéves?
– Nem, csak negyvenkilenc vagyok.
– Mi volt a száma a szerelvényének?
– Fogalmam sincs róla.
– Hogyhogy, nem hirdették ki a számot?
– Nem.
– Akkor miért van ideírva? Ön mondta meg mégis?
(Ez volt az a 245-413-as szerelvény, amelyet Zotov az előző éjszaka indított tovább.)
– Nem. Én azt mondtam el Rjazsszkban, hogy a szerelvény honnan, mikor ment tovább, és hát a parancsnok nyilván következtetett.
– Hol maradt le?
– Szkopinban.
– Hogyan történt a dolog?
– Hát, az igazat megvallva… – megint ugyanaz a bocsánatkérő mosoly bujkált Tverityinov duzzadt, nagy ajkán – leszálltam… egypár kis holmit cserélni. Valami ennivalóra… Közben a vonat elment. Mostanában sem füttyentés, sem csengetés, sem rádióhangszóró csak elindulnak csöndesen.
– Ez mikor volt?
– Tegnapelőtt.
– És nem tudja utolérni?
– Úgy látszik, nem. De ugyan mivel érhetném utol? A pőrekocsikon eső veri az embert. A vagonok peronján, tudja, ahol a kis létra van, rettenetes a huzat, s az őrök is lezavarnak. A melegedőkocsiba nem engednek föl: vagy hogy nem szabad nekik, vagy helyük nincsen. Láttam egy helyen egy személyvonatot, csoda valósággal, hogy a kalauzok két lába leér a padlóra, egyenesen meg tudnak állni. Hát kérem, lökdösik el az embereket, nehogy valamelyik megfogóddzék a hátsó korlátban. A tehervonatokra – ha már elindultak – késő fölkapaszkodni, amíg pedig nincs rajtuk a mozdony – honnan lehetne kitalálni, merre indulnak? Nincs az oldalukon zománcos tábla, hogy „Moszkva, Minyeralnie Vodi”. Kérdezősködni pedig senkitől sem szabad, mert kémnek néznék az embert, ráadásul még így, ilyen öltözetben… És általában, nálunk most veszedelmes dolog kérdezni valamit.
– Hadiállapotban, természetes.
– Volt ez így a háború előtt is.
– No, nem vettem észre!
– Volt. – Tverityinov alig észrevehetően hunyorított. – Harminchét után…

– Mi az a harminchét? – csodálkozott Zotov. – Akkor mi volt, harminchétben? A spanyol háború?

– Nem éppen… – sütötte le szemét Tverityinov bocsánatkérő mosollyal. – Nem…

A szürke gyapjúsál a nyakán kioldódott, s a kabát két szárnya közt lelógott derékon alulra.

– És miért nincs egyenruhában? A köpönyege hol van?

– Köpeny egyáltalán nem jutott. Nem adtak… – mosolygott Tverityinov.

– És honnan van ez a posztókabát akkor?

– Jó emberek adták…

– Hm!… – Zotov elgondolkozott. – Különben meg kell mondanom, elég hamar ideért mégis. Tegnap reggel volt a rjazsszki parancsnoknál, s ma estére – itt van. Mivel jött hát?

Tverityinov Zotovra emelte tágra nyitott, bizalommal telt, meleg pillantású szemét. A hadnagynak nagyon tetszett, ahogy ez az ember beszélni tud; ahogy például rögtön megakad benne a szó, ha a beszélőtárson észreveszi az ellenvetés szándékát; aztán hogy nem gesztikulál a kezével, hanem ujjainak könnyed mozdulataival kíséri beszédét.

– Ritka nagy szerencsém volt. Az egyik állomáson kimásztam a félvagonból… Az utóbbi két napon lassan már kiismertem magamat a vasutas terminológiában. A „félvagonban” gondoltam, kell lennie valaminek a vagonból is, legalább a féltetőnek. A kis hágcsón fölmásztam rá, s akkor látom: csupán egy vasverem van ott, csapda, nem lehet benne sem leülni, sem támaszkodni: előtte szén volt benne, aztán most menet közben a pora fölkavarodik, és folyton kavarog. Mondhatom, elegem volt belőle. Ráadásul megeredt az eső…

– Akkor hát miben volt a nagy szerencséje? – tört ki Zotovból a kacagás. – Nem értem; lám, ezt a rossz göncöt is hogy összekente!

A hadnagy ahogy nevetett, jókora barázdák képződtek kétoldalt az arcán, a szája szögletétől a cimpás, széles orráig.

– A szerencse akkor szegődött mellém, amikor kimásztam ebből a félvagonból. Lerázom magamról a maszatot, megmosakszom, akkor veszem észre: egyik szerelvény elé odatolat egy mozdony. Elkezdek futni a szerelvény mellett – de sehol egy melegedőkocsi, és minden vagon leplombálva. Egyszerre csak látom ám – egy bajtárs lemászik, megáll, elvégzi a dolgát, s kapaszkodik vissza egy nyitott ajtajú, hideg vagonba. Utánamásztam. És ott – tessék elképzelni –, tele az egész vattás takaróval!

– És nem volt leplombálva?!

– Nem. Egyébként látszott, korábban össze voltak kötegelve tízesével vagy ötösével, de aztán sok köteget már szétbontottak, és igen kényelmes fekvés esett rajtuk. Néhány ember akkor már aludt ott.

– Ajjajajaj!

– Három-négy takarót magamra csavartam, és olyan jót, de olyan finomat aludtam, éjjel-nappal egyvégtében! Mentünk vagy álltunk – nem tudok semmiről. Annál is inkább, mert már harmadik napja nem kaptam semmi kosztot – aludtam, csak aludtam, elfelejtettem az egész háborút, az egész bekerítést… A szüleimet láttam álmomban…

Tverityinov borostás, gyűrt arca egészen földerült.

– Stop! – ugrott föl Zotov, hirtelen észbe kapva. – Ezen a vonaton volt?… Amelyikkel maga… Mikor érkezett vele?

– Az előbb… hány perce is lehet? Rögtön idejöttem.

Zotov az ajtóhoz futott, nagy lendülettel rántotta föl, s kiugrott rajta:

– Válja! Válja! Ez az átmenő Balasovba ezerhányas is volt maga szerint?

– Ezerkettes.

– Még itt van?

– Elment.

– Biztos?

– Biztos.

– Az ördögbe!! – kapott fejéhez a hadnagy – Itt ücsörgünk, átkozott bürokraták, rakosgatjuk a papírt, és semmit meg nem látunk! Hiába pusztítjuk a kenyeret! Gyerünk hamar, hívja föl Micsurinszk-Uralszkijt!

Zotov visszaszalad a szobájába, és azt kérdi Tverityinovtól:

– A vagon számára nem emlékszik?

– Nem – mosolyodott el amaz.

– És ez a vagon kéttengelyes vagy négy tengelyes?

– Én ehhez nem értek…

– Hogyhogy nem ért hozzá? Kicsiny vagy nagy? Hány tonnás?

– Hát… ahogy a polgárháborúban szokták volt mondani: „Negyven ember, nyolc ló.”

– Akkor tizenhat tonnás, úgy látszik. És őrkíséret nem volt?

– Mintha nem lett volna.

– Vaszil Vaszilics! – kiáltott be Válja. – A katonai diszpécser itt van a vonalban. Magának a parancsnok kell?

– Talán nem is fontos a parancsnok, lehet, nem is katonai szállítmány.

– Akkor, megengedi, hogy én kiderítsem?

– Jó, derítse ki, Válecska! Lehetséges, hogy csak a kiürítés kapcsán viszik hátra ezeket a takarókat, az ördög ismeri ki magát benne. Nézzék végig figyelmesen, állapítsák meg, honnan való, jegyzőkönyvezzék, plombálják le újra – egyszóval intézzék el a dolgot!

– Rendben van, Vaszil Vaszilics!

– Legyen szíves, Válecska! Maga – igen hasznos, értékes munkatárs!

Válja rámosolygott a férfira. Göndör tincsei körülfodrozták az arcát.

– Halló! Micsurinszk-Uralszkij!…

Zotov becsukta maga mögött az ajtót, s még mindig izgatottan lépdelt át a szobán, a keze fejét egymásnak ütögetve.

– Sok a dolog – azt sem tudja az ember, hova kapjon – szólt erősen kiformálva az *ó* hangokat. – És nem adnak segítséget!… Hiszen például ezeket a takarókat is játszva szétlopkodhatják, lehet, máris híja van.

Még járt egy kicsit, majd leült. Levette a szemüvegét, hogy egy kis ronggyal megtörölgesse. Zotov képe rögtön elvesztette hivatalos és gyors észjárásra valló kifejezését, gyerekessé vált. Csupán a zöld sapka őrzött meg valamit az arc előbbi jellegéből.

Tverityinov türelmesen várt. Szomorú tekintetét végigjártatta az elsötétítő rolókon, a Kaganovicsot vasutas-marsalli egyenruhában ábrázoló, színes arcképen, a kályhán, a vödrön, a szeneslapáton. A fűtött szobában kezdett már nehéz lenni a szénporral lepett, vastag posztókabát, Hátrahajtotta a két válláról, a sálat levette.

A hadnagy most föltette a szemüvegét, s megint az utánirányító levelet kezdte nézegetni. Ez az irat tulajdonképpen nem számított valódi igazolványnak, a jelentkező személy szavai alapján állították ki, s így lehet, hogy igaz volt benne minden adat, lehet, hogy hazugság. Az utasítás szerint a bekerítésből szabadultakat a legnagyobb vigyázattal kellett kezelni, s még inkább a magányosan járókat. Tverityinov nem tudta bizonyítani, hogy éppen Szkopinban maradt le. Lehetséges, hogy még Pavelecben? És ha ezalatt fölutazott Moszkvába vagy még valahova esetleg, ahol a feladatát kapta?

Mellette szólt viszont, hogy igen gyorsan megjárta az utat.

Különben hol a garancia, hogy valóban erről a szerelvényről maradt le?

– Akkor hát most jó melegben utazott?

– Persze. Szívesen utaztam volna így tovább is.

– Miért szállt le arról a kocsiról?

– Hogy jelentkezzem önnél. Így parancsolták Rjazsszkban.

Tverityinov nagy fején minden vonás erős volt: a homloka széles és magas, a szemöldöke sűrű, vastag s az orra is nagy. Oldalt az arcát meg az állát őszesszürke borosta nőtte be.

– Honnan tudta, hogy ez lesz Krecsetovka?

– Valami grúz aludt mellettem, ő mondta.

– Katona? Mi volt a rendfokozata?

– Nem tudom. Csak a fejét dugta ki a takarókból.

Tverityinov valahogy szomorúan kezdett felelgetni, mintha minden válasszal valamit elveszítene.

– Hát, jó. – Zotov félretette az utánirányító levelet. – Milyen igazolványa van még?

– Nincs semmilyen – mosolygott szomorúan amaz. – Honnan is lenne nálam igazolvány? – Hm… szóval semmilyen?

– Mikor be voltunk kerítve, szándékosan megsemmisítettünk minden iratot, kinél mi volt.

– Mégis, hát most, amikor magukat átvették szovjet területen, kellett hogy valamit a kezükbe adjanak, nem?

– Nem adtak semmit. Listára vettek bennünket, aztán negyvenes csoportokra osztva elindítottak.

Valóban ilyenformán lehetett a dolog. Amíg le nem maradt az ember, tagja volt a „negyvenes”-nek, nem is kellett neki igazolvány.

Zotov szerette volna valami kézzelfogható bizonyítékkal alátámasztani bizalmát, amelyet akaratlanul is előlegezett ennek az udvarias és tekintélyes fejű embernek.

– Mégis, valami! Mégiscsak maradt talán valamiféle papír a zsebében?

– No, esetleg… fényképek. A család.

– Mutassa meg! – Nem parancsolta, úgy kérte a hadnagy.

Tverityinov szemöldöke könnyedén fölhúzódott. Még mosolygott is, azzal a zavart mosolygással, és a gimnasztyorka ugyanazon zsebéből (a másikat nem lehetett begombolni, nem volt rajta gomb) előhúzott egy narancssárga színű, kemény papírba hajtott lapos kis csomagot. Szétbontotta a térdén, kivett belőle két kilencszer tizenkettes fényképet, maga is megnézte egyiket is, másikat is, aztán fölemelkedett kissé a székről, hogy a képeket odavigye a parancsnokhoz – a széktől azonban nem volt messze az asztal, Zotov áthajolva rajta, elérte. Nézegetni kezdte a képeket, Tverityinov pedig, továbbra is ott tartván a szétterített burkoló papírt a térdén, kihúzta magát és igyekezett odalátni a távolból.

Az egyik kép kis kertet ábrázolt, napsütéses időben, valószínűleg kora tavasszal, mert hogy a falevelek még egészen kicsinyek voltak, a koronák belseje pedig levegős. Egy tizennégy esztendős leányka volt rajta „lekapva”, csíkos, szürke ruhában.

A kihajtott gallérból vékony, hosszú nyak nyúlt föl, s hosszúkás, keskeny volt az arc is; habár a képen mozdulatlan, vonásai mégis mintha meg-megrándulnának. Az egész felvételen érződött valami meg nem értettség, valami végig nem mondottság, nem öröm, hanem nyomasztó szomorúság áradt róla.

A kislány nagyon tetszett Zotovnak. Ajka szétnyílt.

– Mi a neve? – kérdezte csöndesen. Tverityinov csukott szemmel ült.

– Ljalja – felelte még csendesebben. Aztán fölnyitotta szemét, s kiigazította az előbbit: – Irina.

– Mikor készült a fénykép?

– Az idén.

– S hol van ez?

– Moszkva mellett.

Fél esztendő! Fél év telt el azóta, mikor elhangzott: „Ljaljenka, vigyázat, ne mozdulj!” S kattant a készülék, de már több tízezer ágyúcső dörrent azóta, milliószámra lobbant az égre a fekete földszökőár, s az emberek milliói kerültek bele valami átkozott óriás-forgókerékbe – ki Litvániából gyalog, ki meg vonaton Irkutszkból. És most innen az állomásról, ahol a hideg szél havas esőt sodor, ahol a szerelvények senyvedeznek, nappal értelmetlenül tolonganak, éjszaka pedig készenlétben, a fekete padlón hálnak az emberek – hogyan lehetett volna elhinni, hogy most is a világon van még ez a kiskert, ez a kislány, ez a ruha?!

A másik fényképen egy asszony meg egy kisfiú ült a díványon, valami nagy könyvet néztek, amelyben a képek kitöltötték a teljes lapot. Az anya ugyancsak sovány volt, vékony, valószínűleg magas is, a hétéves-forma fiú arca kemény, okos; értelmes kifejezéssel nem a könyvet nézte, hanem az anyját, aki valamit magyarázott neki. A szeme ugyanolyan nagy volt, mint az apjáé.

Általában a család minden tagja valahogy kiválónak látszott. Zotov személyesen még sohasem volt ilyen családokban, de a benyomásokból, amelyeket a Tretyakov-képtárban, a színházban vagy olvasás közben összegyűjtött magában észrevétlen, tudta, hogy vannak ilyen családok. Ezeknek az okos kényelme sugárzott most Zotovra a két fényképről.

Visszaadván őket, a hadnagy megjegyezte:

– Hanem melege van, látom, vegye le a kabátot!

– Igen – fogadta el Tverityinov a javaslatot, s levetette a kacabajkát. Töprengett egy darabig, hova tegye.

– Oda, a díványra – mutatott Zotov az öreg bútorra, sőt már mozdult is, hogy átvegye tőle.

Most tűntek csak elő Tverityinov nyári öltözetén a hiányosságok: a foltok, a rongyos helyek, a gombok sokfélesége, meg az ügyetlenül felcsavart lábszártekercs – a rosszul záró „menetek” lecsúsztak, és szabadon fityegtek. Az egész ruházat – mintha gúnynak szánták volna a férfi őszes, nagy koponyájához.

Zotov most már nem titkolt rokonszenvvel tekintett erre a kiegyensúlyozott emberre, aki lám, nemhiába, már az első percben megtetszett neki.

– És kicsoda ön tulajdonképpen? – kérdezte tiszteletteljes hangon a hadnagy.

Tverityinov szomorúan göngyölgette vissza a fényképeket a narancsszínű papírba, keserű nevetéssel kísérte válaszát:

– Színész.

– Ige-en? – lepődött meg Zotov. – Hogy is nem találtam ki előbb!

Pedig egészen olyan, mint egy színész!.. ó (Most a legkevésbé sem hasonlított színészre!)

– …nyilván érdemes művész?

– Nem.

– És hol szokott játszani?

– A Drámai Színházban, Moszkvában.

– Moszkvában csak egyszer jártam, a Művész Színházban – kirándulócsoporttal voltunk. Hanem Ivanovóban gyakran jártam színházba. Ön még nem látta az új ivanovói színházat?

– Nem.

– Kívülről csak olyan szürke skatulyaforma, afféle vasbeton stílus, hanem belülről – csodálatos! Nagyon szeretek színházba járni, hiszen ez nem csupán szórakozás, a színházban tanul is az ember, igaz?…

(Persze, a kiégett vagonroncsok aktái sürgősek voltak már nagyon, rend be kellene már tennie őket, de két teljes napot kell majd úgyis rájuk szánni. Hanem olyan jóleső érzés megismerkedni és eldiskurálni egy órácskát egy nagy színésszel!)

– Milyen szerepeket játszott ön?

– Sokat – mosolygott bágyadtan Tverityinov. – Annyi éven át, fölsorolni is nehéz volna.

– Mégis! Például?

– Hát mondjuk… Versinyin alezredest… Rank doktort.

– Hm… hm… (Zotov nem emlékezett ilyen szerepekre.) És Gorkij darabjaiban nem játszott még?

– Dehogynem, természetesen.

– Én legjobban Gorkij színműveit szeretem. És általában – Gorkijt. Ő a mi legzseniálisabb, leghumánusabb és legnagyobb írónk, egyetért velem?

Tverityinov szemöldökét ráncolva próbált feleletet találni, de minthogy nem talált, tovább hallgatott.

– Úgy rémlik, ismerem is az ön családi nevét. Ön – nem érdemes művész?

Zotov kicsit el is pirult a beszélgetés gyönyörétől.

– Ha megkaptam volna az érdemes művész címet – kis mozdulattal kísérte szavait Tverityinov –, akkor, kérem, nem lennék most itt.

– Miért?… Ah, persze, akkor nem hívták volna be.

– Bennünket nem is úgy hívtak be. Felkelők voltunk. Önként jelentkeztünk.

– Nos, az önként jelentkezők közt nyilván voltak érdemes művészek is.

– Mindnyájan följratkoztunk, kezdve a főrendezőtől. Később aztán valamelyik sorszám után valaki meghúzta a vonalat, és akik a vonal fölött voltak – maradtak, akik alul – bevonultak.

– És volt önöknél katonai kiképzés?

– Néhány nap. Szuronyharc vívópóznával. Meg azt is tanultuk, hogyan kell eldobni a gránátot. Az is fából volt.

Tverityinov szeme a padló egy pontjára meredt, olyan kitartóan, mintha megüvegesedett volna már.

– Később azért kaptak, ugye, fegyvert?

– Igen. Már menetben voltunk, amikor odahajítottak mindenkinek egy-egy karabélyt. Ezernyolcszázkilencvenegyes mintájút. Egész Vjazmáig gyalog mentünk. Ott aztán, Vjazma alatt katlanba kerültünk.

– És sokan elestek?

– Azt hiszem, a többség fogságba esett. A mi kis csoportunk csatlakozott a bekerített frontkatonákhoz, azok vezettek ki bennünket onnan. Úgyhogy most fogalmam sincs róla, hol lehet a front? Nincsen itt térkép?

– Térkép nincs, a jelentések sem világosak, de annyit elmondhatok önnek: Szevasztopolnak még egy kis csücske a miénk, Taganrog a miénk, a doni szénmedencét tartjuk, hanem Orjol és Kurszk már – odaát van…

– Ojjojoj!… És Moszkva alatt?

– Moszkvánál kiváltképp érthetetlen a helyzet. Már-már a városkörnyéki nyaralók jelzik a frontvonalat, Leningrád pedig teljesen el van vágva.

Zotov homloka s az egész szeme alja kínlódás véste ráncokba gyűrődött:

– És én nem tudok sehogy kijutni a frontra!

– Kijuthat még.

– Legföljebb majd azért, merthogy a háború nem egy esztendő lesz.

– Ön egyetemista volt?

– Igen. Tulajdonképpen már a háború első napjaiban védtük meg a diplomamunkánkat. Miféle munka lehetett az már!… Decemberre kellett volna elkészülnünk vele. De ott azt mondták, ki-ki adja le, ami jegyzetei meg számításai vannak, s azzal rendben van a dolog. Zotov egészen belemelegedett, s kapkodva, egyszerre mindent el akart mesélni. – Különben az egész öt esztendő… Amikor kezdtük az egyetemet – Franco már akkor megcsinálta a puccsot! Aztán föladták Ausztriát! Csehszlovákiát! És akkor elkezdődött a világháború. Ott volt a finn háború! Hitler betört Franciaországba! Görögországba! Jugoszláviába! Micsoda érzésekkel tudtuk mi eközben tanulmányozni a textilgyári gépeket?! De nem is erről van szó. A diploma megvédése után a fiúkat mind fölvették a Motorizálási-gépesítési Akadémia tanfolyamaira, én azonban a szemem miatt lemaradtam, ugyanis erősen rövidlátó vagyok. Nocsak, elkezdtem rohamozni a kiegészítő parancsnokságot. Mindennap odajártam, minden áldott nap. Volt benne már gyakorlatom még kilencszázharminchétből. Az egyetlen, amit elértem – megadták a beutalót a Hadbiztosi Akadémiára. Nos, jól

van. Ezzel a beutalóval elmentem Moszkvába, sőt bejutottam a Honvédelmi Népbiztosságra is. Kihallgatásra jelentkeztem valami öreg ezredesnél, aki azonban sietett rettenetesen, már az aktatáskáját csatolta. Így és így, mondom, mérnök vagyok, nem akarok hadbiztos lenni. „Mutassa a diplomáját!” A diploma nem volt nálam…”No jó, akkor csak egyet kérdezek tőled, ha megfelelsz rá, mérnök vagy: mi az a kurbli?” Már menet közben fejtettem ki neki: „Olyan berendezés, amely a forgatótengelyhez van erősítve, és csuklós pánttal csatlakozik a dugattyúrúdhoz…” A beutalón áthúzta a Hadbiztosságot, és odaírta: „Közlekedési Akadémiára”… S elszaladt az aktatáskával. Én persze – diadalmaskodtam! Aztán megyek a Közlekedésire – fölvétel nincs, csak a katonai parancsnoki tanfolyamokra. Nem segített hát a kurbli sem!

Vászja tudta, hogy nincs most idő fecsegésre, emlékezgetésre, de annyira ritka jó alkalom, kiönteni a lelkét egy figyelmes és intelligens ember előtt!

– Nyilván dohányzik, nem? – kapott a gondolaton Vászja. – Gyújtson rá, kérem… – Az utánirányító levélre hajolt… – Igor Gyementyevics! Tessék, itt a dohány, itt a papír-járandóság, de én nem dohányzom.

A hadnagy kivett a fiókjából egy csomag alig megkezdett finomabb dohányt, és odanyújtotta Igor Gyementyevicsnek.

– Én dohányzom, igen – ismerte be amaz, és arcán előre tükröződött a várt élvezet. Fölemelkedett egy kicsit ültéből, a csomag fölé hajolt, de nem kezdett hozzá rögtön sodorni, előbb beszívta a dohány illatát, s úgy hallatszott, nyögött is hozzá. Aztán elolvasta a csomag feliratát, megcsóválta a fejét: örményországi…

Jó vastag cigarettát sodort, végighúzta a nyelvén, és Vászja rögtön tüzet is adott neki. – És ott, a vattás takarók között senki nem dohányzik? – tudakozódott Zotov.

– Nem vettem észre – Igor Gyementyevics gyönyörködve dőlt hátra –, valószínű, nem volt ott senkinek dohánya.

Félig lehunyt szemmel ült, s fújta a füstöt.

– Hanem a harminchetes évet miért említette? – kérdezte végül a vendég.

– No, hiszen emlékezhet azokra az évekre, mi volt a helyzet! – fölbuzdulva mesélt ismét Vászja. – Javában zajlik a spanyol háború. Fasiszták törnek be a madridi egyetemi városba. A nemzetközi brigádok! Guadalajara, Teruel! Hogyan ülhetne nyugodtan az ember? Elkezdtük követelni, hogy tanítsanak bennünket spanyolul – nem, a németet tanuljuk. Szerzek egy nyelvkönyvet meg egy szótárt, elhanyagolom az összefoglalókat, vizsgákat, tanulom a spanyolt. Az egész helyzetből érzem, hogy mi ott abban részt veszünk, hiszen a forradalmi lelkiismeretünk sem engedi, hogy félrevonuljunk! Az újságokban pedig egy szó sincs róla. Hogyan juthatnék én ki oda?

Hogy egyszerűen csak elszökjem Odesszába, és felkapaszkodjak egy hajóra – gyerekség, meg hát a határőrség úgyis lefülelne. És akkor elmegyek a kiegészítő parancsnokság negyedik osztályára, a parancsnokhoz, aztán a harmadik, a második, az első osztályra: küldjenek engem Spanyolországba! Kinevetnek: elment az eszed, nincs ott senki a mieink közül, mit fogsz magad csinálni?… Tudja mit, látom, szeret dohányozni, tegye el ezt az egész csomagot! Úgyis csak azért tartom, hogy megkínáljak vele néha valakit. Meg még a szállásomon is van. Nem, nem, tessék, tegye csak be a hátizsákjába, kösse be, akkor elhiszem!… A dohány mostanában – „belépési igazolványnak” számít, szüksége lehet rá az úton… Igen, aztán egyszer csak, képzelje, olvasom a *Krasznaja Zvezdá*ban – minden újságot végigolvastam akkoriban –, idézik az egyik francia újságírót, aki többek között azt írja: „Németország és a Szovjetunió próbaháborút vívnak a spanyol harctereken.” És én, kérem pontos ember vagyok. Kivettem a könyvtárból ezt a folyóiratot, vártam még három napot, nem lesz-e rá cáfolat? Nem volt. Akkor elmentem magához a katonai biztoshoz, és mondom neki: „Tessék, olvassa el! Cáfolatot nem adtak ki, tehát tény, hogy mi ott harcolunk. Kérem, küldjenek Spanyolországba egyszerű lövészként!” A katonai biztos az asztalt csapkodja: „Maga csak ne provokáljon itt engemet! Ki küldte magát ide? Ha majd szükség lesz rá, behívjuk. Hátra arc!”

Az emlékezéstől elkezdett Vászja szívből nevetni. A nevetőbarázdák megint kiültek az arcára. Egészen fesztelenül érezte magát itt, ezzel a színésszel, legszívesebben elmesélte volna neki az esetet, amikor spanyol tengerészek érkeztek, hogyan vágott ki nekik ő egész válaszbeszédet spanyolul. Szerette volna kikérdezni arról is, hogyan, miképp volt ott, a bekerítéskor, általában beszélgetni kicsit ezzel a művelt, okos emberrel a háború folyásáról.

Podsebjakina megkopogtatta az ajtó üvegjét.

– Vaszil Vaszilics! A diszpécser kérdi: magának lesz-e valami küldenivalója a hétszázkilencvennégyessel? Ha nincs, beengedjük az átjáróhoz.

Zotov megnézte a grafikont:

– Az, amelyik Povorinóba megy?

– Az.

– Már itt is van?

– Jó tíz perc múlva érkezik.

– Arra nekünk nem sok rakományunk lesz, de mi van még rajta?

– Ipari áruk meg néhány fűtött személykocsi.

– Ah, ez az, nagyszerű! Pompás! Igor Gyementyevics, erre én magát fölteszem! Igen jó vonat lesz ez magának, le sem kell róla szállnia! Nincs semmi, Válecska, az én rakományomat egészben itt lehet föltenni, jöhet be az átjáróba. Mondd meg nekik, hozzák minél

közelebb, az elsőre vagy a másodikra!

– Rendben van, Vaszil Vaszilics!

– És a takarók ügyében átadtad, amit mondtam?

– Igenis, Vaszil Vaszilics!

A lány elment.

_ Csak azt sajnálom, hogy nem tudom megkínálni egy kis harapnivalóval. Még kétszersült sincs a fiókomban. – Zotov kihúzta a fiókot, mintha nem volna biztos benne, talán mégis akad egy kis kétszersült. A fejadag azonban, hiába, csak fejadag, s már az ügyeletre hozott kenyeret is megeszegette Vászja reggel óta. Talán amióta lemaradt a szerelvényről, semmit sem evett?

– Az istenért, ne aggódjék értem, Vaszil Vaszilics! – Tverityinov legyező alakban szétterpesztett tenyerét a mellé re szorította, a felemás gombokkal éktelenkedő, mocskos gimnasztyorkára. – Így is végtelenül hálás vagyok önnek. – Tverityinov szeme, hangja már nem volt szomorú. – Egészen felmelegedett, szó szerinti és átvitt értelemben egyaránt. Ön, Vaszil Vaszilics, jó ember. S az ilyen nehéz időkben tudjuk igazán megbecsülni az ilyent. Most már legyen kedves, magyarázza meg, hova utazom, és hogy a továbbiakban mit csináljak?

– Először is eljut ezen a vonaton – elégedetten kezdte magyarázni Zotov – Grjazi állomásáig. Ejnye, kár, hogy nincs térkép. El tudja képzelni, merre van?

– N… nem nagyon… De mintha hallottam volna már ezt a helységnevet.

– Pedig ismert állomás! Ha nappal ér Grjaziba, menjen el ezzel a maga iratával – most mindjárt be is jegyzem, hogy volt nálam –, szóval elmegy vele a katonai parancsnokhoz, ő majd rendelkezést ad az élelmiszer-elosztónak, és megkapja rá a fejadagot, néhány napra valót.

– Hálásan köszönöm.

– Ha pedig éjjel érnek be – üljön nyugodtan, ne szálljon ki, általában tartson mindig ezzel a szerelvénnyel. Látja, ha becsavarja magát a takaróiba, és föl nem ébred – hát elvitték volna! Grjaziból tovább megy a vonat Povorinóba, de itt Povorinóban – hacsak véletlenül nem az élelmiszer-elosztó közelében áll meg, ne szálljon le! Ezzel a vonattal eljut ugyanis Arcsedáig. Ide van irányítva az a maguk szerelvénye is, a kétszáznegyvenöt-négyszáztizenhármas.

Ezzel Zotov átnyújtotta Tverityinovnak az utánirányító levelet. Miközben az zsebre tette az írást, ugyanabba, amelyiken a fület be lehet gombolni, megkérdezte:.

– Arcseda? Sohasem hallottam róla. Merre van?

– Egészen lent, már Sztálingrádnál.

– Sztálingrádnál – bólintott Tverityinov.

A homloka ráncokba gyűrődött, szórakozott képpel megpróbálta

rendezni a gondolatait, de aztán tovább kérdezett:

– Engedje meg, kérem. Sztálingrád… mi is volt ennek a neve azelőtt?

Zotovban egyszerre minden fölborult és megdermedt. Hát lehetséges? Szovjet ember, aki nem ismeri Sztálingrádot?! Nem, ez mindenképp lehetetlen! Lehetetlen! Lehetetlen! A fejébe nem fér az embernek. De türtőztette magát. Megigazította a szemüvegét. Majdnem nyugodtan mondta:

– Régebben Caricin volt.

(Úgy látszik, mégsem „bekerített”. Diverzáns! Kém! Valószínűleg fehér emigráns, azért ilyen a viselkedése.)

– Ah, persze, Caricin! Caricin ostroma. (Vagy netán átöltözött oficér? – lám, térkép után érdeklődött… Hanem túlságosan megjátszotta magát az álruhával.)

Ez az ellenséges szó – „oficér”, amely már jó ideje eltűnt az orosz nyelvből, még így gondolatban kiejtve is, valósággal felnyársalta Zotovot, mintha szuronyt döftek volna át rajta.

(Ó, én tökfilkó! Ó, én tökfilkó! De most nyugalom! Most légy résen! Mit tegyek? Mit tegyek?!)

Zotov háromszor megnyomta a tábori telefon berregőjét.

És fülére tapasztotta a kagylót, remélve, hogy a kapitány odaát fölveszi.

A kapitány nem vette fel a kagylót.

– Vaszil Vaszilics, engem mégiscsak furdal a lelkiismeret, hogy megfosztom a dohányától.

– Semmiség, kérem – hárította el a közeledést Zotov.

(Pfuj! Elzsibbadt bennem az éberség. Kitárulkoztam az ellenség előtt, azt sem tudtam már, mivel kínáljam!)

– Akkor talán, engedelmet kérek – még egyet elszívnék. Vagy kimenjek inkább?

(Már kimenne?! Átlátszó dolog! Rájött, hogy baklövést követett el, s most eliszkolna!)

– Nem, dehogy, szívja csak nyugodtan itt. Szeretem a dohányfüstöt.

(Mit gondoljak ki? Hogyan intézzem el?…)

Most háromszor nyomta meg a telefon gombját. Fölvették a kagylót: – Itt az őrség.

– Zotov beszél.

– Parancs, hadnagy elvtárs!

– Guszkov hol van?

– Ki… kiment, hadnagy elvtárs.

– Hogyhogy-kiment? Mit jelent az, hogy kiment? Kerítsd elő nekem, öt perc múlva a helyén legyen!

(Nőhöz ment a gyalázatos!)

– Igenis, előkerítem!

(Mit gondoljak ki hát?)

Zotov fogott egy darab papírt, s Tverityinov elől eltakarva, ráírt a nagy betűkkel: „Válja! Jöjjön be hozzám, és mondja azt, hogy a hétszázkilencvennégyes késik egy órát!”

Összehajtotta a papírt, az ajtóhoz ment, s a küszöbről a lány felé nyújtva kezét, mondta:

– Podsebjakina elvtársnő! Tessék, fogja! Arra a szállítmányra vonatkozó adatok. – Melyikre, Vaszil Vaszilics?

– Itt van rajta a száma.

Podsebjakina csodálkozva állt föl, s előrejött.

Zotov csak átnyújtotta neki a papírt, s máris fordult vissza.

Tverityinov közben már felöltözött.

– Nem szalasztjuk el vajon a vonatot? – mosolygott teli jóakarattal.

– Nem, dehogy, beszólnak előre.

Zotov járkálni kezdett a szobában, anélkül, hogy egyszer is Tverityinovra nézett volna. A gimnasztyorka ráncait a derékszíj alatt hátraigazította, a pisztolytáskát pedig hátulról áthúzta jobb oldalra. A fején megigazgatta a zöld sapkát. Nem talált semmit, amivel elfoglalhatta volna magát, és a beszédből is kifogyott. Hazudni pedig nem tudott Zotov. Legalább Tverityinov mondana valamit! De ő szerényen hallgatott.

Kint az ablak mögött, az ereszcsatornában meg-megcsörrent a vízsugár, ahogy a szél ide-oda csapkodta.

A hadnagy megállt az asztalnál, s ott maradva a sarka mögött, nézdegélni kezdte a saját kezét.

(Hogy a változást észre ne vegye Tverityinov, ugyanolyan elfogulatlanul kellett volna a szemébe néznie. A hadnagy azonban nem tudta sehogy rákényszeríteni magát.)

– Tehát még néhány nap, s itt az ünnep! – szólt végül. És feszülten figyelt.

(No, kérdezd, kérdezd már: *milyen* ünnep? Akkor aztán nem marad semmi kétség.)

A vendég azonban azt mondta rá:

– I-igen…

A hadnagy rátekintett. Az ember szívta tovább a cigarettát, s bólogatott az előbbihez.

– Kíváncsi volnék, a Vörös téren lesz-e parádé? (Miféle parádé lehet most ott? Erre nem is gondolt, csak azért említette az ünnepet, hogy az idő teljék.)

Kopogtak az ajtón.

– Megengedi, Vaszil Vaszilics? – Válja bedugta a fejét. Ahogy Tverityinov meglátta a lányt, a hátizsákjáért nyúlt. – A hétszázkilencvennégyest föltartóztatták a kereszteződésnél. Körülbelül egy órát késik.

– I-i-igen! Na tessék, micsoda bosszúság! (Őt magát a hangja hamis csengése bosszantotta.)

– Jó, rendben van, Podsebjakina elvtársnő.

Válja eltűnt az ajtóból.

Egészen közel, az ablak alatt, az első vágányon fölhangzott egy mozdony fojtott zihálása, a lassuló vonat kerekeinek ritkuló zötyögése, a föld észrevehetően remegett.

– Mit csináljak? – gondolkozott hangosan Zotov. – Nekem most át kell mennem az élelmiszer-elosztóba.

– Akkor én kimegyek talán addig, én – ahol parancsolják, kérem – szólt szívélyesen Tverityinov, s már a kezében tartva a hátizsákot, fölállt.

Zotov leakasztotta köpenyét a szegről.

– Minek fagyoskodna akárhol is? A váró terembe nem tud bemenni sem, szorosan fekszenek a padlón. De nem akar átjönni velem az elosztóba?…

Valahogy azonban egészen bizonytalanul hangzott Így a dolog, ezért a hadnagy még megtoldotta, miközben érezte, hogy elvörösödik:

– Lehet… majd tudok szerezni önnek… ott valami ennivalót.

Hogyne örült volna meg ennek Tverityinov! Valósággal sugárzott a képe, míg azt mondta:

– Ez már több lenne az ön részéről, mint szívesség. Nem is merem rá megkérni.

Zotov elfordult. Végignézett az asztalon, kezével meglökte kicsit a páncélszekrény ajtaját, eloltotta a lámpát:

– Na, menjünk!

Míg az ajtót becsukta, odaszólt Váljának:

– Ha a távíróhoz kérnének, visszajövök mindjárt.

Tverityinov a hadnagy előtt lépett ki furcsa paprikajancsi-kabátjában, a meglazult, lógó lábszártekercsekkel. A kék lámpácskával megvilágított, hideg és sötét folyosóról kiértek a peronra. A fekete éjszakában, a láthatatlan ég alatt ferdén sodorta a szél a nehéz, nedves és egyáltalán nem fehér pihéket – nem volt ez sem hó, sem eső. Egyenest velük szemben, az első vágányon vonat állt. Teljesen fekete volt, feketébb, mint az ég – erről lehetett kitalálni, hol vannak a vagonok. Balra, ahová a mozdony elhúzott, tüzet fújva világított a hamuvályú, az izzó hamu leszóródott a pályatestre, ahonnan a szél gyorsan oldalt söpörte. Még távolabb kissé és följebb: kerek, zöld fény függött a semmiben magányosan. Jobbra, a vonat hátulja felé valahol szikracsóvák röppentek fül a vagonokból. Oda, az élet szikráihoz igyekeztek most a peronon a sötét árnyalakok, többnyire asszonyfélék. Valami ormótlan, nagy batyu körül összefolyt több ember nehéz lihegése. Az asszonyok síró vagy szótlan gyerekeket vonszoltak magukkal. Két pihegő árnyék nekisodródott Zotovnak, valami óriási

ládát vagy mit cipeltek. Még valaki ennél is nehezebb tárgyat húzott utánuk a peronon csikorogva. (Éppen most, amikor csupa baj az utazás, most cipeli mindenki a gyerekeket, öregasszonyokat, és hurcolnak bírhatatlan nehéz zsákokat, dívány nagyságú utazókosarakat, akkora ládákat, mint egy-egy fiókos szekrény.)

Ha nem lenne a mozdony alatt az izzó hamu, s fönt a szemafor, a melegedőkocsik füstcsöveiből nem röpködne a szikra, meg a távoli vágányoknál nem villanna az izzó lámpák tompított fénysugara – el sem hinné az ember, hogy a vonatok sokasága gyűlt itt össze, hogy egyáltalán állomás, nem pedig sűrű erdő vagy tiszta fekete mező, amely a lassan bekövetkező évszakváltásban megadóan készül a télre.

A fül azonban hallotta: a láncok csörgését, a váltóőrök tülökjét, két mozdony szuszogását s a tolongó emberek csoszogását, zsivaját.

– Erre kell mennünk! – szólította társát Zotov oldalt a perontól, a kis átjáróba. Kis, kékre mázolt üvegű zseblámpa volt nála, néhányszor a lábuk elé világított, hogy Tverityinov lásson.

– Ó, majdnem levitte a sapkámat! – panaszkodott Tverityinov.

A hadnagy szótlanul ment.

– Hó vagy nem hó, a gallér mögött nem jó folytatta amaz a beszélgetést.

Az ő kabátján gallér sem volt.

– Itt nagy lesz a sár – szólt figyelmeztetőleg a hadnagy.

És beleléptek a legjobban tocsogó, cuppogó sárba, szárazabb utat sehol sem lehetett találni.

– Állj! Ki vagy?! – harsant meg a közelben az őr hangja. Tverityinov erősen megrezzent tőle.

– Zotov hadnagy.

A bokán felül érő, híg sárban vágtak át egyenesen, s ahol sűrűbb volt a massza, alig-alig bírták kihúzni a lábukat. Így megkerülvén az élelmiszer-elosztó szárnyépületét, a túlsó oldalról léptek föl a kis tornácra. Lábukat jó erősen letoppantották, vállukról lerázták az esőt, hómaszatot. Zotov még az előtérben is maguk elé világítva bevezette Tverityinovot a közös terembe, ahol egy üres asztal húzódott két pad között (a katonák itt szoktak étkezni, s ugyancsak itt tartották a foglalkozásokat). Régóta keresnek már vezetéket, hogy ide is behúzzanak egy villanyégőt, de mindmáig csak egy asztalra tett kicsi lámpa világítja meg rosszul és egyenetlenül ezt a meszeletlen, deszkafalú szobát. A sarkok sötétbe vesznek.

Az őrszoba ajtaja kinyílt. Hátulról megvilágítva, elölről sötétben állt a küszöbön az egyik harcos.

– Hol van Guszkov? – kérdezte Zotov szigorúan.

– Állj! Ki vagy?! – harsant föl mögöttük a bejárati ajtónál.

A tornácon topogtak, majd belépett Guszkov, mögötte pedig futva egy katona.

– Jelentkezem, hadnagy elvtárs! – Guszkov csak olyanforma mozdulatot tett, mintha tisztelegni akarna. Az arcán mindig is volt valami pimaszság, s Zotov most a félhomályban is észrevette, elégedetlenül rángatózik az arca, hogy valami semmiség miatt iderendeli a hadnagy, akinek pedig ő alig van alárendelve.

Zotov elkezdett dühösen kiabálni:

– Guszkov szakaszvezető! Hány őrszem van előírva a maguk őrségében?!

A tiszthelyettes nem ijedt meg, csak épp meglepődött. (Zotov soha sem szokott kiabálni.) Csendesen felelte:

– Előírva kettő van, de ön tudja…

– Sem-mit sem tudok! Azonnal állítsa föl az őröket úgy, ahogy a szabályzat előírja!

Guszkov ajka ismét megrándult.

– Bobnyev harcos! Fogja a fegyverét, és álljon az őrhelyére!

Az a katona, aki a szakaszvezetővel érkezett, most kopogós léptekkel megkerülte feljebbvalóit, és kiment a szomszéd helyiségbe.

– Maga pedig, szakaszvezető, velem jön a parancsnokságra!

Most már Guszkov is kezdte kapiskálni, hogy történt valami. A katona visszajött, karabélyát, feltűzött szuronnyal, a kezében tartva, áthaladt keményen mindannyiuk előtt, s odaállt az előtér ajtajába.

(Zotovot elfogta a félénkség. Nem talált szavakat, mit mondjon.)

– Ön… énnekem – szólt a hadnagy egészen ellágyult hangon, s nagy nehezen felemelte tekintetét Tverityinovra – …nekem most más dolgom van… – Erős hangsúllyal ejtette az *ó* hangokat. – Ön pedig foglaljon helyet, kérem. Egyelőre. Tessék várakozni!

Furcsán vad látvány volt így együtt Tverityinov széles sapkás nagy feje meg a falra és a mennyezetre vetülő nyugtalan árnyéka. Az átcsavart sál mint valami óriáskígyó gyűrűzte körül a nyakát.

– Ön itthagy engem? No, Vaszil Vaszilics, akkor le fogok maradni a vonatról! Engedje már meg, kimegyek inkább a peronra.

– Nem, nem… Ön itt marad… – sietett Zotov az ajtó felé.

S Tverityinov most megértette:

– Ön… *letartóztat* engem?! – kiáltotta. – Hadnagy elvtárs! De miért?! Engedje, hogy utolérjem a szerelvényemet!

És ugyanazzal a mozdulattal, ahogy egyszer már köszönetet mondott, a széttárt öt ujját kibontott legyezőként a mellére tette. Két gyors lépést tett a hadnagy után, de a szemfüles őr mellének szegezte a szuronyos puskát.

Zotov most önkéntelenül visszatekintett, és életében utoljára – meglátta a gyér lámpafényben ezt az arcot: Lear király kétségbeesett arca a kriptában.

– Mit tesz velem!? – kiáltotta Tverityinov harangszóhoz hasonló, zengő, mély hangon. *Ezt nem lehet jóvátenni soha!!*

Égnek tartotta a kabátujjból fölcsupaszodó két kezét, egyikben ott volt a hátizsák, amely hirtelen nagyra puffadva akkora lett, mint a falra vetett fekete árnyéka, a mennyezet azonban már a fejére ereszkedett.

– Legyen nyugodt, legyen nyugodt! – csitította még Zotov, lábával az előtér küszöbét tapogatva. – Csak *valami csekélységet kell még majd tisztázni…*

És elment. Guszkov a nyomában. A katonai diszpécser szobájába lépve, a hadnagy azt mondta:

– Ezt a vonatot még tartsák vissza egy kicsit! A szobájában az asztalhoz ült, s írta:

„NKVD ügyintéző irodájának!

Ezennel átküldök önökhöz egy letartóztatottat, aki Igor Gyementyevics Tverityinovnak nevezi magát, s állítólag Szkopinban maradt le a bekerítetteket szállító 245-413-as szerelvényről. A vele folytatott beszélgetésből…”

– Készülj! – szólt Guszkovnak. – Magad mellé veszel egy harcost, átkíséred a csomópontra!

*

Eltelt néhány nap, az ünnepek is elmúltak. Zotov hadnagyemlékezetéből azonban nem kopott ki az az ember – a megragadó mosolygása s a csíkos ruhás leányt ábrázoló fénykép.

Minden úgy történt, láthatólag, ahogy történnie kellett.

Úgy s mégsem úgy…

Szeretett volna meggyőződni róla, hogy valóban álruhás diverzáns volt-e az illető, vagy hogy már rég kiszabadult. Felhívta hát telefonon a vasúti csomóponton levő ügyintéző irodát.

– Kérem, november elején letartóztattam és átkísértettem önökhöz egy Tverityinov nevű embert. Ha megtudhatnám, mi derült ki róla?

– Kivizsgálás alatt van – mondták keményen a drót túlsó végén. – Hanem figyeljen ide, Zotov! Az aktákban, amit a nyolcvan százalékig elégett rakományról csináltak, valami nem világos. Igen fontos dolgok ezek, valaki még megüti miatta a bokáját.

S az egész telet itt szolgálta végig Zotov, továbbra is a parancsnok helyetteseként. Többször is már nyúlt volna telefonhoz, hogy tájékozódjék a dolog felől, de félő volt: esetleg gyanút ébreszt.

Egyszer a csomóponti katonai parancsnokságról valami hivatalos dologban nyomozó érkezett. Zotov, mintha csak úgy mellékesen jutna eszébe, megkérdezte tőle:

– Nem emlékszik valami Tverityinovra?

Még az ősszel tartóztattam le.

– Miért kérdi? – komorodott el a nyomozó sokat sejtetőn.

– Csak úgy… Egyszerűen érdekelne… Mivel végződött az ügy?

– Ki fogják vizsgálni ezt a maga Tverikinjét is. Minálunk nincs selejt.

Zotov azonban soha életében nem tudta elfelejteni ezt az embert…

1962

Csalló Jenő fordítása

AZ ÜGY ÉRDEKÉBEN

1

– No, itt vagyok, ki hívott? Szervusztok, gyerekek! Akivel még nem találkoztam, annak külön is: szervusztok!

– Gratulálunk a győzelemhez, Ligyija Georgijevna!

– Ligyija Georgijevna!

– Az új épülethez!

– Én is gratulálok nektek, fiúk! És nektek is, lányok! A kubikusoknak meg a vakolóknak is!

– Hát a teherhordóknak?

– És a szeméthordóknak?

– Ugyan, ti csak hallgassatok, szemetesek!

– Hát azoknak, akik súroltak? És akik a festéket vakarták?

– Mindenkinek, mindenkinek gratulálok! Ligyija Georgijevna magasra emelte a kezét, úgy integetett, hogy mindenki lássa. – Minden jót kívánok az új tanévre az új épületben!

– Hurrá-á-á!

– Nem sajnáljátok, hogy annyit dolgoztatok? Nem sajnáljátok a vakációt? A vasárnapokat?

– Ne-e-em!

– És mit szóltok, gyerekek, milyen szerencsénk volt a kisebbekkel: senki sem keveredett a daru alá, senki sem pottyant árokba!

Ligyija Georgijevna a lépcső tetején, a tanári szoba előtti kis téren állt, onnan nézett a fiatalokra, akik három oldalról is szorosan közrefogták: a szűk folyosó felől jobbról, a szűk folyosó felől balról, és lentről, a keskeny lépcső irányából. Ez volt a technikum legtágasabb térsége, itt tartották a gyűléseket is, úgy, hogy hangszórókat raktak ki a folyosókra. Rendszerint kevés fény hatolt be ide, de a mai erős napsütés elég világosságot adott, hogy minden szín t meg lehessen különböztetni; márpedig itt, úgy tetszett, a sok sárga, rózsaszín, piros, kék, zöld és barna sálon, kendőcskén, blúzon, ruhán és cowboyingen pettyekben, mintákban, csíkokban, kockákban valamennyi szín és színárnyalat képviselve volt. Barátnők barátnőikkel, barátok barátaikkal szorosan összesimulva álltak, sokan az előttük lévő vállára támasztották az állukat, kidugták a fejüket a többiek nyaka közt, hogy jobban lássanak – és ez az egész tarka tömeg együtt ragyogott, örvendezett, zajongott, és várt valamit Ligyija Georgijevnától.

– Hát ott meg ki bujkál előlem? Lina? Levágattad a copfodat? Azt a szép hajfonatot!

– Ugyan, ki hord már olyat, Ligyija Georgijevna?

A tanárnő vizsgálódva nézett körül, és mindjárt a szemébe ötlött: milyen nagy teret hódított a nyáron a lányok közt az új frizuradivat. Igaz, itt-ott még felbukkant egy-egy színes szalaggal befont, naiv, kurta hajfonat, egy-egy szerény, középen kettéválasztott, vagy kevésbé szerény „loknis” frizura, néhány kislány vállára szabadon omlottak a hullámos fürtök – de csudamód elszaporodott a látszatra gondozatlan, csapzott, borzas, valójában azonban nagyon is rafináltan elrendezett len-, zab-, búza és tatárkaszínű meg szurokfekete hajboglya a lányok fején. A fiúk pedig – nyurgák és alacsony termetűek, zörgő csontúak és kövérkések – mindnyájan új divatú, tarka inget hordtak, nyitott gallérral, az is, aki észbontó, homlokba hulló tinccsel ékeskedett, az is, aki nagy buzgalommal simította hátra a haját, az is, akinek a fején rövid sörte ágaskodott, akár a sündisznó tüskéje.

Első osztályosok – szinte még gyermekek nem voltak közöttük, de az itt szorongó felsősök is mindnyájan abban az életkorban voltak, amikor az embernek nincsenek megcsontosodott tulajdonságai; hajlítható, formálható, és olyan könnyen lehet megnyerni minden jóra. Ez sugárzott most róluk.

Alig lépett ki a tanáriból, szeme máris átfogta ezt az egész képet, tekintete bizalmat sugárzó tekintetekkel és mosolyokkal találkozott – és ekkor Ligyija Georgijevnát elfogta a meghatottság, mert azt érezte, ami a legnagyobb kitüntetés a pedagógus számára: hogy nagyon várják, és bizalommal veszik körül.

A gyerekek nem tudták volna megfogalmazni, mit szeretnek benne, csak úgy egyszerűen mint ez mái a fiatalokra jellemző – szerették, mert őszinte volt. Ligyija Georgijevna arcáról akárki könnyen leolvashatta, hogy pontosan azt gondolja, amit mond. Különösen ezekben a hónapokban ismerték és szerették meg, az építkezésen, ahol egész szabadságát töltötte, ahová nem ünneplőkosztümben, hanem fakó ruhában, fejkendősen járt, és ahol restellt volna ahogy mondani szokták – „elvileg irányítani”, bárkit is olyan munkára küldeni, amit ne lenne hajlandó elvégezni maga is. Együtt cipekedett, együtt súrolt, együtt takarított a lányokkal.

És bár kis híján harmincesztendős volt, férjes asszony, egy kétesztendős kislány mamája, a diákok a háta mögött mégis *Lidocskának* hívták, és a fiúk hanyatt-homlok rohantak, hogy teljesítsék az utasításait, amelyeket kezének könnyed, de erélyes mozdulatával kísért, néha pedig – ez volt nála a különleges bizalom vagy megbecsülés jele – ujja hegyével könnyedén megbök te a vállát annak, akitől valamit kívánt.

– No, Ligyija Georgijevna, mikor költőzünk?

– Költözünk már végre?

– Vártunk már hét évet, gyerekek! Várjunk még húsz percet.

Mindjárt jön Fjodor Mihejics.

– Ligyija Georgijevna! És mi lesz a vidékiekkel? Menjenek albérletbe, vagy lesz diákotthon?

– Meguntunk már kettesével aludni egy ágyon!

– Értem én ezt nagyon jól, gyerekek! És milyen volt az átjárótól idáig sárban caplatni?

– Sohasem lehetett félcipőt húzni! Örökké csak a csizma!

– Hanem a vidékiek dolgát még ma el kell dönteni!

– De mért nem lehetett már eddig átköltözni?

– Hát… vannak még befejezetlen munkák…

– Mindig ezek a befejezetlen munkák!

– Engedjenek csak oda, majd mi befejezzük!

A Komszomol-vezetőség tagja, egy vörös és barna kockás inget viselő legényke, aki az imént kihívta Ligyija Georgijevnát a tanáriból, megszólalt:

– Ligyija Georgijevna! Meg kell vitatni, hogy is legyen a költözködés. Kinek mi lesz a dolga?

– Bizony, gyerekek, mindent úgy kell megszervezni, hogy miattunk semmi késés ne legyen. Van egy ötletem…

– Srácok, legyetek már csendben!

– Tehát: teherautó összesen kettő lesz vagy három, azok persze csak a gépeket és a legnehezebb holmit szállítják. Bizony, barátaim, minden egyebet úgy fogunk átvonszolni, mint a hangyák! Milyen messzire is? Hány méter ide az új épület?

– Másfél kilométer.

– Ezernégyszáz méter – én megmértem.

– Mivel mérted?

– Hát a bicikli távolságmérőjével.

– Ugyan, csak nem fogjuk hétszámra várni a teherautókat? Kilencszáz fő – egy nap alatt úgy áthurcolkodunk, mint a pinty!

– De át ám!

– Át bizony!

– Csak kezdjünk hozzá minél hamarabb, míg be nem áll az esős idő!

– Igor, figyelj csak! – Ligyija Georgijevna összecsippentett ujjai hegyével, méltóságteljes mozdulattal érintette meg a fiú kockás inges mellét (és ez a mozdulat olyanra sikerült neki, mint amikor a tábornok kitüntetést húz elő a zsebéből, és magabiztosan rátűzi a katona mellére). – Ki van itt a Komszomol-vezetőségből? (Ligyija Georgijevna volt a pártbizottság részéről a komszomolisták instruktora.)

– Majdnem mind. Némelyik az utcán.

– Helyes! Most rögtön hívd össze őket. Készítsetek listát a tanulócsoportokról. De olvashatóan ám! Minden csoport mellett tüntessétek fel a létszámot, és nagyjából mérj étek fel: kinek mit kell

átköltöztetni, hol van súlyosabb cipelnivaló, hol könnyebb. Próbáljátok úgy beosztani, hogy mindenki az osztályfőnöke laboratóriumát költöztesse, de vigyázzatok, nehogy a kicsiknek jusson a legnehezebb! Amint kész a terv, mindjárt megyünk Fjodor Mihejicshez, jóváhagyatjuk, és a csoportokat közvetlenül a tanárok rendelkezésére bocsátjuk.

– Értettem! – húzta ki magát Igor. – Hűha!

Ez az utolsó vezetőségi ülés a folyosón, ott már irodánk lesz. Halló! Vezetőség! Genka! Rita! Hol értekezzünk?

– Mi meg, gyerekek, menjünk ki az utcára! – kiáltotta csengő hangon Ligyija Georgijevna. Ott Fjodor Mihejicset is hamarabb meglátjuk.

Nagy zajjal lezúdultak az utcára, a lépcső megüresedett.

Odakint, a technikum előtti puszta téren, ahol csak néhány csenevész fácska tengődött, ott ácsorgott még vagy kétszáz gyerek. A vákuumtechnikus harmadik osztály most is lármás bolyba tömörült, a lányok egymás mellett, kart karba öltve álltak, és egymás szemébe nézve kórusban fújták:

Senki sem búsul minálunk
Mécsvilágnál, gyertyalángnál!
Fabri-fabri-fabri-fabri-fabrikálunk
Diódát is!
Triádát is!
Tetródát is!
Pentódát is!
És nagyon sok csúcsfrekvenciás lámpát!

A kisebbek „üsd a harmadikat” meg fogócskát játszottak. Akit utolértek, annak nagy élvezettel csaptak a lapockái közé.

– Miért döngeted a hátamat? – kérdezte felháborodva egy dundi kislány.

– Nem a hátadat, te, hanem azt a kiálló hátgirincedet! – igazította ki komoly képpel egy kisfiú, aki laposra nyomott sapkát viselt, és röplabdabelsőt akasztott hátul a derékszíjára. De mikor észrevette, hogy Ligyija Georgijevna megfenyegeti az ujjával, elpirult, és kereket oldott.

A még kisebbek – az új elsősök, akik most jöttek a hétosztályos iskolából – tiszta ruhában, elfogódottan, kisebb-nagyobb csoportokban álldogáltak, és nagy figyelemmel néztek mindent.

Egypár fiú biciklin érkezett, és most, lányokat ültetve a vázra, ide-oda furikázott.

Az égen habosfehér bárányfelhők úsztak.

Olykor eltakarták a napot.

– Jaj, csak nehogy eső legyen! – sóhajtoztak ilyenkor a lányok.

A többiektől egészen külön állt és beszélgetett a rádiótechnikai tagozat három negyedikes diákja: két halászblúzos lány és egy fiú, ingkabátban. A lányok blúza szerény volt, csíkos, hanem a fiú inge! Rikító sárga alapon fantasztikus foltokban pálmafák, hajók, katamaránok… Ligyija Georgijevna észrevette ezt a különbséget, és átsuhant a fején egy gondolat, amely már régóta csodálkozásra késztette: azelőtt a fiúk – a bátyjai, később az évfolyamtársai – valahogy nagyon is egyszerűen, szürkén öltöztek, a tarka színeket, az élénk mintákat, az öltözködés különféle cselfogásait meghagyták a lányoknak, és az így is volt rendjén. De lám, egy szép napon természetellenes versengés kezdődött: a fiúk nagyobb gonddal, sőt: tarkábban, színesebben kezdtek öltözni a lányoknál, még zoknit is tébolyító színűt húztak, mintha nem az ő dolguk volna, hogy udvaroljanak, hanem ők várnák az udvarlást, és mind gyakrabban megtörtént, hogy nem a fiúk fogták karon a lányokat, hanem a lányok a fiúkat. Ligyija Georgijevna homályos nyugtalanságot érzett e természetellenes jelenség láttán, félt, hogy a fiúk elveszítik vele valami fontos belső tulajdonságukat.

– No, Valerik – kérdezte meg a rikító sárga katamarános ingű fiút –, mit gondolsz, megokosodtál a nyáron?

Valerik leereszkedően elmosolyodott:

– Ugyan már, Ligyija Georgijevna! Természetesen: megbutultam.

– És ez nem zavar téged? Az lesz a vége, hogy a lányok nem fognak… tisztelni.

– Dehogyisnem!

És a két lány arcáról le lehetett olvasni, hogy Valerik önbizalma nem alaptalan.

– És mondd, mit olvastál a nyáron?

– Hát bizony majdnem semmit, Ligyija Georgijevna – felelte a fiatalember, éppoly leereszkedőleg, mint az előbb. Látszott, hogy nincs nagy kedve folytatni ezt a beszélgetést.

– De miért nem? – faggatta tovább, most már lehangoltan, Ligyija Georgijevna. – Tulajdonképpen miért tanítalak én téged?

– Bizonyára azért, mert benne van a tantervben – bölcselkedett Valerik.

– Ó, ha olvas az ember, akkor se mozi, se televízió!… Kinek van mindenre ideje? – hadarta egymás szavába vágva a két lány. – És televízió minden áldott nap van!

Odajöttek más negyedikesek is.

Ligyija Georgijevna összehúzta a szemöldökét. Hátrafésült, dús, szőke haja szabadon hagyta a homlokát, látszott rajta, hogy most bánatos és gondterhelt.

– Persze, gyerekek, senki sem akar a televízió ellen agitálni, épp

ebben a technikumban, ahol olyan sokat tanultok róla. Nézzétek kedvetekre – de azért ne folyton-folyvást. És főleg: ne tegyetek egyenlőségi jelet… A televíziós műsor kérészéletű, legföljebb egy napig él.

– Viszont érdekes, mozgalmas! – makacskodtak a fiatalok. – Tánc is Van benne!

– És síugrás….

– És motorverseny!…

– De a könyv meddig él? *Évszázadokig!* – kiáltotta dühösen, de mosolyogva Ligyija Georgijevna.

– A könyv? Az is csak egy napig él! – vetette ellen egy nagyon komoly, hajlott hátú, majdhogynem púpos fiú.

– Ezt meg honnan veszed? – háborodott fel Ligyija Georgijevna.

– Tessék csak elmenni a könyvesboltba mondta a hajlott hátú fiú. – A kirakatban ott sárgul az a sok mindenféle regény, majd leszakad alattuk a polc. És mit lát az ember egy év múlva? Még mindig ott hevernek, azon a szent helyen. Én egy udvarban lakom a könyvesbolttal, hát tudom, hogy a végén az egészet felpakolják és visszaviszik. A sofőr azt mondja: makulatúra, mehet a zúzdába. De hát akkor miért nyomtatták ki?

Két esztendővel ezelőtt ezek a gyerekek másodikosok voltak, Ligyija Georgijevna akkor is tanította őket, de semmi ilyesmit nem beszéltek! Akkor minden kérdésre azt felelték, amit kell. Kapták is érte a négyeseket, ötösöket.

Olyan beszélgetés kezdődött, amit nem itt a ricsajban, az iskolaajtó előtt álldogálva kellett volna folytatni. De félbeszakítani sem akaródzott, nem is lehetett.

– Azért azt is meg kell nézni, *milyen* könyveket visznek zúzdába!

– Én, kérem szépen, megnéztem alaposan védte makacsul a maga igazát a hajlott hátú fiú és a homlokára ferde, bölcs ránc vésődött. Némelyiket az újságok szörnyen dicsérték…

Közben a többiek is hajtogatták a magukét, és elnyomták a fiú hangját. Odafurakodott Anyikin is, színkitűnő tanuló, megtermett fickó, a vállán fényképezőgép, és megszólalt (őrá mindig is hallgattak):

– Ligyija Georgijevna, beszéljünk őszintén. Amikor elbúcsúztunk, adott nekünk egy irgalmatlan hosszú könyvjegyzéket. De akármelyiket is nézzük – ötszáz oldalnál egyik könyv se rövidebb. Mennyi idő kell az elolvasásukhoz? Két hónap? S a végén kisül, hogy regényfolyam, trilógia: „folytatása következik”. Ugyan, kinek írják az ilyet?

– A kritikusoknak! – visszhangozták a többiek.

– Hogy pénzt keressenek!

– Hát alighanem! – értett velük egyet Anyikin. – Mivelhogy a magunkforma technikusfélének – márpedig a többség ilyen ebben az

országban – valamikor el kell olvasnia a maga technikai irodalmát is, meg a szakfolyóiratokat is, különben elhülyül, kizavarják a gyárból, és joggal.

– Jól beszél! – kiabáltak a gyerekek. – És mikor olvassunk sportújságot?

– És a Szovjet Filmet?

– Ligyija Georgijevna – Anyikin egészen nekivadult – a mai világban hosszan írni, szerintem, egyszerűen lelkiismeretlenség az íróktól. *Tőlünk* miért követelik meg, hogy a tervrajzokban a leggazdaságosabb megoldásokat keressük? Amikor a végzősök a diplomatervüket védik, folyton félbeszakítják őket: nem lehetne egyszerűbben? olcsóbban? rövidebben? Tavaly ott voltam, hallottam. És mit ír a *Lityeraturnaja Gazeta*? A jellemábrázolás sematikus, a kompozíció széteső – úgymond –, viszont micsoda magas eszmeiség! Ez éppen olyan, mintha nekünk azt mondanák: az áramkör nem záródik, a berendezés nem fog működni, viszont milyen kiváló kondenzátorokat választott! Miért nem mondják meg: ezt és ezt a regényt tízszerte rövidebben kellett volna megírni! Emezzel pedig kár terhelni az emberek agyát!

– Nos, ami a rövidséget illeti, azzal egyetértek – mondta, kezét felemelve Ligyija Georgijevna.

Az egyre növekvő gyerektömeg elégedetten felmorajlott. Épp ezért szerették Ligyija Georgijevnát, mert sohasem lódít; ha azt mondja: egyetért, hát az úgy is van.

– Értsük meg egymást, gyerekek! A könyvek megörökítik kortársainkat, minket magunkat, nagy tetteinket…

– Vegyük a memoárokat! – kiáltott közbe gyorsan a harmadik sorból egy szemüveges, mulatságosan sörtehajú fiú. – Mindenki, aki megérte az ötven évet, okvetlenül kiadja az emlékiratait: született ekkor és ekkor, nősült ekkor és ekkor – de hisz ezt minden bolond meg tudja írni!

– Attól függ, *hogyan* írja meg – szakította félbe erélyesen a tanárnő. – Ha magáról és a korról…

– Rémes, mire vissza nem emlékeznek! – háborgott a szemüveges legényke. – A kertben elfogott a hideglelés… Megérkeztem a városba, a szállóban nem kaptam szobát…

Őt is félretolták és túlkiabálták.

– Szót kérek, Ligyija Georgijevna, a tömörségről… – kapta magasba a kezét egy fiú, mintha az osztályteremben jelentkezett volna.

– A klasszikusokról hadd beszéljek! – ez is mintha orosz irodalomórán volna.

Izgatott arcuk láttán Ligyija Georgijevna boldogan elmosolyodott. Csak izguljanak, majd lehiggadnak – a vitatkozókat könnyű jobb belátásra bírni. Csakis a közömbösséget tartotta igazán félelmetesnek a

fiataloknál.

– No, halljuk – adta meg a szót annak, aki a tömörségről akart beszélni.

Ez a tüskehajú Csurszanov volt. A fiú szürke ingének kihajtott nyakán észre lehetett venni a foltot. Apja meghalt, és anyjának, aki házfelügyelő, nem ő az egyetlen gyereke, vannak nála kisebbek is, ezért a hetedik osztály után szinte erőszakkal hozták a technikumba. Igaz, irodalomból és orosz nyelvből kettes és hármas között vergődött, de már úttörőkorában is önállóan szerelt össze rádiókat, és a technikumban zseniálisnak tartották: kapcsolási rajz nélkül képes volt megjavítani bármely készüléket, mintha csak megérezte volna, hol a hiba.

– Ide hallgassatok! – jelentette ki harsány hangon Csurszanov. – Anyikin jól mondta: kevés az időnk, spórolni kell vele. Mit csinálok tehát? Egyáltalán nem olvasok szépirodalmat.

Kitört a nevetés.

– Azt mondtad, a tömörségről beszélsz.

– Hát nem arról beszélek? – csodálkozott Csurszanov. – Kinyitom a rádiót, hallgatom a híreket, vagy a lapszemlét, ha úgy tetszik, közben ebédelek, öltözöm, teszek-veszek otthon időt spórolok vele.

A többiek újból nevettek.

– Mit hahotáztok? – bámult Csurszanov.

– Nincs ezen semmi nevetnivaló – sietett segítségére Marta Pocstyonnih, egy széles arcú, csúnya, nagydarab lány; dús, fekete hajfonatainak vége szabadon lobogott –, Ligyija Georgijevna, maga nem ért egyet velem? Mikor érdekes elolvasni egy könyvet? Ha valami olyat lehet belőle megtudni, amit sehonnan sem tudhatunk meg, egyes-egyedül csak abból a könyvből. De ha a könyvben is csak az van, ami a rádióban meg az újságban – ugyan mire való akkor a könyv? Az újságban rövidebben, világosabban írják…

– És helyesebben! Az újság aztán nem téved! – kiabáltak többen is.

– És a forma? – kérdezte tőlük kényeskedve egy rózsás arcú, szőke fürtös lány.

– Mit akarsz a formával? Talán bizony az újságcikkeknek rossz a formájuk?

– A mű-vé-szi forma – felelte a rózsás arcú, és minden szótagra bólintott a fejecskéjével.

– Mi az, hogy forma? – értetlenkedett Csurszanov. – Hogy ez meg ez belehabarodik abba meg abba? Ez kell neked?

– Bizony, barátaim, persze hogy a forma! heveskedett most már Ligyija Georgijevna is, és összefogott ujjai hegyével, mintegy meggyőződését hangsúlyozandó, könnyedén megérintette a tulajdon mellét. – Elvégre a könyvben leljük meg a pszichológia mélységeit, a legkisebb rezdülések…

De már mindenfelől annyira körülvették, hogy sokan nem is hallották a szavát, hanem csak egymással feleseltek, egymásnak beszéltek.

Ligyija Georgijevna arca lángolt.

– Megálljatok! – csillapította a lázadókat, közben kezét Anyikin és Pocstyonnih vállára tette. – Ezt nem ússzátok meg ennyivel! Most már lesz nagy előadótermünk, még szeptemberben vitát rendezünk, és mindenkit felvonszolok a szónoki emelvényre, aki itt felszólalt, csak aztán…

– Jön! Jön!! Jön!!! – kezdtek hirtelen kiáltozni előbb a kicsinyek, azután a nagyobbak is. A kicsik egymás után, egymást megelőzve, egyre sebesebben rohantak. Az idősebbek sűrű tömege egyszeriben szétszóródott, mindenki az út felé fordult. Az emeleti ablakokból tanárok és diákok hajoltak ki.

A technikum viharvert Gazik teherautója közeledett a vasúti átjáró felől. Nehézkesen döcögött a göröngyös úton, kerekei alatt olykor tócsák fröccsentek szét. A szélvédő üvegén át már látni lehetett a rázkódástól jobbra-balra dülöngélő igazgatót és a sofőrt. Egy csoport diák, a többieket messze maga mögött hagyva, üvöltözve rohant az igazgató elé. Ők vették észre legelsőkként, hogy Fjodor Mihejevics arca, nem tudni, mi okból, éppenséggel nem örömet tükröz.

Erre egy csapásra elhallgattak.

Kétfelől közrefogták a teherkocsit, kísérték, míg csak meg nem állt. A köpcös termetű, fedetlen fejű, már őszülő Fjodor Mihejevics viseltes, sötétkék ruhában kiszállt a sofőrfülkéből, és körülnézett. A bejárathoz kellett volna mennie, de az odavezető egyenes utat zsúfolásig ellepték a diákok; kétfelől is tömött félkörben álltak, le nem vették róla szemüket, és vártak. A legtürelmetlenebbekből pedig, kezdetben halkan, előtört a kérdés:

– Mi a helyzet, Fjodor Mihejics?

– Mikor?

– Mikor?

Azután hangosabban, a hátsó sorokból:

– Költözünk?

– Mikor költözünk?

Fjodor Mihejevics még egyszer végigjáratta tekintetét a sok kérdő, várakozó arcon. Nyilvánvaló, hogy a választ még addig sem lehet halasztani, míg az emeletre felér. Itt kell válaszolnia. „Mikor költözünk?” „Mikor?” Ezt kérdezgették a gyerekek egész tavasszal és egész nyáron. De az igazgató is, az osztályfőnök is csak mosolyogtak ilyenkor: „Tőletek függ. Ahogy majd dolgoztok.” Most pedig Fjodor Mihejevicsnek nem volt más választása, mint hogy sóhajtson egyet, és keserűségét nem titkolva, ezt mondja:

– Sajnos, elvtársak, egy kicsit még várnunk kell. Az építők

nincsenek készen mindennel.

Fjodor Mihejevics hangja mindig fátyolos volt, mintha fájna a torka.

A diáktömeg felsóhajtott.

– Már megint várni kell…

– Már megint nincsenek kész!…

– De hisz holnapután szeptember elseje!

– Most mi lesz? Mehetünk megint albérletbe?

A diák, akin a rikító sárga, katamarános ing volt, elnevette magát, és így szólt a mellette álló lányokhoz:

– Na, mit mondtam? Esküdni mertem volna rá. És lesz még cifrább is, csak várjatok!

Néhányan kiabálni kezdtek:

– És mi magunk nem tudnánk befejezni, Fjodor Mihejics?

Az igazgató elmosolyodott:

– Mi a szösz? Megtetszett az építőmesterség? Nem, ezt magunk nem tudjuk elintézni.

Az első sorban álló lányok nagy hévvel bizonykodtak.

– Fjodor Mihejics! Akárhogy is, költözzünk át! Hát mi van ott még hátra?

A széles homlokú, széles csontú igazgató gondterhelten nézett rájuk.

– Mit gondoltok, lányok, nekifogok itt, hogy mindent elmagyarázzak?… Néhány helyen nem száradt ki a padló…

– Ott nem mászkálunk!

– Deszkát fektetünk rá!

– …Sok kilincs hiányzik…

– Az nem számít, most nyár van!

– Még ki kell próbálni a központi fűtést…

– No hisz’! Ráér télig!

– …Meg aztán mindenféle apróság…

Fjodor Mihejevics csak legyintett. Homlokára sok vízszintes ránc szaladt fel. Elvégre nem mesélheti el a gyerekeknek, hogy az épület átadásáról jegyzőkönyv kell, hogy ezt a jegyzőkönyvet a kivitelező és a megrendelő írja alá; ami a kivitelezőt illeti, az akár már ma aláírja, neki jobb, ha minél gyorsabban megtörténik az átadás, no és Fjodor Mihejevicsnek is olyan drága most az idő, hogy ő is aláírná, ha maga a technikum volna a megrendelő; de a technikum nem lehet megrendelő, mert nincs státusza, hogy szakembereket alkalmazzon a tervek és a kivitel műszaki ellenőrzésére; a technikum helyett a jelfogóberendezések gyárának beruházási osztálya a megrendelő, és ennek a gyárnak egyáltalán nincs miért sietnie, semmi oka rá, hogy megbontsa a rendet. Habaligin, a gyár igazgatója, aki egész nyáron azt ígérgette Fjodor Mihejevicsnek, hogy történjék bármi, augusztusban

átveszi az épületet, nemrég ezt mondta: „Nem, nem elvtársak! Nem írom alá a jegyzőkönyvet, míg az utolsó csavart is a helyére nem illesztik.” És lényegében igaza is volt.

De a lányok egyre nyafogtak:

– Olyan jó volna átköltözni, Fjodor Mihejics! Úgy beleéltük magunkat!

– Minek éltétek bele magatokat?! – kiáltott gorombán a lányokra Csurszanov, aki egy földhányáson, a többieknél magasabban állt. – Így is, úgy is elmegyünk egy hónapra a kolhozba, hát nem mindegy, hogy melyik épületből megyünk – abból-e, vagy ebből?

– Pe-ersze! Megyünk a kolhozba! – jutott eszükbe a többieknek is. Nyáron, az építkezés lázában egészen elfeledkeztek erről.

– Az idén nem megyünk a kolhozba – mondta határozottan Ligyija Georgijevna.

Fjodor Mihejevics csak most vette észre, hogy ő is itt van.

– Hogyhogy nem megyünk, Ligyija Georgijevna? Miért? – kérdezték mindenfelől.

– Olvasni kell a helyi sajtót, barátaim! Volt erről egy cikk.

– Egy ci-ikk?

– Mindegy az, úgyis megyünk…

Fjodor Mihejevics utat tört magának a diákok között, és az ajtóhoz ment. Ligyija Georgijevna a lépcsőn érte utol. Ez a lépcső pedig éppen olyan volt, hogy csak ketten mehettek rajta egymás mellett.

– Fjodor Mihejics! De szeptemberben csak átadják?

– Átadják – válaszolta az igazgató szórakozottan.

– Megterveztük, hogyan hurcolkodhatunk át szombat déltől hétfő reggelig. Tanítási napot nem is veszítünk. Minden tanulócsoportot laboratóriumok szerint osztunk be. A Komszomol-bizottság most dolgozik rajta.

– Nagyon helyes – bólintott az igazgató, és közben a maga gondján járt az esze. Maga sem értette a dolgot, a hátralevő munkák valóban nagyon jelentéktelenek voltak, a megrendelő két-három héttel ezelőtt már láthatta, mi hiányzik: semmi akadálya sem lett volna, hogy meggyorsítsák a tempót, s átvegyék az épületet. Néhány apróság azonban arra vallott, mintha maga a megrendelő húzná az időt.

– Még valamit, Fjodor Mihejics!… A Komszomol-bizottságban megvitattuk Jengalicsev dolgát. Jengalicsev szavát adta. Felelősséget vállalunk érte. Adja vissza szeptember elsejétől az ösztöndíját! – Ligyija Georgijevna szeme kért és agitált egyszerre.

– Védőügyvéd! – csóválta a fejét Fjodor Mihejevics, és szürkéskék szemével rápillantott Ligyija Georgijevnára. – És ha újrakezdi?

– Dehogy kezdi! – bizonygatta Ligyija Georgijevna, már a lépcső tetején, ahol feltűnt a többi tanár és a titkárnő is.

– No, csak vigyázzanak.

Fjodor Mihejevics bement a maga szűk kis irodájába, és közben elküldött a tanulmányi vezetőért meg a tagozatvezetőkért. Élőszóval akarta hallani tőlük, hogy készen állnak a tanév megkezdésére bármilyen körülmények között, s meg akart győződni róla, hogy ehhez a távollétében már minden szükségeset elvégeztek.

A technikumban töltött hosszú évek során Fjodor Mihejevics általában igyekezett úgy vezetni, hogy minél több kerék forogjon nélküle is, és minél kevesebbszer legyen szükség az ő személyes döntésére. Minthogy még a háború előtt végezte a híradástechnikai főiskolát, nem tarthatott lépést a gyorsan változó technika minden szakágazatával, és nem lehetett okosabb a vele dolgozó mérnököknél. Mint mértéktartó és cseppet sem hiú ember, úgy vélekedett, hogy a vezető ne szeszélyes kényúr legyen, hanem egymásban bízó, összeszokott emberek munkájának összekapcsolója és egybehangolója.

Faina, a titkárnő – egy nagyon határozott, és már nem egészen fiatal leányzó, aki kendővel kötötte be a fejét, s ha sietett, a kendő szabadon maradt vége háromszögletű zászlóként lobogott a feje búbján – behozott és letett az igazgató elé egy kitöltött diplomát, felnyitotta a tintatartót.

– Ez mi? – kérdezte értetlenül Fjodor Mihejevics.

– Gomozina diplomája, aki a betegsége miatt csak most…

– Aha…

Az igazgató megvizsgálta a tollat, megmártotta még egyszer, aztán bal keze szorosan, mint egy karperec, megragadta jobb csuklóját, és csak ekkor írta alá a nevét.

Második sebesülésekor, Erdélyben, nemcsak a kulcscsontja tört el és forrt később rosszul össze, hanem erős légnyomást is kapott. Megromlott a hallása, és máig is remegett a keze, így hát fontos okmányok aláírására sohasem egyedül a jobb kezét használta.

2

Eltelt vagy másfél óra, sokan hazamentek. Csak azok a tanárok és laboráns ok maradtak ott, akiknek a gyakorlati foglalkozásokat kellett előkészíteniük. A könyvelőségben diákok tolongtak, hogy előjegyeztessék magukat albérletre. Ligyija Goergijevna a komszomolistákkal elkészítette a költözködési tervet, és jóváhagyatta az igazgatóval meg a tagozatvezetőkkel.

Fjodor Mihejevics még a tanulmányi vezetővel tanácskozott, amikor Faina, fején a lobogó zászlócskával, berobbant az irodába, és nagy szenzációként újságolta, hogy két Volga jön a vasúti átjáró felől, alig hiszi, hogy nem ide. Az igazgató kinézett az ablakon, és meglátta a két Volgát – egy tengerzöldet meg egy szürkét –, amint a göröngyös úton bukdácsoltak, és valóban erre igyekeztek.

Nem kétséges, hogy ez valami főnökség, és illenék elébe menni a lépcsőn. De Fjodor Mihejevics nem várt semmiféle főnökséget, és ott maradt a nyitott, emeleti ablaknál.

Az égen sebesen vándoroltak a nagy, fehér felhőgomolyok.

Az autók a bejárat elé kanyarodtak, és öt sapkás ember szállt ki belőlük. Ketten, a helybeli vezetők bevett szokása szerint, zöld sildes sapkát viseltek, a többiek világosabb színűt. Az elöl haladót Fjodor Mihejevics azon nyomban felismerte: Vszevolod Boriszovics Habaligin volt, a jelfogóberendezések gyárának igazgatója, és egyben az új technikum építkezésének „beruházója”. Nagystílű vezető, nem olyan ügyek forogtak a kezén, min t Fjodor Mihejevicsnek, de ezt sohasem éreztette vele. Ma reggel óta Fjodor Mihejevics kétszer is felhívta, hogy megkérje: legyen már elnézőbb, és adjon engedélyt a beruházási osztálynak, hogy a hiányosságokat jegyzőkönyvbe véve átvegye az épületet. De mind a kétszer azt a választ kapta, hogy Vszevolod Boriszovics nincs a helyén.

Fjodor Mihejevics agyában most felvillant a rejtély megoldása, és így szólt a tanulmányi vezetőhöz, aki hosszú volt és sovány, mint egy pózna:

– Te, Grisa! Lehet, hogy ez a bizottság siettetni jött a dolgokat? Bárcsak így lenne!

És igyekezett a vendégek elé. A szigorú, ügybuzgó tanulmányi vezető, akitől nagyon féltek a diákok, utána ballagott.

Fjodor Mihejevics alig egy fordulót ment elébük, máris odaértek a vendégek, mind az öt egymás után. Elöl jött az alacsony Habaligin. Még nem töltötte be a hatvanadik évét, de ugyancsak elnehezedett, rég elhagyta a hét pud súlyt, és alig bírt mozogni a kövérségtől. A halántéka erősen őszült.

– Á, igazgató elvtárs – nyújtotta kezét pártfogólag, majd föllépve a keskeny cementlapra, hátrafordult. – Íme – mondta –, az elvtárs a mi minisztériumunkból jött.

A minisztériumból jött elvtárs jóval fiatalabb volt, de szintén jókora, behemót ember. Egy pillanatra odanyújtotta Fjodor Mihejevicsnek három finom, fehér ujjának hegyét, s már ment is tovább.

Mellesleg, a „mi” minisztériumunknak már második esztendeje nem volt semmi köze a technikumhoz, mióta az iskola a népgazdasági tanács hatáskörébe került.

– Ó, hisz én ma kétszer is hívtam telefonon! – mosolygott Fjodor Mihejevics Habaliginre örvendezve, és megérintette a kabátujját. – Meg akartam kérni…

– Nos – mondta Habaligin –, ez az elvtárs a… Bizottságtól. – Habaligin azt is megmondta, hogy miféle bizottságtól, de Fjodor Mihejevics elrévedt, és nem hallotta tisztán.

Az elvtárs a Bizottságtól egészen fiatal ember volt, jóvágású, jóképű, s a legapróbb részletekig divatosan öltözött.

– Ez az elvtárs pedig – mondta Habaligin az elektronika szakfelügyelője a… – Azt is megmondta, milyen intézménytől, de közben már megindult fölfelé a lépcsőn, és Fjodor Mihejevics megint nem értette.

Az elektronika szakfelügyelője alacsony, fekete, udvarias férfiú volt. Keskeny, fekete bajuszkát viselt közvetlenül az orra alatt.

Legutolsónak a területi pártbizottság ipari osztályának instruktora jött, őt Fjodor Mihejevics jól ismerte. Köszöntek egymásnak.

Egyiknek a kezében sem volt semmi.

A korlát mellett, a legfelső lépcsőfordulónál mint egy katona, úgy állt a merev tartású, szigorú tanulmányi vezető. Egyesek bólintottak neki, mások nem.

Felvonszolta széles testét Habaligin is. A keskeny lépcsőn bizony se mellette menni, se kikerülni nem lehetett volna. Mire felért, erősen lihegett. Csak élénk, energikus külseje tartotta vissza az embert attól, hogy valami részvétfélét érezzen iránta, hisz minden lépésért, minden mozdulatért meg kellett küzdenie túlméretezett testével, melynek visszataszító hájtömegét ügyes szabókezek egyelőre még elleplezték.

– Menjünk be talán hozzám? – invitálta a vendégeket Fjodor Mihejevics.

– Minek? Nem üldögélni jöttünk ide! – tiltakozott Habaligin. – Vezess csak, direktorkám, mutasd be iziben, hogy élsz. Igaz, elvtársak?

Az elvtárs a Bizottságtól felhúzta import porköpenye ujját, órájára nézett, és így szólt: – Természetesen.

– Hogy élek? – Fjodor Mihejevics felsóhajtott. És mindjárt kiigazította magát, áttért a többes számra: – Nem élünk mi itt, csak

kínlódunk. Két műszakban. A laboratóriumokban nincs elegendő munkahely. Egy helyiségben többféle gyakorlati foglalkozás folyik, mást se csinálnak, mint a műszereket rakosgatják – az egyiket leszedik, a másikat felállítják.

Hol az egyik, hol a másik vendégre nézett, s olyan hangon beszélt, mintha mentegetőznék és bocsánatot kérne.

– No, te igazán jól le-fes-ted! – Habaligin hájas teste félig nevetéstől, félig köhögéstől rázkódott. Rázkódtak petyhüdt nyakán a redők is, akár az ökör nyakán a bőr.

– Szinte hihetetlen, hogy tudtál itt hét esztendeig meglenni!

Fjodor Mihejevics magasra húzta busa, világos szemöldökét:

– Úgy, hogy nem volt ennyi tagozat, Vszevolod Boriszovics. És a létszám se volt ekkora.

– No, menjünk, menjünk, majd megnézzük. Az igazgató intett a tanulmányi vezetőnek, hogy nyittassa ki az ajtókat, s elindult, hogy mindent megmutasson. A vendégek, köpenyt, sapkát le sem véve, követték.

Bementek egy tágas szobába, ahol a fal mellett egymást érték a műszerekkel telezsúfolt polcok. A tanár, egy kék köpenyes laboránsnő meg egy felsős diák – az a bizonyos Csurszanov, a foltozott nyakú ingben – a gyakorlati foglalkozást készítette elő. A szoba délre nézett, elárasztotta a napfény.

– No, hát ez meg ugyan miért rossz? – kérdezte vígan Habaligin. – Remek helyiség!

Fjodor Mihejevics megsértődött:

– De értsék meg, itt három laboratórium van egymás hegyén-hátán: a rádió- és antennatechnika alapjaié, az adóberendezéseké meg a vételtechnikai laboratórium.

– No és, mit számít az? – A minisztériumból jött elvtárs is sértetten kapta fel hatalmas, szegletes fejét. – Azt hiszi, nálunk a minisztériumban tágasabban állnak az asztalok az átszervezés óta? Mi még szűkebben vagyunk!

– És ráadásul ezek rokon laboratóriumok veregette meg a roppant elégedett Habaligin az igazgató vállát. – Ne tedd magad szegényebbnek, drága elvtársam, mint amilyen vagy!

Fjodor Mihejevics meghökkenve nézett rá. Habaligin időről időre úgy mozgatta ajkát és súlyos orcáit, mint aki alaposan belakomázott, de még nem mosta meg a fogát, és itt-ott ételmaradék szorult a fogai közé.

– Ez meg mi a csuda? – Az elvtárs a Bizottságtól megállt egy pár furcsa, óriásnak való, rettentően bő, visszahajtott szárú gumicsizma mellett, és megérintette félcipőjének hegyes orrával.

– Magasfeszültségű csizma – világosította fel halkan a tanár.

– Csizma?

– Magasfeszültségű! – rikkantott nagyot Csurszanov annak az embernek az arcátlanságával, akinek nincs vesztenivalója.

– Na igen, persze, persze – mondta az elvtárs a Bizottságtól, és igyekezett a többiek után.

A területi pártbizottság instruktora, aki utolsónak ment ki, megkérdezte Csurszanovtól:

– Mire kell ez?

– Amikor az adót javítják – felelte a diák.

Fjodor Mihejevics minden egyes szobát meg akart mutatni, de a vendégek néhányat kikerültek, és bementek az előadóterem be. A falon a greenwichi idő táblázatai és szemléltető képek függtek. A szekrénypolcok roskadoztak a sztereometrikus modellek alatt.

Az elektronika szakfelügyelője megszámolta a padokat (tizenhárom volt), és két ujjával végigsimítva szúrós bajuszkáját, megkérdezte:

– Mekkora önöknél egy csoport létszáma? Harminc?

– Igen, általában…

– Tehát hármasával nem ülnek.

Mentek tovább.

A kicsiny televíziós laboratóriumban az asztalokon vagy tíz különféle gyártmányú vevőkészülék állt – vadonatújak, félig szétszedettek…

– Működnek? Mind? – intett feléjük az elvtárs a Bizottságtól.

– Amelyiknek kell, az működik – felelte halkan a fiatal, piperkőc külsejű laboráns. Homokszín ruha volt rajta, hajtókáján valami technikus-jelvény, élénk nyakkendőt viselt.

Egy csomó használati utasítás hevert ott, az elektronika szakfelügyelője rakosgatni kezdte, és félhangon olvasta:

– „A televíziós vevőkészülék behangolása bemérési táblázat alapján.” „A televíziós vevőkészülék felhasználása erősítő berendezésként.” „A képjelek szerkezete”…

– No lám, itt még falipolcok sincsenek, kényelmesen elférnek! – jegyezte meg Habaligin.

Fjodor Mihejevics mind kevésbé értette, mit akarhat ez a bizottság.

– A falipolcok itt vannak, a szomszédban, az előkészítőben. Mutasd csak meg, Vologya!

– Még előkészítő is van? Ez csak a kényelmes berendezkedés!

Az előkészítő ajtaja csak tapétaajtó volt, kisebb, mint a rendes. A karcsú, filigrán laboráns könnyedén ment be rajta, a minisztériumból jött elvtárs nem minden nehézség nélkül utána furakodott, de rögtön megérezte, hogy egy lépést sem bír menni tovább. A többiek csak a fejüket dugták be sorjában az előkészítőbe.

Az előkészítőről kiderült, hogy csak egy keskeny rés két sor plafonig érő polc közt. A laboráns egy tárlatvezető gesztusaival mutogatott lentről fölfelé:

– Íme, a televíziós laboratórium holmija. Ez itt a tápáramellátási laboratóriumé. Ez meg a rádiótechnikai laboratóriumé.

A polcokat mindenféle mutatóval ellátott műszerek, fekete, barna és sárga dobozok lepték el.

– És ez minek? – bökött a fal felé az ujjával a minisztériumból jött elvtárs.

Észrevette, hogy a laboráns mégiscsak kiravaszkodott magának egy kis helyet a falon, s erre a parányi, műszerekkel el nem takart helyre kiszegezett egy újságból kivágott színes képet – egy fiatal nő mellképét. Az aláírás hiányzott, így nem lehetett megállapítani, szovjet vagy külföldi újságból származik-e ez a bűnös nőszemély; csupán egy szép, sötét gesztenyeszín hajú asszony látszott, két sor piros csipkével díszített blúzban, karja könyékig fedetlen. Kissé félrehajtott fejét összekulcsolt kezére támasztotta, és így nézett, távolról sem hivatalos arckifejezéssel, a fiatal laboránsra és a sokat látott elvtársra, aki a minisztériumból jött.

– Lám csak, azt mondják, nincs elég helydörmögött ez az elvtárs, miközben nagy üggyel-bajjal megfordult, hogy kimenjen –, mégis, az ördög tudja, miket aggatnak ki a falra.

Vetett még egy görbe pillantást a szépasszonyra, és kibújt a szűk helyiségből.

A technikumban már híre terjedt, hogy valami félelmetes bizottság érkezett, s az ajtók mögül itt is, ott is kikukucskált s a folyosón is minduntalan felbukkant egy-egy arc.

Ligyija Georgijevnával a bizottság éppen szembe találkozott. A tanárnő félrehúzódott, háta és tenyere szinte hozzánőtt a falhoz, és nyugtalan tekintettel nézett utánuk. Nem hallotta, mit beszélnek, de az igazgató tekintete elárulta, hogy valami nincs rendjén.

Fjodor Mihejevics karon fogta a területi pártbizottság instruktorát, hátramaradt vele, és csendesen megkérdezte:

– Hallod-e, tulajdonképpen ki küldte ezt a bizottságot? Miért nincs itt senki a népgazdasági tanácsból?

– Magam sem tudom. Viktor Vavilics utasított, hogy kísérjem őket.

A legfelső lépcsőfordulón, ugyanazon, amelyikről elindultak, Habaligin köhécselni kezdett – nyakán újból megremegtek a sárgás hájredők –, és rágyújtott.

– Hát így. A többi helyiség is ilyesforma.

Az elvtárs a Bizottságtól megnézte a karóráját:

– Lényegében minden világos.

Az elektronika szakfelügyelője két ujjával végigsimított bajuszkáján, és nem szólt egy szót sem.

A minisztériumból jött elvtárs megkérdezte: – Még hány épületük van ezen kívül?

– Még kettő, de…

– Még kettő-ő-ő??

– De milyenek? Földszintesek. Roppant kényelmetlenek. És messze egymástól. Menjünk, nézzük meg.

– Ott vannak műhelyek is?

– Értik az elvtársak tulajdonképpen, hogy milyen helyzetben vagyunk? – Fjodor Mihejevics lassan magához tért házigazdai feszélyezettségéből, vagy talán a vendégek magas rangjának bűvöletéből, és idegeskedni kezdett. – Hisz nincs diákotthonunk! Most csinálunk ebből az épületből. A fiúk és a lányok magánházaknál laknak, szanaszét a városban, sokszor hallanak káromkodást, látnak részeg embereket. Az egész nevelő munkánkat elviszi az ördög, mert ugyan hol neveljünk? Talán ezen a lépcsőn?

– Nonono!! – a bizottságból tiltakozó hangok hallatszottak.

– A nevelőmunka az önök kezébe van letéve! – mondta szigorúan a fiatalember, aki a Bizottságtól jött.

– Ne hárítsátok másra a felelősséget! – tette hozzá a területi pártbizottság instruktora.

– Ebben a tekintetben aztán hiába mentegetőznek… – tárta szét két kurta karját Habaligin is.

Fjodor Mihejevics akaratlanul megcsóválta a fejét, sőt még a vállát is megrántotta – talán azért, hogy ne piszkálják már minden oldalról, talán azért, hogy lerázza magáról a mindenfelől faggatott ember kiszolgáltatottságát. Nyilvánvaló, hogy semmit meg nem ért, és semmit meg nem tud, ha ő maga is nem kérdez. Busa, fehér szemöldökét összevonta.

– Bocsássanak meg, mégiscsak szeretném megtudni, ki adott az elvtársaknak megbízást. És mire?

A minisztériumból jött elvtárs megemelte a sapkáját és zsebkendővel törölgette a homlokát. Hajadonfőtt még reprezentatívabb jelenség volt. Feje búbját, igaz, már ritka, de mutatós hajzat ékesítette.

– Hát az elvtárs még nem tudja? – szólt higgadtan, elcsodálkozva. – Minisztériumunk meg a bizottság – és odabólintott a Bizottságtól való elvtárs felé – közös határozata alapján az e városban létesítendő, fontos, országos jelentőségű tudományos kutatóintézet azokban az épületekben nyer elhelyezést, amelyeket az eredeti tervek szerint az ön technikumának szántak. Így van, Vszevolod Boriszovics?

– Így, így – erősítette meg zöld sapkás fejével rábólintva Habaligin is. – Így bizony. – Részvéttel nézett a technikum igazgatójára, aztán barátságosan megveregette a vállát. – Két kis esztendőt, drága elvtársam, még tö-ké-le-tesen kibírsz itt, akkorra meg új iskolát építenek, sokkal különbet! Ne búslakodj, kedvesem, ennek így *kell* lennie. Muszáj! Az ügy érdekében.

Az amúgy is alacsony termetű Fjodor Mihejevics még jobban

összetöpörödött, és olyan furcsán nézett, mint akit bunkóval jól fejbe vertek.

– De hát hogyan… – és először igazán nem a legfontosabb dologjött nyelvére-, mi itt nem is festettünk, nem is tataroztunk… – Amikor Fjodor Mihejevics ideges volt, egyébként is fakó hangja egészen elszíntelenedett, rekedtté vált.

– No, nagyobb baj ne legyen – nyugtatta Habaligin. – Tavaly festettek, nemde?

Az elvtárs a Bizottságtól lejjebb lépett egy lépcsőfokot.

A technikum igazgatójának olyan, de olyan sok mondanivalója lett volna, hogy végül nem volt képes kiválasztani, mit is mondjon hát.

– Tulajdonképpen mi közöm nekem az önök minisztériumához? – tiltakozott rekedt hangon, és elállta a vendégek útját. – Mi a helyi népgazdasági tanácshoz tartozunk. Egy ilyen cseréhez kormányhatározatot kell szerezniük.

– Tökéletesen igaz – tolták félre gyöngéden a bizottságiak, akik már elindultak lefelé. – Mi itt éppen egy ilyen határozathoz készítjük elő az anyagot. A határozat két nap múlva meglesz.

És mind az öten lementek a lépcsőn. Az igazgató pedig csak állt, belekapaszkodott a fölső korlátba, és értetlenül bámult lefelé, a lépcsőházba.

– Fjodor Mihejics! – A folyosóról Ligyija Georgijevna lépett ki. Isten tudja, miért, a nyakát tapogatta, a nyakát, amely az építkezésen barnult le, és amelyet a kihajtott blúzgallér szabadon hagyott. – Mit mondtak ezek, Fjodor Mihejics?

– Elveszik az épületet – mondta kifejezéstelen, fakó, tompa hangon Fjodor Mihejevics. Nem nézett Ligyija Georgijevnára.

És bement az irodájába.

– Micsoda? Micsoda-a?? – Ligyija Georgijevna csak kis idő múltán találta meg a hangját. – Az új épületet? Elveszik? – És az igazgató után rohant. Magas cipősarkának kopogása felverte a folyosót. Az iroda ajtajában beleütközött a könyvelőnőbe, félretolta, és beszaladt az irodába.

Fjodor Mihejevics lassan az íróasztalhoz ment.

– Ide figyeljen! – kiáltotta bele az igazgató hátába idegen hangon, csaknem visítva Lidocska. – Ide figyeljen! Miféle igazságtalanság ez? Hisz ez *igazságtalan!* – és egyre hangosabban kiabált, azt kiabálta, amit Fjodor Mihejevicsnek is kiabálnia kellett volna, de hát ő igazgató volt, nem pedig asszony. Sűrű könnycseppek ömlöttek végig az arcán. – Most mit mondunk a gyerekeknek? Hiszen *becsaptuk* őket!

Az igazgatónak úgy rémlett, sohasem látta még sírni Lidocskát.

Leült a karosszékébe, és üres tekintettel bámult maga elé. Homloka sok-sok apró, vízszintes ráncba gyűrődött.

Kezében csekk-könyvvel ott állt a könyvelőnő is – öreg, szikár

asszony, gyér haja kontyba fogva a tarkóján.

Mindent hallott, és mindent megértett. El is menne rögtön, nem is zavarná itt ezeket, de épp az imént telefonált a bankba, és azt mondták neki, hogy lehet menni a pénzért. A csekket már kitöltötte, beírta az összeget is, a dátumot is.

Így hát mégis odament, odatette az igazgató elé a hosszúkás, kék sávos könyvet, és megtámasztotta kezével.

Fjodor Mihejevics megmártotta a tollat, bal kezének karpereccé formált ujjaival megmarkolta a jobb csuklóját, alá akarta írni a nevét, de a két kéz, még így összekapcsolva is csak táncolt.

Megpróbálta leírni a nevét egy papírra.

A toll először kivehetetlen ákombákomot rajzolt, aztán feltépte a papírt, és fröcskölni kezdett.

Fjodor Mihejevics a könyvelőnőre emelte tekintetét, elmosolyodott.

A könyvelőnő beharapta a szája szélét, fogta a csekk-könyvet, és sietve kiment.

3

Mindez oly hirtelen szakadt az igazgatóra, a bizottság oly magabiztosan és gyorsan végezte a dolgát, hogy jelenlétében Fjodor Mihejevics nem találta a szükséges szavakat, s távozása után nem tudta mérlegelni a tennivalók célszerű sorrendjét.

Felhívta a népgazdasági tanácsot, a tanintézetek osztályát. Ott az egészről most, tőle hallottak először, felháborodtak és megígérték, hogy tisztázzák az ügyet. Ez valamelyest felbátoríthatta volna Fjodor Mihejevicset.

De nem bátorította fel.

Ez a bizottság nem potyára jött…

Fjodor Mihejevics nagyon szégyellte magát.

Szégyellte magát a diákok előtt, a tanárok előtt, mindazok előtt, akiket építeni hívott, és akiknek olyan biztosra ígérte az átköltözést. Összeomlott most körülötte mindaz, amiről munkatársaival a tervrajz fülé hajolva hónapokig, sőt évekig tanakodott – és úgy érezte: könnyebben esnék, ha a saját lakását kellene rosszabbra elcserélnie, csakhogy a technikum megkapja az új épületet.

Gondolatait elborította a köd, és sehogy sem tudott tájékozódni…

Nem szólt senkinek egy szót se, kalapját sem tette fel, csak kiment a szabadba, hogy kitisztuljon a feje.

Kiment, s maga sem vette észre, hogy a vasúti átjáróhoz ballag. Egyre csak az a tucatnyi létfontosságú dolog forgott a fejében, amit a technikum az új épülettel együtt elveszít. Leereszkedett a sorompó, Fjodor Mihejevics megállt – pedig átbújhatott volna alatta. Messziről hosszú tehervonat tűnt fel, elhaladt előtte, s dübörögve száguldott tova az ereszkedőn. Mindebből semmi sem hatolt el Fjodor Mihejevics tudatáig. Felhúzták a sorompót – tovább indult.

Mire világosan felfogta, hol van – már ott állt az új épület udvarán. Magától hozta ide a lába. A teljesen kész, beüvegezett főbejárat le volt zárva. Fjodor Mihejevics az udvar felé került, aminek talaját a diákok már elegyengették, feltakarították, rendbe hozták. Jó nagy udvar volt, sportpályának szánták.

Az udvaron ott állt az építők teherautója, nagy lármával mindenféle gömbvasakat, csöveket s egyéb holmit dobáltak bele, de Fjodor Mihejevics ennek nem tulajdonított jelentőséget.

Bement az épületbe, élvezettel kopogott végig a tágas előcsarnok kőpadlóján. Az előcsarnokban kétoldalt két, összesen ezerszemélyes ruhatár volt. Fehér fénnyel csillogtak a forgatható, alumíniumrúd-háromszögek, a kabátakasztók, a sapkatartók – és mintha ettől a fénytől világosodott volna meg Fjodor Mihejevics elméjében is az az

egyszerű tény, ami mindeddig nem jutott eszébe, mert a technikum szemszögéből nézte a dolgot, nem pedig az új tulajdonoséból. Vajon mit fog kezdeni az a bizonyos intézet *ezzel* az épülettel? Például ezeket a ruhatárakat is szét kell verni, hiszen az intézetnek talán száz dolgozója sem lesz. És a tornaterem, a hatalmas bordásfallal, a beszerelt gyűrűhintákkal, a nyújtóval, a hálóval borított, rácsos ablakokkal? Ezt most mind le kell szaggatni, ki kell hajigálni? Mi lesz a tanműhelyekkel, a betonalapzatokkal, amelyekből annyi készült, ahány szerszámgépe van a technikumnak? És az elektromos hálózattal? Mire való nekik az épület tantermek szerinti beosztása? A táblák? Az amfiteátrumszerű, nagy előadóterem? A kultúrterem? A…

Eközben szobafestők mentek el mellette, meg két ács a szerszámaival – és mind a kijárat felé.

– Hé! Figyeljenek csak ide! – tért magához az igazgató. – Elvtársak!

Azok csak mentek.

– Barátaim!

A munkások visszafordultak.

– Hová-hová ilyenkor, munkaidőben?

– Végeztünk, direktor! – mondta vidáman a fiatalabbik ács, az idősebbik pedig csak ment tovább, kedvetlenül a maga útján. – Rá lehet gyújtani. Elmegyünk innen.

– Hova a csudába?

– Levesznek erről a munkáról. A főnökség rendelete.

– Hogyhogy levesznek?

– Hát ahogy szokták. Nem tudod? Más helyre megyünk. Ebben a minutában, még a mai napon. – És mivel már régebben észrevette, hogy ez az igazgató nem felvágós, az ács visszafordult, megveregette Fjodor Mihejevics karját: – Kínálj meg egy cigarettával, direktor.

Fjodor Mihejevics odanyújtotta neki a gyűrött dobozt.

– És hol van az építésvezető?

– Rég elment! Ő volt az első.

– És mit mondott?

– Hogy abbahagyni, ez már nem a miénk. Más főnökség alá kerül.

– Na és befejezni ki fogja a munkát? – Fjodor Mihejevics mérges lett. – Mit vigyorogsz itt? Mi mindent hagy tatok félbe, he? – Amikor a szemöldökét ráncolta, dühösre torzult az arca.

– Ej, no! – kiáltotta az ács, és kezében a füstölgő cigarettával már rohant is a többiek után. – Hát nem tudod, mi a szokás? Firkantanak egy jegyzőkönyvet, lemásoltatják, és slusszpász, alászolgája!

Fjodor Mihejevics sokáig követte tekintetével a maszatos munkásruhás, jókedvű ácsot. Cipőjének sarokvasa szikrát vetett a kőpadlón. A népgazdasági tanács futamodott most meg ebből az épületből, az a népgazdasági tanács, amely annak idején idejött az elátkozott, három esztendeig az alapozásnál megrekedt házba,

felhúzta a falait, tetőt rakott rá, és beüvegezte az ablakait.

A népgazdasági tanács hát megfutamodott, de az, hogy eszébe jutott: mekkora átalakítás, milyen megszámlálhatatlanul sok, értelmetlen munka következnék ebben az épületben – ez a gondolat visszaadta az igazgató ellenálló erejét. Az igazság az ő oldalán áll. Ő is szinte futva indult el, az ő cipőjének sarka is végigkopogta az előtér visszhangos padlóját.

Az a szoba, amelyben már működött a telefon, zárva volt. Fjodor Mihejevics kisietett az épületből. Az erősödő szél felkavarta és végigsöpörte az udvaron a port. A teherautó, amely az építőket vitte, most gördült ki a kapun. Az őr ott állt a kapu mellett, de Fjodor Mihejevics már nem fordult vissza, hanem összeszedett a zsebében tizenöt kopejkát, és az automatához ment.

A városi pártbizottság titkárát, Gracsikovot hívta föl. A titkárnő azt felelte, hogy Gracsikovnál értekezlet van. Fjodor Mihejevics megnevezte magát, megkérte a titkárnőt: tudja meg, fogadja-e őt a városi bizottság titkára, és mikor. A válasz ez volt: egy óra múlva.

Fjodor Mihejevics ismét csak gyalog indult el. Útközben, és később, Gracsikovra várakozva, gondolatban sorra vette az új épület minden emeletét, valamennyi előadótermét, és úgy tetszett, nem talált egyetlenegyet sem, ahol az intézetnek ne kellene vagy egy falat kidöntenie, vagy egy újat felhúznia. És noteszában már el is kezdte számítgatni, hozzávetőleg mibe kerülhet ez.

Ivan Kapitonovics Gracsikov az igazgató számára nemcsak a városi pártbizottság titkára volt, hanem harctéri jó barát is. A háború alatt egyezredben szolgáltak, igaz, nem sokáig. Fjodor Mihejevics az ezred híradófőnöke volt, Gracsikov később, kórházból érkezett, egy elesett zászlóaljparancsnok helyére. Hamarosan rájöttek, hogy földik, találkozgattak, és néha, ha csöndes volt az éjszaka, telefonon is el-el beszélgettek, felemlegették a régi helyeket. Aztán elesett egy századparancsnok Gracsikov zászlóaljában. Mint mindig, az ezredben most is törzsbeli tisztekkel töltötték ki a réseket. Fjodor Mihejevicset is elküldték századparancsnoknak, ideiglenesen. Ez az „ideiglenesen" mindössze kétszer huszonnégy óráig tartott: két nap múlva Fjodor Mihejevics megsebesült, és a kórházból már nem abba az ezredbe került vissza.

Várakozás közben most eszébe jutott, hogy őt minden kellemetlen dolog augusztus utolsó napjaiban érte: ez a sebesülése negyvenkettőben, Gracsikov zászlóaljában augusztus huszonkilencedikén történt, vagyis tegnap. Negyvennégyben pedig augusztus harmincadikán sebesült meg. Vagyis éppen ma.

Gracsikov irodájából kifelé szállingóztak az emberek, Fjodor Mihejevicset pedig behívták.

– Nagy baj történt, Iván Kapitonics! – ezzel köszöntött be, egyenest

a küszöbről, tompa, rekedt hangon az igazgató. – Nagy baj!

Leült a székre (Gracsikov kivitetett az irodájából minden fotelt, mert az emberek úgy belesüppedtek, hogy az álluk is alig ért fel az asztalig), és beszélni kezdett. Gracsikov fejét kezére, állát tenyerébe támasztotta, és hallgatott.

Iván Kapitonovics arcát a természet ugyancsak elnagyolta: vaskos ajkat, széles orrot, nagy füleket szabott neki. És bár fekete haja volt melynek ferdén előrehulló tincse riasztó vonást kölcsönzött arcának –, ez az arc mégis annyira jellegzetesen orosz, hogy öltöztethetnék Iván Kapitonovicsot bármely idegen ország népviseletébe vagy egyenruhájába, azon nyomban kitalálná mindenki: viselőjük orosz.

– Hát mondd meg, Iván Kapitonovics – háborgott az igazgató –, nem buta dolog ez? Már nem is a technikum szempontjából mondom, de állami szempontból nézve is – nem buta dolog ez?

– Buta dolog – mondta, testhelyzetét nem változtatva, meggyőződéssel Gracsikov.

– Hallgass ide, nagyjából papírra vetettem, mibe kerül az átalakítás. Az egész épület ér négymilliót, igaz? Az átalakítás meg belekerül másfélbe, ha ugyan nem kettőbe. Nézd csak…

És jegyzetfüzetéből felsorolta az elvégzendő munkákat, és hogy mi mennyibe kerül. Fjodor Mihejevics mindinkább tudatára ébredt a maga megcáfolhatatlan igazának.

Gracsikov pedig mozdulatlanul, nyugodtan hallgatta, és gondolkozott. Fjodor Mihejevicsnek már beszélt róla valaha, hogy alighanem akkor érezte legjobban, hogy megszabadult attól az átkozott háborútól, amikor kiderült: nem kell többé másodpercek alatt, egymagának döntenie; helyesen-e, vagy helytelenül majd kiderül a másvilágon. Nem szeretett kutyafuttában határozni, szerette a problémákat alaposan meghányni-vetni, hogy maga is gondolkozhassék, másokat is meghallgathasson. Sehogy sem fűlött a foga hozzá, hogy parancsosztogatással fejezze be az értekezletet vagy a megbeszélést – igyekezett társait a végsőkig meggyőzni, hogy azt mondják: „Igen, ez jó lesz” vagy pedig őt győzzék meg róla, hogy nem lesz jó. És bármily makacsul is mondtak neki ellent, sohasem tért el kipróbált, szívélyes tárgyalási modorától. Ez persze sok időbe került, a területi pártbizottság első titkára, Knorozov, hamar észre is vette Gracsikovnak ezt a gyöngéjét, és a maga lakonikus, megfellebbezhetetlen modorában odavágta neki egyszer: „Pipogya fráter vagy te, nem pártmunkás! A munkastílusod nem szovjet stílus!” Gracsikov pedig dadogva védte a maga igazát: „Miért? Ellenkezőleg: én *szovjetmód* dolgozom, *tanácskozom* a néppel.”

A városi bizottság titkárává Gracsikovot a legutóbbi pártkonferencia választotta, mivelhogy az az üzem, ahol előzőleg párttitkár volt, nagy és szerteágazó sikereket ért el.

– És erről a bizonyos tudományos kutatóintézetről hallottál már valamit, Iván Kapitonovics? Honnan a csodából került ez elő?

– Hallottam – Gracsikov továbbra is tenyerébe hajtotta fejét. – A tavasszal volt róla szó. Aztán elhúzódott…

– Hej, hej – mélázott el Fjodor Mihejevics –, ha ez a Habaligin átveszi az épületet, augusztus huszadika táján belemegyünk – ki már csak nem hajítottak volna!

Hallgattak egy keveset.

S ebben a csöndben Fjodor Mihejevics érezte: mint csúszik kifelé keze-lába alól az a szilárd támasz, amelyen eddig úgy-ahogy tartotta magát. A másfél milliós átalakítástól nem rendültek meg az iroda falai, Gracsikov nem kapott mindkét kezével egy-egy telefonkagyló után, nem ugrott fel, nem rohant sehová.

– És mondd: ez nagyon fontos intézet? Igen? – kérdezte lehangoltan Fjodor Mihejevics.

Gracsikov felsóhajtott:

– Ha egyszer postafiókszáma van – akár ne is kérdezd. Nálunk minden fontos.

Felsóhajtott az igazgató is.

– Iván Kapitonovics, mégis, mitévők legyünk? Ha megszerzik a kormányhatározatot, mindennek vége. Összesen két napunk van, sürget az idő.

Gracsikov gondolkozott.

Fjodor Mihejevics még jobban feléje fordult, úgyhogy térde nekifeszült az íróasztalnak, rákönyökölt az íróasztalra, és fejét keze közé szorította.

– Hallod-e! Mi lenne, ha egyenesen a minisztertanácsnak táviratoznánk? Most olyan idők járnak: az iskola kapcsolata az élettel… Az én nevemben… Én nem félek…

Gracsikov egy percig nagyon figyelmesen nézett rá. Aztán megremegett az arca, eltűnt róla a riasztó vonás, és ajka részvevő mosolyra húzódott. Majd beszélni kezdett, kedvelt stílusában, kicsit éneklő hangon, hosszú, kerek mondatokban, s valami cimborás árnyalattal a hangjában:

– Fjodor Mihejevics, édes lelkem, hát hogy képzeled te a kormány határozatát? Azt hiszed, ott ül az egész minisztertanács egy hosszú asztal mellett, és azon tanakodik, hogy mit csináljon a te épületeddel, mi? Épp ez a legfőbb gondjuk. És akkor hirtelen beviszik a te táviratodat, mi?… A kormányhatározat ennyit jelent: a napokban az illetékes minisztert vagy az illetékes állami bizottság elnökét fogadja valamelyik miniszterelnök-helyettes. A miniszter jó néhány ügyről jelentést tesz, és csak úgy, mellesleg, megjegyzi:… aztán itt van ez a TKI…, ön is tudja, elsőrendű fontosságú intézet, úgy döntöttünk, ebben és ebben a városban helyezzük el, ott van is egy kész épület,

éppen kapóra jön. A miniszterelnök-helyettes megkérdi: azt kinek építették? Erre a miniszter: egy technikumnak, de a technikum jelenleg egészen tűrhető körülmények között van elhelyezve, küldtünk oda egy tekintélyes emberekből álló bizottságot, az elvtársak a helyszínen tanulmányozták a kérdést. A miniszterelnök-helyettes, mielőtt a rendeletet szignálná, megkérdezi: és a területi pártbizottság nem tiltakozik? Érted: a területi bizottság! A te táviratodat is oda küldik vissza: ellenőrizzék a tényeket. – Gracsikov cuppantott vastag ajkával. – Ez az, barátom, ha közelebbről megnézzük, itt minden a területi bizottságtól függ!

Most már rátette a kezét a telefonra, de még nem emelte fel a kagylót.

– Látod, az nem tetszik nekem, hogy a területi bizottság instruktora ott volt, és nem tiltakozott. Ha Viktor Vavilovics már beleegyezett, akkor régen rossz! Ő nem szokta megváltoztatni a döntéseit.

Gracsikov, természetesen, félt egy kicsit Viktor Vavilovics Knorozovtól, de hát ki is ne félt volna tőle a környéken!

Felvette a kagylót:

– Te vagy, Konyevszkij? Gracsikov beszél… Viktor Vavilovics bent van? És mikor jön vissza?… Hát így… Nos, ha mégis visszajönne, mondd meg neki, hogy nagyon kérem, fogadjon… Akár este is elmennék…

Letette a kagylót, s a tartóján még meghimbálta a tenyerével – előre-hátra, előre-hátra. Ránézett a telefon fekete csonka gúlájára, aztán Fjodor Mihejevicsre, aki keze közé szorította a fejét.

– Az az igazság – mondta Gracsikov őszintén –, hogy szeretem a technikumokat. Nálunk mindenki csak az akadémikusok után fut, a mérnökénél kisebb képzettségről pedig tudomást sem vesznek. Holott az iparban technikusokra van a legsürgősebb szükség. A technikumok meg – no, azoké mindig a legutolsó hely, nem a tiéd az egyetlen… Pedig ti fölveszitek az ekkora gyerekeket (a kezét alig emelte följebb az asztal lapjánál, ilyen kis gyerekeket Fjodor Mihejevics ugyan soha fel nem vett) – és négy év múlva (fölemelte a mutatóujját) – micsoda szakemberek kerülnek ki a kezetek alól! Egyszer ott voltam nálad, mikor a diplomaterveket védték. A tavasszal, emlékszel?

– Emlékszem – bólintott Fjodor Mihejevics bánatosan.

A nagy íróasztal mellett, melyhez szemközt még egy másik, zöld posztós is csatlakozott, Iván Kapitonovics olyan kedélyes jóindulattal beszélt, mintha az asztalokon nem is tintatartó volna, meg tollakkal teletűzdelt írókészlet, naptár, levélnehezék, telefonok, vizeskancsó, tálca, hamutartó, hanem fehér abroszon kistányérok, sós uborka, sült hús, kocsonya, s mint házigazda, vendégeit kínálná: vegyenek, még haza is vigyenek.

– Valami kis srác, lehetett olyan tizenkilenc éves, talán életében

először kötött nyakkendőt, és a zakója más színű volt, mint a nadrágja vagy most ez a divat? – kiakasztott a táblára mindenféle rajzot, kirakott az asztalra valami regulátor-indikátor-kalibrátort, amit ő maga mesterkedett össze, ez a bizonyos indikátor surrog, pislog – a legény meg jön-megy, pálcával hadonászik a rajzokon, és hogy klappol minden! – valósággal irigykedni kezdtem. Micsoda szavakat használ, micsoda fogalmakat: a jelenleg használatos indikátorok fogyatékosságai; az én indikátorom működési elve; vizsgáljuk az anód áram erősségét; effektivitás, mutatószámok; a hasznos megterhelés koefficiens e – hogy vinné el az ördög! Hiszen még kölyök… Én csak ott ültem, és búsultam a magam sorsán. Elgondoltam, hogy fél évszázada taposom a földet – és micsoda szakképzettségem van nekem? Hogy valaha gép mellett álltam? Azokat a gépeket ugyan már rég kihajították! Hogy tudom a párttörténetet meg a marxista dialektikát? – ezt ugyan mindenkinek tudnia kell, hol van itt a mi különleges tudományunk? No, elég! Olyan idők járnak, hogy szaktudás nélkül nem pártmunkás a pártmunkás. Nálam, az üzemben épp ilyen kölykök tettek-vettek-intézkedtek, mint ez. Ugyan milyen alapon adhatnék nekik utasítást a termelékenység emelésére?… Jól kinyitottam a szememet, a fülemet is hegyeztem, ahogy csak tudtam… Lennék csak egy kicsit fiatalabb, szívesen beiratkoznék hozzád, a technikumba, estire…

És mert látta, hogy az igazgató egészen nekikeseredett, elnevette magát:

– …a régi épületbe!

De Fjodor Mihejevics el sem mosolyodott.

Újból válla közé húzta a fejét, s úgy ült ott, mint egy sötét felleg.

Ekkor a titkárnő beszólt, hogy Gracsikovot várják.

4

Noha a diákoknak senki nem mondott semmit, másnap reggelre mégis tudtak mindent. Nyirkos, borús reggel volt. Minduntalan eső szemerkélt.

Akik eljöttek az iskolába, eleinte csoportokban gyülekeztek a ház előtt, de hideg volt. A tantermekbe nem engedték be őket, ott a napos diákok takarítottak, a laboratóriumokba meg éppen nem, ott nagy rendezkedés folyt így hát megint csak azon az egyetlen lépcsőn mászkáltak és tolongtak.

Zúgtak-morogtak. A lányok sóhajtoztak és sopánkodtak. Mindenki az épületről beszélt, meg a diákotthonról, meg a lakásokról. A vasgyúró Miska Zimin, az árokásás rekordere, hangosan ordított:

– Micsoda dolog ez, gyerekek? Hát potyára trógeroltunk? Úgy látszik, potyára! Mit szólsz hozzá, Igor? Ezt meg hogy fogod megmagyarázni, mi?

Igor, a Komszomol-vezetőség tagja, az a kockás inges, fekete fiú, aki tegnap összeírta: melyik csoport melyik laboratóriumot költözteti, zavartan állt a legfelső lépcsőfordulón.

– Na, várj egy kicsit, majd tisztázzák…

– Ki tisztázza?

– Hát például mi… Esetleg írunk valahova…

– Úgy is van, lányok – kezdte rá nagy meggyőződéssel egy sima hajú, szigorú, jótanuló-arcú lány. – Gyerünk, írjunk panaszos levelet Moszkvába! Csak elérünk talán valamit!

Nagyon szelíd természetű lány volt, de most betelt a pohár, akár abba is hagyhatja a tanulást: az ösztöndíjából nem bírja tovább fizetni a hetven rubelt az ágyért.

– Meg kell írni! – csapkodta kicsi tenyerével a korlátot egy másik, vonzó külsejű, finoman göndörödő fekete hajú, bő sportmellényt viselő lány. – Mind a kilencszázan aláírjuk, jó?

– Helyes!…

– Jó lesz!

– De tudjátok meg előbb, szabad-e ilyen aláírásokat gyűjteni – hűtötték le őket másfelől.

Valka Rogozkin, a technikum legjobb könnyűatlétája, a legjobb futó négyszáz méteren, a leggyorsabb lábú és a legnagyobb szájú fiú, szinte ráfeküdt a lépcső korlátjára, az egyik lábát leeresztve tartotta a lépcsőn, a másikat átvetette a korláton, a mellét is nekitámasztotta, a karját is átfonta rajta, az állát meg a karjára fektette, s ebből a nyakatekert helyzetből megvetéssel sújtva a lányok visítozását – bámult föl, oda, ahol Igor állt, s mellette, a felső keresztkorláton

rettenthetetlen bátorsággal ült a kreol bőrű, széles vállú, nagyon nyugodt Valka Gugujev – mintha nem is érezné a háta mögött a lépcsőház hatméteres mélységét.

– Figyeljetek csak rám, hé! – kiáltott harsányan Valka Rogozkin. – Ez mind hülyeség! Jobb lesz, ha holnap egy emberként – nem jövünk iskolába!

– Gyerünk a stadionba! – támogatták mások is.

– Aztán ki engedi ezt meg neked? – kérdezte nyugtalanul Igor.

– Hát kinek kéne engedélyt adni? – meresztette a szemét Rogozkin. – Persze, hogy senki sem engedi meg. Egyszerűen nem jövünk! Csak hadd legyen zrí, gyerekek! – Valka egyre lelkesebben és egyre hangosabban kiabált. – Egy-két nap múlva egészen más bizottság jön. Nem is jön: repül, repülőgépen! És nemcsak hogy visszaadják az épületünket, hanem még ráadást is adnak hozzá!

A diákok nyugtalankodni kezdtek. – És az ösztöndíjat nem veszik el?

– Ez azért túlzás!

– Még ki is csaphatnak!

– Ez nem eljárás! – kiabálta őket túl Igor. – Ez nem a mi módszerünk! Jó lesz, ha kivered a fejedből!

A nagy ricsajban nem vették észre, hogy a lépcsőn Duszja néni jön felfelé, kezében horganyzott vödör. Mikor egy vonalba ért Rogozkinnal, a vödröt átvette a másik kezébe, s nagy élvezettel egész tenyerével odacsapott volna a derekánál egy kicsit lejjebb, de Rogozkin már előbb észrevette, és fürgén félreugrott, így aztán Duszja néni keze csak meglegyintette.

– Ej-ej – visított fel Rogozkin, és féltréfásan megfenyegette az ujjával az öreg takarítónőt. Duszja néni! Ez nem eljárás! Ha még egyszer előfordul, én…

– Ha még egyszer idefekszel, úgy ellátom a bajodat, hogy azt se tudod, fiú vagy-e vagy lány – fenyegette meg az öklével Duszja néni. – Erre való a korlát, mi?

Mindenki hangosan nevetett. Duszja nénit mind nagyon szerették a technikumban, merthogy ilyen erélyes volt.

Ő pedig széttolta a diákokat, és ment tovább fölfelé. Csupa ránc arca roppant mozgékony volt, és jól illett erélyes állához. Lehet, hogy a természet magasabb posztra szánta, mint amit betöltött.

– Ez csak olyan link dolog, Duszja néni! – állította meg a gyerekek közt divatos szólásmondással Miska Zimin. – Azt tessék megmondani: mért adták másnak az épületet?

– Nem tudod? – tette magát Duszja néni, mintha csodálkoznék. – Hát csak azért, mert ott rengeteg sok a parkettás padló. Mire mind feltörlöm, az eszem is elmén.

És a vödörrel csörömpölve odébbállt. A gyerekek jóízűen nevettek.

– No, Valka! Indíts! – mondták a gyerekek Gugujevnek, mert föntről észrevették, hogy az udvarról újabb csapat lány jött be. – Jön Ljuszka!

Valjka Gugujev leugrott a korlát sarkáról, szétlökdöste a mellette állókat, nagyon komoly arccal odalépett a felső keresztkorlát elé, a tenyerével kipróbálta, felmérte a távolságot, megragadta a korlátot – aztán könnyedén magasba lendítette formás testét, és simán, biztos mozdulattal kézállásba lendült a mélység fölé.

Lélegzetelállító mutatvány volt!

A lépcsőházban síri csend lett. Mindenki behúzta a nyakát. A fiúk tisztelettel bámultak, az elragadtatott lányok megdermedtek rémületükben.

Az a bizonyos Ljuszka pedig, akinek kedvéért mindez történt, már haladt néhány lépcsőfokot fölfelé, de most megfordult, és kék szemét tágra nyitva a magasba nézett, oda, ahonnan a tótágast álló alak egyenest őrá és a kövekre zuhanna, ha leesnék – de nem esik le! Valka pedig szinte mozdulatlanul tartotta magát kézállásban a lépcsőház szakadéka fölött, észrevétlenül egyensúlyozott, és egyáltalán nem sietett, hogy abbahagyja. Védtelen hátát fordította a mélység felé, hosszúra kinyújtott, szorosan összezárt lábai, mintegy ijesztésül, ívben hajlottak ki a semmibe, a feje – a feje volt legalacsonyabban, és azt is hátrahajtotta, így aztán egyenesen a filigrán, vékonyka, világos esőkabátba burkolt Ljuszkára látott. A lány fölhajtotta az esőkabátja gallérját, de sapka nem volt rajta, rövid, világosszőke haja összecsapzott az esőben. Ez különösen jól állt neki.

Vajon jól látta-e Váljka Ljuszkát? Még a lépcsőház homályos világításában is észre lehetett venni, hogy a bátor fiú arca megsötétedik a fejébe tóduló vértől.

Hirtelen halk sziszegés hallatszott:

– Sszszsz! Sszszsz!

Gugujev azon nyomban visszabillent a lépcsőforduló betonlapjára, könnyedén talpra állt, és ártatlan képpel rákönyökölt a korlátra.

Egy ilyen mutatvány miatt könnyen elveszíthetné az ösztöndíját, mint ahogy egyszer már el is veszítette, amikor az egész techikumnak tíz perccel hamarább csöngetett ki. (Elkéstek volna a moziból.)

A lépcsőn, melyet még megült az iménti csend, lassan ment fölfelé a zord arcú, langaléta tanulmányi vezető, Grigorij Lavrentyevics. A tömeg engedelmesen szétvált előtte.

Hallotta a sziszegést, tudta, hogy ezzel a gyerekek valami veszélyre figyelmeztetik egymást, felfogta azt is, hogy a csend, amely fogadja, nem természetes. De nem vette észre a csínytevőt.

Már csak azért sem, mert Rogozkin, a viták örökös kezdeményezője, azonnal belekötött:

– Grigorij Lavrentyevics! – kiáltotta az egész lépcsőt betöltő éles

hangon. – Miért adták másnak az épületet? Hisz mi építettük!

És csinált együgyűséggel félrehajtotta a fejét, így várta a választ. Még a hétosztályosból hozta magával ezt a szokást, hogy „mulattassa a népet”, és főleg óra alatt.

Mindnyájan hallgattak, és várták, mit mond a tanulmányi vezető.

Hát bizony ilyen a tanár élete! Minden helyzetben gyorsan fel kell magát találnia, és minden helyzetben mindig másképp.

Grigorij Lavrentyevics hosszú, átható pillantással nézte Rogozkint. Az állta a tanulmányi vezető tekintetét, meg sem mozdította félrehajtott fejét.

– Hát nézd – mondta lassan Grigorij Lavrentyevics –, ha majd elvégzed a technikumot… Bár… hol vagy te attól, hogy elvégezd!

– Most a versenyekre céloz, Grigorij Lavrentyevics? – vágott vissza hadarva Rogozkin. (Ugyanis minden tavasszal és ősszel jó sokat mulasztott, hol területi, hol meg országos versenyek miatt. De mindig tudta pótolni, sohase bukott meg.) – Pedig hiába, bizony hiába céloz! Ha tudni akarja, a fejemben már érlelődnek a diplomaterv fő gondolatai – és mulatságos mozdulattal apró köröket rajzolt a levegőbe, a halántéka köré.

– Ú-úgy? Ez helyes. No és ha elvégzed a technikumot, hová mégy dolgozni?

Rogozkin kiegyenesítette a nyakát, kihúzta magát, és túlzott élénkséggel, katonásan jelentette:

– Ahová küldenek!

– Látod, lehet hogy éppen abba az épületbe.

Vagy más kerül oda a mieink közül. Így aztán megtérül a munkátok. Mégiscsak a mienk lesz. – Ohó! Ez rendes dolog! Helyeslem! Köszönöm – mondta, nagyon-nagyon megörülve Rogozkin.

És a tanulmányi vezető ment tovább a maga útján. De még el sem ért a folyosóig, mikor Rogozkin, éppoly könnyedén, mint az előbb, rácáfolt:

– Nem én! Grigorij Lavrentyevics! Meggondoltam! Nem akarok abba az épületbe menni!

– Hát hová akarsz? – vetett rá görbe tekintetet Grigorij Lavrentyevics.

– A szűzföldre! – kiáltott Rogozkin.

– Jó, írd meg a jelentkezésedet – mosolyod ott el a tanulmányi vezető.

És ment tovább a folyosón, az igazgató irodájába.

Maga Fjodor Mihejevics még nem volt ott: tegnap nem jutott be Knorozovhoz, s ma ismét a területi bizottságba ment. De az a néhány tanár, aki itt várt az igazgató telefonjára, már nem remélt sikert.

Az ablaküvegen egymás után fröccsentek szét az esőcseppek. A vasúti átjáróig nyúló egyenetlen, gidres-gödrös tér átnedvesedett,

megsötétedett.

A tagozatvezetők lepedő nagyságú órarendek fülé görnyedtek, színes ceruzákat, radírt adtak kézről kézre, időpontokat, előadókat, tantermeket egyeztettek. A pártvezetőség titkára, Jakov Ananyjevics a páncélszekrény közelében, az ablak melletti kis asztalnál dossziékat rendezgetett. Ennél az ablaknál állt Ligyija Georgijevna is. Oly hirtelen, ahogyan csak az asszonyok tudnak megváltozni, a tegnapi vidám, fürge, fiatal nő mára éltes, beteg embernek látszott. És nem is kékeszöldben volt, hanem sötét ruhában.

Az alacsony termetű, kicsit már kopaszodó, frissen borotvált, rózsás arcú, nagyon gondosan öltözött Jakov Ananyjevics beszélgetés közben sem hagyta félbe a munkáját: minden egyes iratot olyan óvatosan lapozott fel a dossziéban, mintha élőlény volna, vigyázva, hogy meg ne gyűrje, ha meg hártyapapírosra volt írva, akkor egyenest gyöngéden.

Nagyon szelíden, halkan, de egyszersmind meggyőzően beszélt:

– Nem, elvtársak! Nem. Nem lesz itt semmiféle iskolagyűlés. És nem hívunk össze ebből az alkalomból tagozatgyűlést, évfolyamgyűlést, de még osztálygyűlést sem. Ez azt jelentené, hogy túlságosan erre a kérdésre összpontosítjuk a figyelmet. Nincs értelme. Megtudni úgyis megtudják, ösztönösen.

– Hiszen már tudják – mondta a tanulmányi vezető. – De magyarázatot követelnek.

– Nohát – felelte nyugodtan Jakov Ananyjevics, nem találván ebben semmi ellentmondást –, magánbeszélgetésben válaszolhatnak, ez elkerülhetetlen. Hogy mit kell válaszolni? Ilyesmit: ez az intézet fontos a haza számára. Profiljára nézve rokon velünk, az elektronika pedig most a technikai progresszió alapja, és senkinek sem szabad akadályt gördítenie a fejlődés elé, ellenkezőleg: szabaddá kell tenni előtte az utat.

Mindenki hallgatott, és Jakov Ananyjevics, nem találva, amire szüksége volt, még két-három iratot óvatosan átforgatott.

– S elvégre azt is megtehetjük, hogy nem magyarázkodunk, hanem ilyen rövid választ adunk: ez országos jelentőségű intézmény, és nem a mi dolgunk, nem is a tiétek, hogy vitatkozzunk acélszerűségéről.

Tovább lapozott, és amikor meglelte, amit keresett, megint felemelte nyugodt, világos szemét:

– Gyűléseket összehívogatni? Kiemelten, hangsúlyosan megvitatni a szóban forgó kérdést? Nem, ez politikai hiba lenne. Éppen ellenkezőleg: ha a tanulók vagy a Komszomol vezetőség makacskodik, gyűlésezni akar – le kell őket szerelni.

– Ezzel nem értek egyet! – fordult a párttitkár felé indulatosan Ligyija Georgijevna. Fiúsra nyírt, hátrafésült haja meglebbent.

Jakov Ananyjevics jóindulatúlag nézett rá, és éppoly óvatosan,

ahogy az előbb az iratokkal bánt, megkérdezte:

– Mivel lehet itt nem egyetérteni, Ligyija Georgijevna?

– Legelőször is azzal… – Ligyija Georgijevna egész törzsével, fejével, karjával Jakov Ananyjevics felé fordult – azzal legelőször is…. hát a hanggal, amit használ! Maga nemcsak hogy máris megbékélt a helyzettel, hanem szinte elégedett – igen, *elégedett!* –, hogy elvették tőlünk ezt az épületet.

Jakov Ananyjevics széttárta a kezét – nem a karját, hanem csakis a keze fejét.

– De Ligyija Georgijevna, miért legyek elégedetlen, ha egyszer állami érdekről van szó?

– És ami a legfontosabb, nem értek egyet az elvvel, amit vall! Igen, igen: magával az elvvel! – Ligyija Georgijevna már nem bírt egy helyben maradni, föl-alájárkált a kis irodában, és hevesen gesztikulált. – Annyit, mint én, senki sincs együtt a gyerekekkel, mert én reggeltől estig a komszomolisták között vagyok. És nagyon jól tudom, mi sül ki abból, amit itt nekünk sugalmaz: a gyerekek úgy fogják értelmezni, hogy félünk az igazságtól! És igazuk lesz! Tisztelni fognak bennünket érte, igen?… Tehát ha valami jó dolog történik nálunk, azt hírül adjuk, kiírjuk a falra, bemondjuk a hangosbeszélőn, igaz? Ami pedig rossz meg nehéz – hadd tudják meg, ahonnan akarják, hadd suttogjanak róla, amit akarnak? Nem! – Ligyija Georgijevna hangja ércesen csendült, de, gonosz játéka a sorsnak, az utóbbi huszonnégy órában immár másodszor fojtogatták könnyek. – Nem! Így nem lehet élni, és fiatalok közt különösen nem! Lenin azt tanította: ne féljünk a nyilvánosságtól! A nyilvánosság fegyver, de gyógyít!

A rosszkor alkalmatlankodó könnyek elszorították a torkát, és gyorsan kiment, hogy el ne sírja magát.

Jakov Ananyjevics szomorúan nézett utána, majd erősen megrendülve, behunyt szemmel megcsóválta a fejét.

Ligyija Georgijevna végigsietett a félhomályos folyosón. Csomóvá gyűrt zsebkendőjét a tenyerében szorongatta. Itt is, ott is gyerekek takarítottak, falitáblákat hurcoltak egyik helyről a másikra – faliújságokat, versenytáblázatokat, igazolatlan mulasztók karikatúráit.

Ott, ahol a folyosó kiöblösödött, a bemélyedés mellett, amelyben a vákuumcsövekkel tele ládákat tartották, két harmadikos fiú megszólította Ligyija Georgijevnát. A fiúk rendezkedés közben levették a ládák tetejéről a makettet – azt a bizonyos terjedelmes makettet, amelyet négy rúdon vittek a technikum menetoszlopa előtt a november hetediki meg a május elsejei felvonuláson –, és most nem tudták, mit csináljanak vele.

Láda-talapzatán elevenen magasodott eléjük a minden részletében ismerős és kedves épület: a fehér falak, világoskékkel és zölddel satírozva, ahol kell; a két jellegzetes, pillérekből kialakított

tornyocska, a fő- és a mellékbejárat, éppen úgy, mint a valóságban, a kultúrterem hatalmas ablakai és a háromemeletes épület valamennyi közönséges ablaka, szám szerint, pontosan – mindegyiknek megvolt már a maga meghatározott, előre eltervezett rendeltetése.

– Ezt meg talán… izé?… – kérdezte az egyik fiú. Bűntudatosan húzta össze magát, és nem nézett Ligyija Georgijevna szemébe – … felaprítsuk? Minek már? Hisz úgysincs hely még megmozdulni se…

5

Iván Kapitonovics Gracsikov nem szerette a háborús emlékeket, a sajátjait pedig különösen nem. Azért nem, mert a háborúban vederszám jutott neki a rossz, a jó meg kiskanalanként. Azért nem, mert az ő gyalogos-emlékezetében a háború minden napja és minden lépése szenvedéssel, áldozatokkal, jó emberek halálával kapcsolódott össze.

És éppígy nem szerette azt sem, hogy még a háború utáni második évtizedben is katonai kifejezések röpködnek olyan helyeken, ahol semmi szükség nincs rájuk:…”Előretörés az élvonalbeli technika bevezetésének frontján… minden erőt bevetünk… meghódítjuk a magaslatokat… mozgósítjuk a tartalékokat…” Ő maga sohasem beszélt így az üzemben, és másokat is leszoktatott az ilyen beszédről. Azt tartotta, hogy az emberek torkig vannak ezekkel a kifejezésekkel, amelyek áttelepítik a háborút a békébe. Az orosz nyelv pedig gyönyörű szépen boldogul nélkülük is.

De ma eltért a maga állította szabálytól. A technikum igazgatójával együtt a területi bizottság első titkárának előszobájában ült és várakozott (mialatt az ő előszobájában más emberek ültek, és őrá vártak). Gracsikov idegeskedett, telefonált a titkárnőjének, elszívott két cigarettát. Aztán ránézett Fjodor Mihejevics bánatosan lecsüggesztett fejére, s úgy tetszett neki, hogy tegnap még a hajszálaknak kevesebb, mint a fele volt ősz rajta, mára pedig többségük megfehéredett. Hogy barátja ne eméssze magát, Gracsikov egy mulatságos eset elbeszélésébe fogott. Közös ismerőseikkel történt meg, azokban a rövid napokban, amikor hadosztályuk a második vonalban pihent. Ez már negyvenháromban volt, Fjodor Mihejevics sebesülése után.

Kár volt azonban mesélni – Fjodor Mihejevics még csak el sem mosolyodott. Maga Gracsikov pedig jó előre tudta, hogy jobb nem bolygatni a háború emlékeit. Az elmondottak nyomán, most már akaratlanul, eszébe jutott a következő nap, amikor a hadosztály sürgős parancsot kapott, hogy keljen át a Szozson, és foglaljon állást a túlparton.

A folyó hídja romokban hevert. Az utászok éjjel úgy-ahogy kijavították, Gracsikovot pedig odaállították a feljáróhoz ügyeletes tisztnek: senkit se engedjen a hídra, míg az ő hadosztályuk át nem halad. A híd pedig szűk volt, két széle romokban, a pallója hepehupás, és tömörülni nem volt szabad, mert az erdő mögül kétszer is előbukkantak egymotoros Junkersek, mélyrepülésben támadták a hidat, igaz, a bombák a vízbe estek. És az átkelés, bár még pirkadat

előtt kezdődött, belenyúlt a délutánba. Lassanként összetorlódtak más egységek is, azok is szerettek volna átkelni, de vártak sorukra az alacsony fenyvesben. Hirtelen odakanyarodott hat csukott, vadonatúj, egyforma személykocsi, és megelőzve a hadosztály menetoszlopát, egyszeriben odafurakodott a hídfeljáróhoz. „Á-áállj!" – kiabált dühösen az első sofőrre Gracsikov, és hanyatt-homlok rohant feléje. Az meg csak hajtott tovább. Gracsikov keze megrándult, kis híján a pisztolytáskájához kapott, vagy oda is kapott már. Egy terepszín galléros, idősebb tiszt ekkor kinyitotta az első kocsi sofőrfülkéjének ajtaját, és nem kevésbé dühösen rákiáltott: „Hé, őrnagy, ide hozzám!" Vállának egyetlen rántásával lerázta magáról a körgallért, és ekkor kiderült, hogy altábornagy. Gracsikov restelkedve odaszaladt. „Hová kapkodsz a kezeddel?! – kiabált fenyegetően a tábornok. – Hadbíróság elé akarsz kerülni? Na, ereszd át a kocsijaimat!" Míg a tábornok nem parancsolta, hogy engedje át a kocsikat, Gracsikov kész volt szép nyugodtan, kiabálás nélkül tisztázni a helyzetet, s lehet, hogy át is engedi őket. De mikor homlokegyenest szembekerült egymással az igazság meg az igazságtalanság – s az utóbbinak, helyzeténél fogva, keményebb a homloka –, Gracsikovnak valósággal földbe gyökerezett a lába, s a saját sorsa már teljesen mindegy volt neki. Kihúzta magát, tisztelgett, és kijelentette: „Nem engedem át, altábornagy elvtárs!" – „Micsoda-aa?! – tajtékzott a tábornok, és kilépett a kocsi hágcsójára. – Hogy hívnak?" „Gracsikov őrnagy, altábornagy elvtárs. Engedje meg, hogy megkérdezzem az ön nevét!" – „Már holnap büntetőszázadban leszel!" – üvöltött a tábornok. „Rendben van, de ma szíveskedjék betartani a sorrendet!" – replikázott Gracsikov, odalépett a kocsi hűtője elé, és úgy állt ott, hogy érezte: arcát és nyakát sötétvörös hullámban önti el a vér, de tudta: félreállni nem fog. A tábornok dühösen magára rángatta a körgallért, kicsit gondolkozott, bevágta az ajtót, és mind a hat autójával visszafordult.

Végre-valahára Knorozovtól kijött néhány ember – a területi mezőgazdasági igazgatóságnak meg a területi pártbizottság mezőgazdasági osztályának a munkatársai. Knorozov titkára, Konyevszkij (ez a fiatalember olyan rátartian viselkedett, és olyan íróasztala volt, hogy valami újonc könnyen azt hihette volna: ő a pártbizottság titkára) bement Knorozov irodájába, majd visszajött.

– Viktor Vavilovics csak önt fogadja, egyedül! – jelentette ki ellentmondást nem tűrő hangon.

Gracsikov rákacsintott Fjodor Mihejevicsre, és bement.

Knorozovnál még ott volt a főállattenyésztő.

A fejét előrenyújtotta, ahogy csak tudta, és olyan nyakatekert pózban állt, mintha nem is volna csont a testében. Egy nagy ív papírt nézett, amely Knorozov előtt feküdt, és amelyen szép, színes diagrammák és számok voltak.

Gracsikov köszönt.

A magas, teljesen kopasz Knorozov nem fordult feléje, csak rásandított.

– Neked bezzeg nincs a nyakadon a mezőgazdaság. Mégis mászkálsz, nem hagysz békén. Pedig nyugodtan élhetnél.

A mezőgazdasággal sokszor bosszantotta Gracsikovot, mintha a városi ipar nem szolgálna rá a mindennapi kenyérre. Most pedig Gracsikov tudta ezt – Knorozov elhatározta, hogy nemcsak „irányt vesz" a mezőgazdaságra, hanem még dicsőséget is szerez magának rajta.

– Hát így – mondta Knorozov az állattenyésztőnek, miközben mind az öt hosszú ujjár, kinyújtva, lassan, nyomatékkal ráhelyez te a papírra, félkör alakban, mint valami hatalmas pecsétet. Egyenesen ült, nem volt szüksége rá, hogy a fotel megtámassza a hátát. Alakját – akár szemből nézte valaki, akár profilból – szabályos, merev vonalak határolták. – Hát így. Arról beszélek magának, amire most szükségük van. És arra van szükségük, amiről most beszélek.

– Világos, Viktor Vavilovics – hajtotta meg magát a főállattenyésztő.

– Hát akkor vigye – Knorozov elvette kezét a papírról.

A főállattenyésztő óvatosan, két kézzel szedte fel Knorozov asztaláról az ívet, összetekerte, és leszegett fővel, hogy szemből is látni lehetett a kopasz foltot a feje búbján, átvágott ezen a nagyon tágas, népes tanácskozásokra berendezett irodán.

Gracsikov nem ült le, mert azt gondolta, hogy mindjárt kimegy a technikum igazgatójáért. Csak kezét tette rá az előtte levő karosszék bőrtámlájára.

Knorozovról még így, a karosszékben ülve is látszott, hogy délceg termetű. Hosszúkás feje még magasabbnak mutatta. És bár már igazán nem volt fiatal, a kopaszság nem öregítette, inkább fiatalabbnak mutatta. Nem tett egyetlen fölösleges mozdulatot sem, ok nélkül még az arcbőre sem rezdült, ezért az arca olyan volt, mintha bronzból öntötték volna; apró, pillanatnyi hangulatok sohasem tükröződtek rajta. Egy szétfolyó mosoly felbontotta, szétzilálta volna ennek az arcnak a zárt egységét.

– Viktor Vavilovics! – szólalt meg Gracsikov. Minden egyes hangot pontosan kiejtett, kissé éneklő hangsúlyával mintegy eleve szelídségre hangolta beszélgető partnerét is. – Rövid ideig háborgatom. Az igazgatóval jöttem, a híradástechnikai technikum épülete miatt. Valami moszkvai bizottság járt náluk, és kijelentette, hogy az épületet a kutatóintézetnek adják. Van erről tudomása?

Knorozov most sem Gracsikovra nézett, hanem előre, maga elé, olyan távlatokba, amelyeket csak ő láthatott egyedül. Csak annyira nyitotta szét az ajkait, amennyire éppen szükséges volt, és kurtán-

furcsán ennyit mondott:

– Igen!

S ezzel a beszélgetés tulajdonképpen be is fejeződött.

Igen?…

Igen.

Knorozov büszke volt rá, hogy sohasem tért el attól, amit egyszer kimondott. Mint egykor Moszkvában Sztálin szava, itt, ezen a területen Knorozov szava még most sem volt megváltoztatható, most sem veszítette soha érvényét. S jóllehet Sztálin már rég nem volt, Knorozov – volt. „Az erős kezű vezetési stílus" egyik ismert képviselője, s ezt tekintette a maga legnagyobb érdemének. El sem tudta képzelni, hogy esetleg másként is lehetne vezetni.

Mivel érezte: idegeskedni kezd, Gracsikov arra kényszerítette magát, hogy még udvariasabban, még szívélyesebben beszéljen:

– Viktor Vavilovics! És miért nem tudnak azok építeni maguknak egy rájuk szabott, speciális épületet? Hisz itt csak a belső átalakítások… – Nincs rá idő! – vágott közbe nyersen Knorozov. – A kutatási tematikát már kiadták. Az intézménynek haladéktalanul meg kell kezdenie a munkát.

– De vajon megéri-e ez a sok átalakítást? Gracsikov sietett, nehogy Knorozov véget vessen a beszélgetésnek. – És a legfontosabb: a dolog nevelési vonatkozása! A technikum diákjai egy évig dolgoztak ott, minden fizetség nélkül, nagy lelkesedéssel. A diákok…

Knorozov Gracsikov felé fordította a fejét – csak a fejét, a vállát már nem –, és most már némi érces csengéssel a hangjában így szólt:

– Nem értem. Te a városi bizottság titkára vagy. Én magyarázzam meg neked, hogy kell a város híréért-nevéért harcolni? A mi városunkban nem volt és nincs egyetlen kutatóintézet sem. Nem volt könnyű kiverekedni. Élni kell az alkalommal, míg a minisztérium meg nem gondolja magát. A városoknak egészen más kategóriájába kerülünk vele – abba, amelyikben Gorkij meg Szverdlovszk van.

Összehúzta a szemét. Olyannak látta-e már maga előtt a várost, mint Szverdlovszk? Vagy lelke mélyén magát mérte valami új, magas pozícióhoz?

De Gracsikovot nem győzték meg és nem puhították meg ezek a vasgerendaként ráhulló mondatok. Ellenkezőleg: úgy érezte, az életnek megint egy olyan döntő pillanata közeledik, amikor lába szinte belegyökerezik a földbe, és nem tud félreállni.

Azért, mert itt az igazság és az igazságtalanság ütközik meg egymással.

– Viktor Vavilovics – már nem egyszerűen mondta, hanem ő is katonásan tagolta a szavakat, élesebben, mint maga is akarta –, nem vagyunk mi középkori bárók, hogy minél több trófeát gyűjtsünk a címerünkbe. Az a mi városunk dicsősége, hogy ezek a gyerekek

építettek és örvendeztek, nekünk pedig kötelességünk ezt támogatni! Ha elveszik az épületet, egész életükre bennük marad, hogy becsapták őket. Becsapták egyszer, tehát becsaphatják máskor is!

– Nekünk ezen nincs mit vitáznunk! – zúdult le az eddigieknél is nagyobb vasbeton gerenda. – A határozatot meghozták!

Narancsvörös lángcsóva lobbant szét Gracsikov szeme előtt. Nyakát, arcát sötét hullámban öntötte el a vér.

– Végül is mi drágább nekünk? A kövek vagy az emberek?! – kiáltott fel. – Mit reszketünk olyan nagyon azokért a vacak kövekért?

Knorozov tagbaszakadt alakja fölemelkedett, és látni lehetett, hogy az egész ember: egyetlen acéltömb, hozzáillesztett idegen tagok nélkül.

– De-ma-gó-gia! – mennydörögte a fegyelemsértő fejére.

És oly nagy akarat, akkora erő volt benne, hogy úgy tetszett, csak kezét kell kinyújtania, és Gracsikov feje lerepül.

De már nem Gracsikovtól függött, hogy beszél-e vagy hallgat. Most már nem.

– Nem kövekből, hanem az emberekben kell a kommunizmust építeni, Viktor Vavilovics! kiáltotta kábultan. – Ez tovább tart, és nehezebb. Ha holnap teleépítünk is mindent kövekkel, attól még nem lesz nálunk kommunizmus!

És elhallgattak mind a ketten.

És ott álltak mozdulatlanul.

Iván Kapitonovics észrevette, hogy fájnak az ujjai. Annyira belevájt a szék támlájába. Hátralépett.

– Nem vagy te még elég érett városi párttitkárnak – ejtette csendesen a szót Knorozov. Rosszul ítéltünk meg.

– Hát majd nem leszek, és aztán!? – replikázott, most már könnyedén, Gracsikov, mivel a legfontosabbat kimondta. – Találok magamnak munkát.

– Aztán milyet? – figyelt fel gyanakodva Knorozov.

– Valami segédmunkát! Tiszteljétek a szennyes munkaruhát! – mondta teli torokból Gracsikov.

Igaz, ami igaz: torkig volt már az ilyen munkával, hogy nem tanácskoznak vele, nem kérik a véleményét, csak utasítgatják. Náluk, az üzemben nem ez volt a szokás.

Knorozov hosszan, sípolva engedte ki a levegőt összeszorított fogai közül.

Rátette a kezét a telefonkagylóra.

Felvette a kagylót.

Leült.

– Szása! Kapcsold Habaligint! Kapcsoltak.

Az irodában síri volt a csend.

– Habaligin?… Mondd csak, mit fogsz csinálni azzal a nem

intézetnek való épülettel? (Mért Habaligin?)

– Hogyhogy nem nagy? Nagyon is nagy… A határidő: ezt megértem. Különben egyelőre elég lesz neked az egyik épület miatt törni a fejedet…

(„Neked”?…)

– …A szomszéd épületet nem adom. Építesz majd egy jobbat.

Letette a kagylót.

– Na, hívd be az igazgatót!

Gracsikov kiment, hogy behívja, és közben ezen az újdonságon gondolkozott: Habaligin átmegy a kutatóintézetbe?

Visszajöttek az igazgatóval.

Fjodor Mihejevics kihúzta magát, és szemét a területi bizottság titkárára szögezte. Szerette Knorozovot, mindig lelkesedett érte. Örült, ha értekezletre kellett hozzá mennie, és meríthetett Knorozov bőven áradó energiájából és akaraterejéből. És azután a következő értekezletig, nagy igyekezettel hajtotta végre, amiről ott szó volt: lett légyen az akár tanulmányi eredmények megjavítása, akár vasgyűjtés, akár krumpliásás. Azt is szerette Knorozovban, hogy ha igent mondott, az igen volt, s ha nemet, az nem. Szép dolog a dialektika, de Fjodor Mihejevics is, mint sokan mások, szerette az egyértelmű határozottságot.

És most sem vitatkozni jött, hanem azért, hogy meghallgassa az ítéletet az épületről.

– Mi az, megbántottak? – kérdezte Knorozov. Fjodor Mihejevics sápadtan elmosolyodott. – Fel a fejjel! – mondta halk, szilárd hangon Knorozov. – Csak nem veszíted el a fejedet ilyen nehézségek miatt!

– Nem veszítem el a fejemet – felelte rekedtes hangon Fjodor Mihejevics, és köhintett.

– Ott, az új épület mellett, ugye megkezdték a diákszállót is? Felépíted – az lesz a technikum! Érted?

– Igen, értettem! – biztosította Fjodor Mihejevics.

De ezúttal valahogy nem érezte, hogy felélénkül Knorozov közelében. A fejében egymást kergették a gondolatok, hogy: közeleg a tél, hogy: ezt a tanévet a régi helyen töltik, hogy: az új technikumban megint csak nem lesz se kultúrterem, se tornaterem, és nem lesz hozzá diákotthon sem.

– Csakhogy akkor meg kell változtatni a tervet, Viktor Vavilovics! – mondta ki hangosan gondjait Fjodor Mihejevics. – A szobák kicsik, négy személyre valók, át kell őket alakítani tantermekké meg laboratóriumokká.

– Intézzétek el! – szakította félbe egy kézmozdulattal Knorozov, és elbocsátotta őket. Ilyen apróságokkal már igazán nem kellene őt zavarni.

A ruhatárba menet Gracsikov megveregette az igazgató vállát..

– No, barátom, azért ez is valami! Felépíted!

– És a pincefödémet is ki kell cserélni – elmélkedett a mind újabb és újabb gondokról az igazgató. – Szerszámgépekhez nem elég a teherbíróképessége. És hogy megerősítsük, le kell bontani a földszintet. Az pedig már elkészült.

– Hát igen – mondta Gracsikov. – Tekintsd úgy, hogy adtak neked egy rendes telket, amin már kiásták a fundamentumot, és az alapozást is lerakták. Biztos perspektíva áll előtted: tavaszra kész lesz, és beköltözhetsz. Mi is segítünk, meg a népgazdasági tanács is. Örülj, hogy legalább ezt az épületet kiverekedtük.

Kimentek az utcára. Mindketten sötét köpenyt, sötét sapkát viseltek. Hűvös, de kellemes szél fújt, apró vízcseppeket sodort az arcukba. – Igaz is – ráncolta össze homlokát Gracsikov –, nem tudod, hogy vélekednek Habaliginről a minisztériumban?

– Vszevolod Boriszovicsról? Ó, ő ott nagy embernek számít! Egyszer maga mondta nekem, hogy jó cimborái vannak a minisztériumban. Azt gondolod: segíthetne? – kérdezte, pillanatnyi reménnyel Fjodor Mihejevics. De mindjárt meg is cáfolta magát: – Nem, nem. Ha tudna segíteni, mindjárt a tetthelyen tiltakozott volna, mikor ott járt a bizottsággal. De ő mindennel egyetértett.

Gracsikov megállt, keményen megvetette lábát, és végignézett az utcán. Még megkérdezte: – Habaligin micsoda? A jelfogóberendezések szakembere?

– Ugyan, dehogy szakember. Foglalkozott ő már transzformátorokkal is. Egyszerűen: tapasztalt vezető.

– És tulajdonképpen miért mászkált a bizottsággal, nem tudod?

– Csakugyan. Miért mászkált velük? – ez a kérdés csak most öltött határozott formát Fjodor Mihejevics tegnap óta nagyon is zavart fejében. – No, ég áldjon! – sóhajtott fel Gracsikov, nagy lendülettel odanyújtotta a kezét, és erősen kezet szorított Fjodor Mihejeviccsel.

Elindult hazafelé, és egyre Habaliginről gondolkozott. Persze, egy ilyen kutatóintézet egészen más, mint az a kis gyár. Ott az igazgatónak a rangja is nagyobb, megbecsülésből is több jut neki, még talán a Lenin-díjig is el lehet lavírozni.

Gracsikov szabályként állította maga elé, hogy nem kell megvárni, míg egy párttag összeütközésbe kerül a büntető törvénykönyvvel. Nemcsak azt kell haladéktalanul kikergetni a pártból, aki hamis úton szerez magának villát, épít kastélynak is beillő nyaralót, hanem azt is, aki úgy jut jogtalan előnyökhöz, hogy hitvány módon visszaél a funkciójával, a helyzetével, a kapcsolataival. Nem bírálni kell az ilyet, nem pártbüntetést adni neki, hanem ki kell zárni, mert ez nem megtévelyedés, nem hiba, nem gyöngeség: itt merőben antiszocialista gondolkozással állunk szemben, az ilyen – belül, a fejében – kapitalista.

A helyi újságban nemrég kipellengéreztek és megbélyegeztek egy sofőrt meg a feleségét, aki tanítónő, mert a házuk mellett virágkertészetet rendeztek be, és a piacon árulták a virágot.

De hogy lehetne nyakon csíp ni Habaligint?

*

Fjodor Mihejevics lassan, gyalogszerrel bandukolt, hogy a szél jól átfújja a fejét. Az álmatlanságtól, a két idegcsillapítótól, és mindattól, amit tegnap óta végiggondolt, valami bénító, mérgező anyag feküdte meg a belsejét. De a friss széltől apránként elpárolgott.

Így hát, gondolta magában, elölről kezdjük az egészet. Összehívjuk mind a kilencszáz gyereket, és megmagyarázzuk: látjátok, gyerekek, nincs épületünk. Építeni kell. Ha segítünk, gyorsabban lesz kész.

Először a fogukat csikorgatják majd.

Aztán újból kedvük kerekedik hozzá, hiszen a munka maga nagy kedvébresztő.

Bíznak bennünk.

És felépítjük az iskolát.

Na jó, még egy rövid évet a régiben töltünk…

És maga sem vette észre, már ott járt az új épületnél, melyen csak úgy ragyogott a fém és az üveg.

A másik mellette még alig látszott ki a földből, csupa por és sár volt az egész.

Amikor Gracsikov Habaliginről faggatta, Fjodor Mihejevics jóhiszemű emlékezetében mozgolódni kezdtek bizonyos egymástól független szálak, egyre jobban összeilleszkedtek, egységes egésszé kapcsolódtak. Eszébe jutott, hogyan húzta-halasztotta Habaligin az épület átvételét augusztusban, és az is, hogy milyen örvendező képpel járt a bizottsággal.

És, furcsa dolog – akin idejövet az eszét járatta, azt látta meg elsőnek a felvonulási terület nagy hátsó udvarán: Vszevolod Boriszovics Habaligin határozott léptekkel járkált a nedves, agyagos földön, fején zöld ellenzős sapka, vállán jó minőségű barna kabát, és ügyet sem vetve arra, hogy sáros lesz a félcipője, utasításokat adott néhány, nyilván a saját gyárából való munkásnak. Két munkás és a sofőr cölöpöket húzgált le egy teherautóról – volt köztük frissen festett meg korhadt végű, szürkére kopott is, amely már kiszolgálta a maga idejét. Két másik munkás összegörnyedve mesterkedett valamit, amire Habaligin kurta karjának parancsoló lendítésével utasította őket.

Fjodor Mihejevics közelebb ment, és felfedezte, hogy mezsgyekarókat vernek le, de nem ám becsületesen, egyenes vonalban, hanem ravaszul, nagy kanyarodóval, hogy minél nagyobb udvart ragadjanak el az intézetnek, s minél kisebb maradjon a technikumnak.

– De Vszevolod Boriszovics! Ismerjen becsületet! Mit csinálnak itt?! – kiáltott fel a kijátszott igazgató. – A tizenöt-tizenhat éves gyerekeknek levegőzni kell! És szaladgálni! Hová fogom őket kiengedni?

Habaligin épp ebben a pillanatban helyezkedett el egy fontos ponton, ahonnét meghatározhatta gonoszul kiagyalt kerítésének végső határát. A lábát szilárdan megvetette a leendő határvonalon, és már felemelte a kezét, hogy intsen, mikor észrevette Fjodor Mihejevicset, aki már egészen közel ért hozzá. Élével felemelt tenyerét maga előtt tartva Habaligin egy kicsit megmozdította a fejét (ilyen nyakkal és tarkóval nem nagyon mozoghatott), duzzadt felső ajkát kicsit összecsücsörítette, és ezt mormogta:

– Hogy? Micsoda?

Feleletet sem várva elfordult, tenyere élén ellenőrizte, hogy helyes-e az irány, négy összeszorított ujjának intésével arrébb igazította az egyik emberét, és mintegy végleges döntést hozva, rövid karjával belehasított a levegőbe.

Úgy tetszett: nemcsak a levegőt, az egész földet keresztülhasította. Nem, nem is hasította – olyan volt ez a karlendítés, mintha egy nagyszerű, új utat nyitott volna meg. Úgy intett a kezével, mint valami ókori hadvezér, aki seregeinek mutatja meg az utat. Úgy viselkedett, mint az első hajós, aki végre megállapította az Északi-sark pontos koordinátáit.

És csak akkor fordult Fjodor Mihejevics felé, amikor teljesítette magasztos kötelességét. Ezt mondta neki:

– Ennek így kell lenni, drága elvtársam!

– Aztán miért: *kell*? – dühödött meg Fjodor Mihejevics, és mérgesen megrázta a fejét. – Az ügy érdekében, mi? Igen? Na megállj! – és ökölbe szorult a keze. De beszélni nem volt ereje, elfordult, sietős léptekkel az utca felé ment, és így dörmögött:

– Na megállj, te vén ártány!…

A munkások hordták tovább a cölöpöket.

1963

Koroknai Zsuzsa fordítása

TARISZNYÁS ZAHAR

Barátaim, arra kértek, meséljek valamit a nyári kerékpáros élményekből? Nos, ha nem unjátok, hallgassátok meg azt, amit a kulikovói mezőről fogok elmondani. Már régen megcéloztuk, de valahogy nem jött össze ez a kirándulás. Meg aztán nem is hívogatnak oda festett táblák, út jelzők sincsenek, nem is lehet minden térképen megtalálni, pedig az a csata a tizennegyedik században több testi-lelki áldozatot követelt az oroszok közül, mint Borogyino a tizenkilencedikben. Ilyen csatából nemcsak nekünk – egész Európának is csak egy jutott másfél évezred alatt. Ebben a csatában nem fejedelemségek, nem államok seregei ütköztek meg egymással, ez világrészek csatája volt.

Lehet, hogy már az odamenetelt is rosszul terveztük el: Jepifanyból Kazanovkán és Monasztirscsinán át. Csak annak köszönhettük, hogy nyeregben tehettük meg az utat, nem pedig a kerékpárt tolva, hogy előtte nem esett eső, a még sekély vizű Donon és a Nyeprjadván pedig a két deszka széles gyaloghídon keltünk át.

Egy emelkedőről már jó messziről megpillantottuk egy másik tágas magaslaton azt a valamit, ami úgy festett, mint egy égbe fúrt tű. Amikor lejjebb ereszkedtünk, eltűnt a szemünk elől. Ahogy megint emelkedni kezdett az út, ismét előtűnt az acélszürke tű, most már jobban láthatóan, s mintha egy templomot is láttunk volna mellette, de furcsa, soha nem látott templomot, amilyen csak a mesékben fordulhat elő: mintha át lehetett volna látni a kupoláin, s az izzó augusztusi melegben furcsán imbolyogtak, el-eltűntek – ott is voltak, meg nem is.

Jó ötlet volt, hogy a völgyben, a kútnál teleittuk magunkat, és megtöltöttük kulacsainkat utóbb nagyon jól jött ez a víz. Az öreg paraszt pedig, akitől a vödröt kaptuk, arra a kérdésünkre, hogy hol van a kulikovói mező, úgy nézett ránk, mintha reménytelenül buták lettünk volna:

– Nem Kulikovó, hanem Kulíkovo. A mező melletti falut Kulíkovkának hívják. Kulikóvka pedig amarra van, a Donnál.

Ez után néptelen földutakon mentünk egészen az emlékműig; a néhány kilométeres úton egy lélekkel se találkoztunk. Egyszerűen úgy esett, hogy ezen a napon senki se járt erre, de valahol a közelben aratógép berregett, s bizonyára emberek is voltak valamerre, s jönni is fognak még, mert minden be volt vetve, amerre a szem ellátott, és már érőben volt – itt hajdina, ott cékla, lucerna, zab meg rozs, még borsó is (azt a zsenge borsót meg is dézsmáltuk), ezen a napon mégsem láttunk senkit, s úgy mentünk keresztül a tájon, mint egy néma, szent

emlékhelyen. Semmi sem zavart meg abban, hogy ama rőt hajú vitézekre, minden ide sereglett tíz harcos közül arra a kilencre gondoljunk, aki, hogy orosz honunk megszabadulhasson a tatárok igájától, itt, a mostani földfelszín alatt egy százseny mélységben nyugszik, minden ízében föloldódva a földben.

Ez a Mamajról elnevezett magaslatra vezető enyhe, széles emelkedő nem sokat változhatott hat évszázad alatt, legföljebb a fák pusztultak ki. Valahol pontosan itt, az innen belátható vidéken helyezkedhetett el szeptember hetedikének estéjén és éjszakáján, átkelvén a Donon, az a majdnem negyedmillió, de kétszázezernél biztosan több orosz, hogy megetessék lovaikat (ámbár a sereg zöme gyalogosokból állt), élesre fenjék a kardokat, lélekben megerősítsék magukat, imádkozzanak s találgassák a jövőt. Népünk akkoriban tán heted része lehetett a mainak, mégis szinte elképzelni sem tudjuk azt a hatalmas sereget – kétszázezer embert!

S minden tízből kilencre életében utoljára virradt föl a hajnal.

Már a Donon sem a maguk jószántából keltek át; ugyan ki választja meg önként úgy a csata helyét, hogy hátulról elvágja útját a folyó? A történelmi igazság keserű, de könnyebb kimondani, mint eltitkolni: Mamaj nemcsak cserkeszeket és genovaiakat hozott magával, nemcsak a litvánok voltak a szövetségesei, hanem Oleg rjazanyi fejedelem is. (De Olegot is meg lehet érteni: másképp nem tudta megóvni a tatároktól a maga – útjukba eső – országát. Ezt megelőzően hét, majd három, majd két esztendőn át dúlták-perzselték.) Azért keltek át az oroszok a Donon, hogy a folyó védje meg őket saját honfitársaiktól, a rjazanyiaktól.

Az a tű ott magasodott előttünk, de már nem tűnek látszott, hanem egy fantasztikus, merész toronynak. De nem volt könnyű odajutni: a földút véget ért, s a vetésbe torkollt. Kerékpárunkat a mezsgyén toltuk tovább, s egyszer csak előtűnt az elhagyatott, fűvel benőtt, sehol sem kezdődő, de az emlékmű közelében már eltéveszthetetlen, kétoldalt árokkal szegett régi út.

A bevetett földnek vége szakadt, s a magaslaton valódi szűzföld tárult elénk, egy darab csupasz rét, csak nem árvalányhaj lengett rajta, hanem kemény fű, s ennél jobban nem is lehetett volna megtisztelni ezt az ősi helyet: szívd be mélyen az erős levegőt, nézz körül és láss! lásd, hogyan csap össze napkeltekor Telebaj Pereszvettel, hogy néznek farkasszemet a lobogók, s a mongol lovasság nyílzáport zúdít, s kopjáit rázva, eltorzult arccal ront az orosz gyalogságra, hogy eltapossa, szétszakítsa a sereg magját, s visszakergesse oda, ahonnan jött ahol tejfehér ködfoszlányok szállnak föl a Nyeprjadváról és a Donról.

S elfekszünk, mint a lekaszált búza. S ott leljük halálunkat a lovak patái alatt.

Itt, az örvénylő öldöklés legközepén – már ha valaki azonosítani

tudja a helyét – emelkedik az emlékmű s a templom földöntúli kupolái, melyek már messziről álmélkodásra késztetik az embert. Pedig egyszerű a megfejtés: a környékbeli lakosság mind az ötről lefeszegette a bádoglemezeket, s a kupolák átlátszóvá váltak; kecses formájuk megmaradt, de csak a drótok jelzik, s ettől olyanok messziről, mintha tüllből volnának.

Az emlékmű ellenben közelről is bámulatba ejti a nézőt. Amíg egészen oda nem megy hozzá, s meg nem tapogatja, nem érti, hogyan csinálták. A múlt században, több mint száz évvel ezelőtt építették, de ma is modernnek hat az az ötlet, hogy fémből szereljék össze; legföljebb ma már nem vasból öntenék ki a tagjait. Két szint, egymás fűlött, azután sokszögűvé alakul át, majd fokozatosan kikerekedik, alul ugyancsak vasból öntött pajzsokkal, kardokkal, sisakokkal kirakva, ószláv feliratokkal keretezve, majd négyágú kéményformában folytatódik, melynek egy-egy ágát mintha szorosan egymáshoz illesztett orgonasípokból rakták volna össze; efölött a rovátkolt toronysisak magasodik, legfölül pedig a félholdon taposó aranyozott kereszt. Az egész együttvéve jó harminc méter magas lehet, és csupa figurális lemezből áll, melyet belülről csavarok tartanak össze, de se ezek a csavarok, se a lyukak nem látszanak kívülről, mintha az egészet egy darabban öntötték volna ki – csak az idő, de még inkább az unokák és dédunokák rontottak rajta.

Miután sokáig néptelen mezőkön át jöttünk, nem reméltük, hogy bárkivel is találkozhatunk itt. Jöttünk, és azon tűnődtünk: miért van így? Hát nem itt dőlt el Oroszország sorsa? Nem itt következett be fordulat történelmében? Mintha mindig csak Szmolenszk és Kijev irányából rontott volna ránk az ellenség… Lám, senkinek se kell, senkit se érdekel.

Hogy megörültünk, amikor kiderült, hogy tévedtünk! Először egy ősz öregembert vettünk észre az emlékmű közelében: két fiú társaságában hevert a fűben, mellettük a hátizsákjuk, s valamit írtak egy akkora nagy könyvbe, mint egy osztálynapló. Odamentünk, s megtudtuk, hogy az öregember irodalomtanár, a gyerekek valahol a közelben csatlakoztak hozzá, a könyv pedig se nem több, se nem kevesebb, mint vendégkönyv. De hiszen itt nincs múzeum, ugyan ki őrzi ezen az elvadult mezőn?

Ekkor jókora árnyék vetődött ránk. Hátrafordultunk. A kulikovói csatamező Őre állt ott! Az a férfiú, kinek az a dolga, hogy dicsőségünket őrizze.

De kár, hogy nem volt kéznél a fényképezőgépünk! Igaz, nappal szemben úgysem lehet fényképezni. Meg az Őr sem lett volna hajlandó a fényképezőgép elé állni (nagyon adott a tekintélyére: ezután egész nap nem mutatkozott előttünk). De mivel kezdjem a leírását? Vele magával? Vagy a zsákjával? (Egyszerű, félig telt parasztiszák volt nála,

szemmel láthatólag nem nehéz, mert könnyedén fogta.)

Az Őr tagbaszakadt, kissé zsiványkülsejű férfi volt. Keze-lába jó formájú, az inge elöl szélesen nyitva, s sapkája félrecsapva, s kilátszott alóla rőtes haja; nemigen borotválkozhatott a héten, inkább az ezt megelőzőn, de az egész arcát végigszántotta egy friss, vörös karcolás.

– Hahó! – köszöntött nem éppen barátságosan, miközben fölénk magasodott. – Hogy gyüttetek ide?

Mintha nem értette volna, mintha kerítés vette volna körül az emlékhelyet, s mi egy lyukat kerestünk volna rajta, s azon lopóztunk volna be. A kerékpárok felé intettünk, melyeket a bokrok alatt hagytunk. Jóllehet zsák volt nála, mintha vonatra akarna szállni, mégis úgy festett, mintha mindjárt a személyi igazolványunkat követelné. Sovány, éles metszésű arcán elszánt kifejezés honolt.

– Figyelmeztetlek! A növényzetet ne rongáljátok! A biciklikkel!

Ily módon nyomban a tudomásunkra hozta, hogy nem a napot lopja itt, a kulikovói mezőn.

A kabátja is nyitva volt az Őrnek: hosszú és bő, olyan, mint egy matrózkabát. Itt-ott stoppolt, s a színe szürkésbarna-málnapiros. A hajtókáján csillag vöröslött, először azt hittük, valamilyen medália, de csak egy kisdobos-jelvény volt, a közepében Lenin fejével. A kabát alatt hosszú, kék-fehér csíkos kartoninget viselt kieresztve, amilyet csak falun varrhattak, viszont csillagos-csatos katonai derékszíjjal szorította le a derekán. Tiszti sávolynadrágját bedugta töredezett szárú szurkosvászon csizmájába.

– Na? – kérdezte a tanártól sokkal enyhébb hangon. – Beírtatok?

– Mindjárt készen vagyunk, Zahar Dimitrics – felelte ő tisztelettudóan.

– És ti? – (megint szigorú hangon) – Ti is beírtok?

– Majd azután – válaszoltuk. És hogy valahogy megszabaduljunk a kényszertől, témát változtattunk: – Tudja-e, mikor állították ezt az emlékművet?

– Hogyne tudnám! – kapta föl a fejét sértődötten. Még a hangja is rekedtté vált a megbántottságtól. – Másképp minek volnék itt?

Óvatosan letette a zsákot (csak nem üvegek csörrentek meg benne?), elővett a zsebéből egy okmányfélét, széthajtotta. Közönséges füzetlap volt, amelyre ide-oda táncoló, nagy betűkkel ráírta valaki, hogy az emlékművet Dmitrij Donszkoj tiszteletére emelték 1848-ban.

– Ez micsoda?

– Ez, elvtársak – mondta sóhajtva az Őr, amiből megérthettük, hogy nem olyan mindenható ám, mint az elején mutatta –, ezt már én másoltam le a kőről, mert mindenki azt akarja tudni, hogy mikor állították föl. Ha akarjátok, megmutatom a kő helyét is.

– Miért, hova lett?

– Valaki megfújta a faluból, mi meg nem tudunk tenni ellene

semmit.

– De tudja, hogy ki?

– Hogyne tudnám. Legalább az írás egy részét sikerült megszereznem tőle, de a többi most is nála van. Ha megvolna az egész, ide tenném.

– Minek lopta el a követ?

– Kellett neki a házhoz.

– És nem lehet visszavenni tőle?

– Haha! – kapta föl a fejét Zahar a buta kérdés hallatán. – Hát ez az! Nincs hozzá hatalmam. Még egy puskát se adnak. Pedig ide géppisztoly kéne.

Végigkarmolt arcát látva, azt gondoltuk magunkban: jó is, hogy nem adnak neki puskát.

A tanár befejezte az írást, és visszaadta a vendégkönyvet. Azt gondoltuk, hogy az Őr a hóna alá csapja, vagy beteszi a zsákba, de nem jól gondoltuk. Fölhajtotta a kabátját, amelynek belső felére zsákszövetből egy zsebet, illetve nem is zsebet, inkább egy iszákot, sőt tarisznyát varrtak, pontosan akkorát, mint a vendégkönyv, úgyhogy éppen belefért. A tarisznya mellett még egy kis fül is volt a tompa végű tintaceruzának, amelyet ugyancsak tőle kaphattak a látogatók.

Miután meggyőződött róla, hogy szavait komolyan vesszük, Tarisznyás Zahar fogta a zsákját (igen, csakugyan üvegek csörömpöltek benne), s görnyedt háttal félrevonult hosszú lábain a bokrok alá. Az a zsiványszerű élénkség, mellyel az imént letámadott bennünket, egyszerre kialudt benne. Leült, még jobban összegörnyedt, rágyújtott, s olyan csillapíthatatlan mohósággal, olyan elkeseredetten fújta a füstöt, mintha azok mind, akik ezen a mezőn lelték halálukat, csak tegnap estek volna el, s mind a fivére, sógora, fia lett volna, s nem tudná, hogy élhet ezentúl nélkülük.

Úgy határoztunk, hogy itt töltjük a napot s az éjszakát, hogy lássuk, milyen a Blok megénekelte kulikovói éjszaka. Komótosan körüljártuk az emlékművet, megnéztük az üres templomot, bóklásztunk a mezőn, s megpróbáltuk magunk elé képzelni, ki hol állt azon a szeptember nyolcadikán, majd fölkapaszkodtunk az emlékmű emeleteire.

Ó, jártak már itt előttünk is, jártak bizony!

Nem lehet azt állítani, hogy elfelejtették volna ezt a helyet. Nem voltak restek a fafejűek vésővel bevésni, szöggel belekarcolni, vagy akinek erejéből erre nem telt, szénnel fölróni a templom falára, hogy „Itt járt Polunyejeva Marija és férje, Lazarjov Nyikolaj 50. V. 8-án…”, „Itt jártak a kerületi ilyen-olyan tanácskozás küldöttei…”, „Itt jártak a kimovi ker. posta dolgozói 52. VI. 23-án…”, „Itt jártak…”, „Itt jártak…”

Ekkor három fiatal munkás érkezett motorbiciklin Novomoszkovszk felől. Könnyedén fölszaladtak az emeletekre, jól megnézték s

meglapogatták az emlékmű szürkésfekete testét, megcsodálták, milyen derekas munka, s elmagyarázták nekünk, hogyan szerelték össze. Mi meg cserébe elmeséltük nekik a legfelső szinten, amit az ütközetről tudtunk.

Ugyan kit érdekel manapság olyan nagyon, mi hol és hogyan történt? A krónikák szerint a mongol-tatár lovasok gyalogos ezredeink közé rontottak, rendet vágtak bennük, és hátranyomták a doni gázlókhoz, s a Don immár nem nyújtott védelmet Oleggal szemben, hanem pusztulást ígért. Ha Dmitrij már akkor Donszkoj, Doni lett volna, de a másik oldalon… De jól ítélte meg a helyzetet a fejedelem, s úgy viselkedett, ahogy kevesen. Ott hagyott zászlaja alatt egy díszes ruhájú bojárt, ő maga pedig úgy vetette magát a küzdelembe, mint egy közönséges harcos; az emberek látták, amint egyszerre négy tatárral verekszik. De a fejedelmi zászló alatt harcoló katonákat is megölték, s Dmitrij meg, horpadt páncéllal, alig bírta elvonszolni magát az erdőig – ütöttek-vágtak, kaszáltak bennünket. Ekkor a száguldó tatárok háta mögé került erdei rejtekhelyéről a másik Dmitrij: Volinszkij-Bobrok, a moszkvai vajda. És továbbkergette a tatárokat arra, amerre vágtattak, majd egy hirtelen fordulattal beleszorította őket a Nyeprjadvába. Ezt látva, magukhoz tértek az oroszok, s falként nyomultak a tatárok felé, s valamennyi seregtestet, a kánokkal az élükön, meg magát Mamajt is negyven versztán át üldözték, át a Ptany-folyón, egészen Kraszivaja Mecsig. (De az egyik legenda itt is keresztezi a másikat: a szomszédos Ivanovkában egy bácsika úgy mesélte el az egészet, hogy a köd sehogy se akart eloszlani, s Mamaj emiatt az orosz seregnek nézte az előtte sötétlő kiterjedt tölgyest, és megijedt: „Jaj, erős a keresztények istene!" – s elmenekült.)

Az oroszok ezután bejárták a csatamezőt, és nyolc napon át temették a halottaikat.

– Egyet mégis itt felejtettek – jegyezte meg a Novomoszkovszkból jött jókedvű lakatos.

Hátrafordultunk, és muszáj volt nevetnünk!

Úgy van, az emlékműtől nem messze most ott feküdt egy leterített dalia. Hason feküdt, az anyaföldre ejtve vitéz fejét, kezét-lábát szétvetette, de nem volt mellette se pajzs, se kard, sisak helyett is csak egy viseltes micisapka, s a keze ügyében a zsákja. (Megjegyzem, kabátjának azt a szárnyát, amelynek tarisznyányi zsebében a vendégkönyvet őrizte, nem gyűrte a hasa alá, hanem kiterítette a fűre.) S ha nem is az ital döntötte le a lábáról, hanem csak aludt vagy tűnődött, volt valami gyászos szertehányt tagjaiban. Nagyon illett a csatamezőhöz. Egy ilyen figurát kellene vasból kiönteni, s ide fektetni, csak éppen Zahar, nyurga termete ellenére, kicsit hitvány volt daliának.

– Nem akar a kolhozban dolgozni, hát keresett magának olyan hivatalt, ahol zavartalanul süttetheti a hasát a nappal – morogta az egyik legény.

Nekünk az nem tetszett, ahogy nekitámadt az új látogatóknak, különösen azoknak, akikről rossz szándékot tételezett föl. A nap folyamán jöttek még néhányan, s ő meghallva a motor zaját, megrázta magát, s máris olyan fenyegetően lépett föl, mintha nem ő, hanem azok volnának felelősek az emlékműért. Még előbb és náluk is jobban haragudott a hely elhanyagoltsága miatt; olyan látványosan haragudott, hogy el sem tudtuk képzelni, hol fér meg ennyi háborgás szűk mellében.

– Mit képzelnek?! – rontott neki fenyegetően gesztikulálva egy Zaporozsecből kikászálódó négy tagú társaságnak. – Még várok egy kicsit, aztán átlépek a kerületi kulturális osztály feje fölött! – (Azzal a hosszú lábával könnyen meg is tehetné.) – Szabadságot veszek ki, és fölmegyek Moszkvába! Magához Furcevához! Mindent elmondok neki!

De mihelyt észrevette, hogy a látogatókat sikerült megfélemlítenie, és semmit se forralnak ellene, fogta a zsákját (olyan fontoskodó arccal, ahogy egy főnök az aktatáskáját), félrevonult, és újból leheveredett, hogy rágyújtson vagy szundítson egyet.

Járkálás közben többször is belébotlottunk a nap folyamán. Észrevettük, hogy a fél lábára enyhén sántít. Megkérdeztük, miért.

– Háborús emlék! – válaszolta büszkén. Most sem hittünk neki: biztos kibújt alóla ez az agyafúrt fickó!

Kiürültek a kulacsaink, s megkérdeztük tőle, hol szerezhetnénk vizet. Vi-zet?! Épp az a bökkenő, mondta, hogy nincs kút, nem adnak pénzt kútfúrásra, és az egész nevezetes csatamezőn csak a pocsolyákból lehet vizet inni. Kút csak a faluban van.

Addigra úgy megszokta a jelenlétünket, hogy nem is kelt föl a kedvünkért a földről.

Amikor hangosan dohogtunk a bevésett és fölkarcolt feliratok miatt, ezzel vágta el:

– Nézzétek meg, mikoriak! Ha egy újat is találtok, megszidhattok érte. Azt ott mind énelőttem csinálták, de próbálja meg nálam valaki! Nem mondom, lehet, hogy a templomban meglapult egy-kettő, de hát nekem is csak két lábam van!

Az orosz hadakat eggyé tömörítő Radonyezsi Szergij nevét viselő templom (ugyancsak ő volt az, aki nem sokkal később összebékítette Dmitrijt a rjazanyi Oleggal) erődnek is beillenék szorosan egymásnak feszülő, vastag falaival: maga a csonka gúlát formázó templom, a kis fiatoronnyal díszített folyosó, s a két kerek erőd torony. Kevés ablak, azok is akkorák, mint egy-egy lőrés.

Bent minden le van csupaszítva, még padló sincs, lábunk homokon taposott. Megint Zahart kérdeztük.

– Haha! Láthatjátok! – nevetett kárörvendőn.

– A jó kulíkovkaiak még a háború alatt fölszedték az egészet, és bedeszkázták vele az udvarokat, hogy ne kelljen sárban járni. De én fölírtam, kinél hány deszka van! Meg a front is keresztülment itt, és még mielőtt a mieink visszajöttek volna, fölhasználták az ikonosztáz minden fáját: befedték vele a pincéket vagy eltüzelték.

Óráról órára jobban összebarátkozott velünk, és már nem restellte, hogy a szemünk láttára tegyen be vagy vegyen ki valamit a zsákjából, úgyhogy apránként rájöttünk, mit őriz abban a zsákban: a bokrok alatt hagyott italos (darabja tizenkét kopejka) és befőttes (egy-egy ötös) üvegeket. Meg egy üveg vizet, mert más vízivási lehetősége neki sem volt napközben. Meg még két rozscipót, melyekből időnként letört egy darabot, s csak úgy üresen elrágcsálta.

– Egész nap gyün a jónép, nincs időm bemenni a faluba ebédelni.

Lehet, hogy más napokon akadt nála egy negyedliteres kis palack is, vagy egy doboz halkonzerv, ezért is cipelte magával mindenüvé a zsákot, nem merte letenni. Azon a délutánon már lemenőben volt a nap, amikor kimotorozott hozzá a barátja, s vagy másfél órát üldögéltek az árnyékban, majd a jövevény elporzott, és Zahar zsák nélkül jött vissza; a szokásosnál hangosabban beszélt, szélesebben gesztikulált, s látva, hogy valamit följegyzek, rám szólt:

– Van ám gondoskodás! Van bizony! Ötvenhétben határozatba hozták, hogy csinálnak ide egy szerkentyűt, látjátok, ott, az emlékmű körül, azokat az oszlopokat? Akkorról valók. Tulában öntötték őket. Láncot kellett volna közéjük akasztani, de láncot nem hoztak. Ezért állítottak ide engem. Nélkülem itt már semmi se volna!

– Mennyit fizetnek magának, Zahar Dmitrics?

Akkorát sóhajtott, mint egy kovácsfújtató, de nem válaszolt. Némi habozás után mégis kibökte:

– Huszonhét rubelt.

– Az hogy lehet? Hiszen harminc a minimum.

– Hát, lehet… Pedig szabadnapom sincs. És reggeltől estig szünet nélkül. Aztán éjszaka megint.

Jókat tud lódítani ez a Zahar!

– Éjszaka? Minek?

– Hogyhogy minek? – sértődött meg. – Hát itt lehet hagyni éjszakára? Éppen éjszaka kell rá legjobban vigyázni. Ha gyün egy autó, fölírni a rendszámát…

– Minek?

– De hisz nem adnak puskát! Aszongyák, még lepuffantanám a látogatókat. Csak annyi a hatalmam, hogy fölírom a rendszámot. És ha kárt okoznak?

– Aztán kinek adja át a rendszámokat?

– Senkinek. Itt marad nálam… Mostanság építettek egy

vendégházat, nem láttátok? Azt is én őrzöm.

Persze hogy láttuk azt a néhány helyiségből álló földszintes épületet, nem messze az út végződésétől, de zárva volt. Némelyik ablakon látszott, hogy már ki kellett pótolni, de volt, amelyiket másodszor is bevertek. A padlót lerakták, de a vakolást félbehagyták.

– Beenged bennünket éjszakára? – (Ahogy közeledett a napnyugta, egyre hűvösebb lett, hideg éjszaka ígérkezett.)

– A vendégházba? Oda nem.

– Akkor kinek építették?

– Oda nem. A kulcs sincs nálam. Ne is kérjétek. De az én pajtámban megalhattok.

A rézsútos tetejű, alacsony pajtát fél tucat birkának szánhatták. Fejünket lehajtva benéztünk. Száraz, töredezett szalmával volt fölhintve, a földön egy csajka, benne ételmaradék, néhány üres üveg és egy csontszáraz kenyérdarab. De a kerékpárokat beállíthattuk, mi is lefekhettünk, s a gazdának is maradt hely, hogy elnyújtózzék.

De majd bolond lett volna ott maradni éjszakára:

– Elmegyek, megvacsorázom. Odahaza, Kulíkovkában. Kell egy kis meleget falni. Ti meg toljátok be a reteszt.

– Majd kopogjon, ha jön – mondtuk nevetve.

– Jól van.

Tarisznyás Zahar fölhajtotta fantasztikus kabátjának szárnyát, nem azt, amelyikben a vendégkönyvet őrizte, hanem a másikat, s ott is láttunk két fület. Elővett a zsákjából egy rövid nyelű baltát, és becsúsztatta a fülekbe.

– Ez van – mutatta komoran. – Mást nem engedélyeztek.

Olyan valódi elkeseredéssel mondta ezt, mintha bármikor megeshetnék, hogy éjszaka pogányok hordája ront elő, hogy ledöntse az emlékművet, s neki egymagában kellene föltartóztatnia őket, ezzel a hitvány baltával. Úgy mondta, hogy összerezzentünk az alkonyatban: hátha mégse bolond? Hátha csakugyan azt hiszi, hogy az ő éjszakai őrködése nélkül vége lenne a csatamezőnek?

De az iddogálástól és a futkosással teli lármás naptól elpilledve, görnyedten elbicegett a faluja felé, mi pedig megint jót mulattunk a rovására.

Úgy történt, ahogy terveztük: egyedül maradtunk a kulikovói mezőn. Teliholdas éjszaka borult fölénk. Az emlékmű tornya és az erődtemplom fekete falként magasodott előttünk. Kulíkovka és Ivanovka távoli gyönge fénypontjait elvakította a hold. Egyetlen repülőgép se szállt erre. Egyetlen autómotor se berregett. Egyetlen távoli vonat se kattogott semerről. A holdfényben már nem lehetett látni a közeli vetések szélét. Ez a föld, ez a fű, ez a hold, ez az egész pusztaság ugyanaz volt, mint 1380-ban. Az emlékhely fölött megállt az idő, és az éjszakai mezőn kóborolva könnyen magunk elé tudtuk

képzelni a tábortüzeket, a sötét méneseket, s a Nyeprjadva felől hallottuk Blok hattyúit.

Szerettük volna a maga teljességében és véglegességében megérteni a kulikovói ütközetet, függetleníteni magunkat a krónikások csikorgó fenntartásaitól: hogy ez az egész nem egy csapásra történt és nem ilyen egyszerűen, hogy a történelem hurkokat írt le, visszafordult és fojtogatott. Hogy a drága győzelem után megcsappant az orosz föld harci ereje. Hogy Mamajt nyomban fölváltotta Tohtamis, és Kulikovo után alig két évvel megtámadta Moszkvát, Dmitrij Donszkoj Kosztromába menekült, Tohtamis pedig újból kifosztotta Rjazanyt és Moszkvát, csalárdul bevette a Kremlt, kirabolta, fölgyújtotta, lefejeztette vagy kötélre fűzve hajtotta el megint a foglyok tömegét.

Századok telnek el, s a Történelem kanyarulatai kisimulnak a távoli pillantás előtt; olyannak látszik, mint a topográfusok kihúzott szalagja.

Éjszaka erősen lehűlt az idő; bezárkóztunk a pajtába, és mély álomba merültünk. Úgy határoztunk, hogy kora hajnalban indulunk tovább. Szürkületkor kitoltuk a kerékpárokat, és fogvacogva nekiláttunk, hogy fölpakoljuk rájuk a holminkat.

A füvet fehérre festette a zúzmara, s a mélyebben fekvő Kulíkovka felől vékony ködpászmák kúsztak a kazlakkal pettyezett mezőre.

De alighogy ellöktük magunkat a pajta falától, hogy útnak induljunk, az egyik kazal felől veszett ugatással rontott felénk egy szürke, lompos pofájú kutya. Mögötte szétesett a kazal, egy nyurga alak tápászkodott föl alóla, rákiáltott a kutyára, s elkezdte rázni magáról a szalmát. Már elég világos volt ahhoz, hogy fölismerjük benne a mi Tarisznyás Zaharunkat, akin most még valamilyen rövid ujjú nagykabát-féle is volt.

A kazalban éjszakázott ebben a csontig ható hidegben! Miért? Miféle nyugtalanság vagy vonzalom kényszeríthette rá?

Egyszerre köddé vált minden móka és leereszkedő jóindulat, amellyel az előző napon gondoltunk rá. Ezen a fagyos reggelen, ahogy ott kikelt a kazalból, már nem az Őr volt, hanem ennek a csatamezőnek a Szelleme, őriző Faunja, aki sohasem hagyja magára.

Lassan megindult felénk, miközben még mindig rázogatta magáról a szalmát, s dörgölte a kezét; tarkójára billent sapkája alól a régi jóbarát szemével nézett ránk.

– Miért nem kopogott be, Zahar Dimitrics?

– Nem akartalak fölzavarni – vonta meg fázósan a vállát, és ásított. Még mindig csupa szalma törek volt. Kigombolkozott, hogy onnan is kirázza, s megláttuk a helyén a vendégkönyvet is, az egyedül engedélyezett kisbaltát is.

Meg a szürke kutya is ott vicsorgott a lábánál. Melegen elbúcsúztunk tőle, és már javában tapostuk a pedált, amikor ő még mindig ott állt, föltartotta hosszú karját, és megnyugtatásul utánunk

kiáltotta:

– Nem! Ne-em! Nem hagyom ennyiben! Fölmegyek egészen Furceváig! Furceváig!

1965

Szabó Mária fordítása

HÚSVÉTI KÖRMENET

Manapság arra oktatnak bennünket a hozzáértők, hogy nem olyannak kell lefesteni a dolgokat, amilyenek. Hogy arra való a színes fénykép. Hogy girbegurba vonalakkal, meg három- és négyszögek kombinációival kell megjeleníteni a dolgok helyett a dolgok eszméjét.

Ugyan miféle színes fénykép adhatja vissza nekünk érthetően és teljességében a számunkra fontos arcokat, s tudja egyetlen képbe foglalni a peregyelkinói templom húsvéti körmenetét fél évszázaddal a forradalom után? Egymagában ez a mai húsvéti körmenet sok mindent megértethetne velünk, még ha a legósdibb modorban, sőt háromszögek nélkül festené is le valaki.

*

Félórával a beharangozás előtt olyan az Urunk Színeváltozása templom előtti tér, mint valami távoli, zabolátlan munkás-lakótelep tánctermének majomszigete. Nagyhangú, tarka kendős, sportnadrágos lányok (azért vannak néhányan szoknyában is) járkálnak hármasával ötösével, egyesek befelé nyomakodnának a templomba, de már tömve a csarnok, az öregasszonyok már délután elfoglalták a helyüket. A lányok idekint is mindenütt beléjük botlanak. Mások a templomudvarban köröznek, kurjongatnak, messziről kiáltoznak egymásnak, nézegetik a külső falon elhelyezett ikonok meg a püspökök és esperesek sírjai előtt meggyújtott zöld, rózsaszínű és fehér gyertyákat. A legények meg – az egészségesek is, a göthösek is – diadalmas arccal bámészkodnak (ugyan ki fölött diadalmaskodtak a maguk tizenöt-húsz éve alatt? legföljebb a futballpályán berúgott gólokkal), a legtöbbje micisapkát visel (akinek fedetlen a feje, az se itt vette le a sapkáját, hanem így jött), minden negyedik be van csiccsentve, minden tizedik tökrészeg, minden második bagózik, de milyen undorítóan: a cigarettát az alsó ajkukhoz ragasztják. A tömjén előtt és helyett kékesszürke dohányfüst-fellegek bodorodnak a villanyfényben a templomudvarból a húsvéti égbe. Az aszfaltra köpködnek, kedélyesen lökdösődnek, hangosan fütyörésznek, esznek és káromkodnak, némelyik táskarádiójából tánczene harsog, egyesek mindenki szeme láttára ölelgetik a babájukat, amíg egy harmadik el nem rántja a lányt, ilyenkor kakaskodva meresztgetik a szemüket – mindjárt kést ránt valamelyik, és egymásnak esnek, ne adj' isten, még a híveknek is. Mert ezek a fiatalok nem úgy tekintenek a pravoszlávokra, mint fiatalok az öregebbekre, nem úgy, mint vendég a házigazdára, hanem mint a gazda a legyekre.

Azért a késekig nem fajul el az ügy: az illendőség miatt három-négy rendőr járkál a tömeg közt. A káromkodás se harsog az udvar egyik végétől a másikig, csak a jóízű orosz beszéd hangerejével. Ezért a rendőrség sem lát benne rendbontást, jóindulatúan mosolyog a felnövekvő új generációra. Csak nem fogja kikapni a cigarettát a fogak közül, nem fogja leverni a sapkát a kobakokról, hiszen az utcán vagyunk, és a hitetlenség alkotmányos jog. A rendőrség becsületesen belátja, hogy nincs oka beavatkozni, bűntény esete nem forog fönn.

A temető kerítéséhez és a templom falához szorított hívők nemhogy ellenállnának, inkább jobbra-balra lesnek, nehogy megkéseljék őket, nehogy leszedjék róluk az órát, amelyen a Krisztus föltámadásáig hátralévő utolsó perceket figyelik. Itt, a templomon kívül jóval kevesebben vannak, mint a fogukat vicsorító, nyugtalanul forgolódó duhaj fiatalok. Jobban félnek, mint a tatárok alatt.

A tatárok valószínűleg nem szorongatták ennyire a húsvéti misére gyülekező keresztényeket.

A bűntett határát nem lépték át, de a vértelen garázdálkodás, a lelki terror ott virít ezeken az alvilági módra lebiggyesztett szájakon, ezekben az arcátlan kiszólásokban, hahotázásban, nyalakodásban, bagózásban, köpködésben két lépésre Krisztus kínszenvedésétől. Abban a diadalmasan megvető tekintetben, amellyel ezek a taknyos ok eljöttek megbámulni, hogyan ismétlik meg öreg szüleik az ősök szertartását.

A hívők közt feltűnik egy-két lágy zsidó arc.

Talán kikeresztelkedettek, talán nem. Óvatos pillantásokkal várják ők is a körmenetet.

A zsidókat mindannyian szidjuk, a zsidók szüntelenül az utunkban vannak, pedig nem ártana hátratekinteni, milyen utat tettünk meg ezenközben mi, oroszok. Aki hátratekint, sóbálvánnyá változik.

Pedig nem a harmincas évek rohamosztagosai, nem azok vannak itt, akik ördögi röhögéssel tépték ki a hívők kezéből a szentelt ostyát. Nem! Ezek szemre csak kíváncsiskodnak: a hokiszezonnak vége, a futballé még nem jött el, unatkoznak, hát ide tolják a képüket a gyertyafényes ablakokhoz, félrelökdösik a hívőket, mint a korpás zsákot, és miközben hangosan szidják a „templomi bizniszt”, nem tudni, miért, gyertyát vásárolnak.

Csak az a furcsa, hogy egyik sem idevalósi, mégis mind név szerint ismerik egymást. Hogy kerültek ilyen jó barátságba? Talán ugyanabban a gyárban dolgoznak? Csak nincs itt a Komszomol-titkáruk is? Talán ezek az órák beszámítanak a társadalmi munkába?

A fejek fölött megszólal a harang, de valami pótszerkezet lehet: a telt hangú, mély bongás helyett mintha bádogdobot püfölnének. A harangszó a körmenet kezdetét adja hírül.

És meglódul a nép! – nem a hívők, nem, megint ezek a zabolátlan

fiatalok. Kettesével-hármasával benyomakszanak az udvarba, sietnek, bár nem tudják, mit keresnek itt, melyik oldalra álljanak, honnan indul el a körmenet. Meggyújtják a piros húsvéti gyertyákat, és a gyertyákról – a gyertyákról! – gyújtanak rá az újabb cigarettára, bizony! Izgatottan toporognak, mint akik a foxtrott kezdetére várnak. Már csak egy sörösbódé hiányzik, hogy ezek a dús üstökű, langaléta legények – a mi fajtánk egyre nagyobbra nő! – a sírokra fújják a fehér habot.

Közben már megindult lefelé a tornácról a körmenet eleje, és a vékony harangütések közben errefelé kanyarodik. Elöl két rendező, akik arra kérik a fiatal elvtársakat, hogy húzódjanak félre egy kicsit: Három lépéssel mögöttük egy idős, kopaszodó emberke, talán a templom kurátora, rúdra erősített, metszett üvegharisnyával védett, vastag gyertyát emel a magasba. Aggodalmasan leskel fölfelé, hogy egyenesen áll-e a gyertya; közben félénk pillantásokat vet oldalra is. Ekkor áll össze az a kép, amelyet oly szívesen lefestenék, ha tudnék: vajon a kurátor nem attól fél-e, hogy az új társadalom építői menten közrefogják és elkezdik csépelni őket?… Félelme a nézőre is átragad.

A nadrágos, gyertyás lányok meg a foguk közt cigarettát szorító, micisapkás, nyitott esőkabátos legények (éretlen, hetyke, csak a rubelben hívő, a kopejkát semmibe vevő arcok – de akadnak köztük együgyűek, hiszékenyek is; sok-sok ilyen arcnak kell látszania a képen) szorosan körülállják és bámulják azt a látványt, amelyet pénzért sehol sem lehet látni.

A gyertya után két templomi zászló következik, de nem külön, hanem mintha ugyancsak összebújnának félelmükben.

Utánuk kettesével összesen tíz éneklő nő lépdel, vastag gyertyával a kezükben. Mindnek rajta kell lennie a képen! Idős, kemény, elszánt arcú, meghalni is kész asszonyok (ha netán tigriseket uszítanak rájuk). A tízből kettő fiatal leány, ugyanabból a korosztályból, amelyik a legények közt szorong: egykorúak velük, de milyen tiszta az arcuk, micsoda tisztaság sugárzik belőlük!

Tíz nő énekel s vonul tömör sorokban. Olyan ünnepélyesen, mintha mindenki keresztet vetne, térden állna, imádkozna, a mellét verné körülöttük. Ezek a nők nem cigarettafüstöt lélegeznek be, fülük süket a káromkodással szemben, talpuk nem érzi, hogy a templomudvart táncteremmé változtatták.

Így kezdődik az igazi körmenet. Valamit megérezhetnek belőle a kétoldalt lökdösődő vademberek is, mert egy kicsit elcsöndesednek.

Az asszonyok után a papok és diakónusok következnek. Heten vannak, mind világos színű miseruhában. De ők is hogy egymáshoz bújnak, akadályozzák egymást, szinte nem marad hely a füstölőt meglóbálni, az imádságos könyvet maguk elé tartani. Pedig ha nem beszélik le, itt volna egész Oroszország pátriárkája is!

Szorosan egymás sarkában, sietve vonulnak – és nincs tovább! Nincs más! Senki sem csatlakozik a körmenethez, mert akkor visszafelé jövet nem jutna neki hely a templomban.

Nincsenek imádkozók, viszont egyszerre meglódul a pityókás népség! Ahogy a raktár betört ajtaján nyomakszanak befelé, nekiütközve a kő keretnek, hogy mielőbb megkaparinthassák a zsákmányt, lökdösődnek, tolakszanak az áradás örvényeiben a lányok-legények – de miért? Maguk se tudják. Hogy megbámulják a papok hókuszpókuszait? Vagy csak az a dolguk, hogy tolakodjanak?

Körmenet imádkozók nélkül! Körmenet keresztet vetők nélkül! Körmenet sapkában, cigarettával, táskarádióval a nyakban – ennek a publikumnak, de legalább az első soroknak is feltétlenül rajta kell lenniük a képen.

Így lesz teljes!

Az oldalt álló öregasszonyok keresztet vetnek, s azt mondja egyik a másiknak:

– Az idén jó, nincsenek fuligánok. Ni, menynyi a rendőr…

Hát erről van szó! Az idei jó év!

*

Mi lesz ezekből a milliókból, akiket mi nemzettünk, mi neveltünk, s akik a nép zömét teszik ki? Mire jók a gondolkodó elmék felvilágosult erőfeszítései és reményteljes jóslatai? Mi jót várhatunk a jövőtől?

Csakugyan: majd egyszer megfordulnak, és mindnyájunkat eltaposnak.

Azt is, aki ránk uszította őket.

1966. április 10-én, húsvét első napján

TARTALOM